

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DIŞ TİCARET REJİMLERİ VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gökçe ÖZTÜRK
(Y1312.040012)

İşletme Ana Bilim Dalı
İşletme Yönetimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Emine ZEYTİNLİ

Ağustos , 2017

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tez Onay Belgesi

Enstitümüz İşletme Anabilim Dalı İşletme Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı Y1312.040012 numaralı öğrencisi Gökçe ÖZTÜRK'ün "DIŞ TİCARET REJİMLERİ VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 04.08.2017 tarih ve 2017/20 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından *ayb. N.İ.İ.İ.* ile Tezli Yüksek Lisans tezi olarak *kabul* edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi :16/08/2017

1) Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Emine ZEYTİNLİ

[Handwritten signature]

2) Jüri Üyesi : Doç. Dr. Zelha ALTINKAYA

[Handwritten signature]

3) Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU

[Handwritten signature]

Not: Öğrencinin Tez savunmasında **Başarılı** olması halinde bu form **imzalanacaktır**. Aksi halde geçersizdir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Dış Ticaret Rejimleri Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (08/08/2017)

Gökçe ÖZTÜRK

ÖNSÖZ

Eğitim hayatım boyunca beni destekleyen ve teşvik eden sevgili annem Nurel ÖZTÜRK'e ve babam Osman Nuri ÖZTÜRK'e, tez araştırmalarım boyunca yardımlarını esirgemeyen değerli kuzenim Türkay YILDIZ'a, tezimin her aşamasında bana sabır ve destekle yardımcı olan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Emine ZEYTİNLİ'ye sonsuz teşekkür ederim.

Ağustos 2017

Gökçe ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	x
1 GİRİŞ	1
2 EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA.....	3
2.1 Ekonomik Büyüme.....	3
2.2 Ekonomik Kalkınma.....	11
2.3 Ekonomik Büyüme ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi.....	18
2.4 Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi	21
2.5 Ekonomik Kalkınma ve Dış Ticaret İlişkisi	25
3 DIŞ TİCARET VE EKONOMİK KALKINMA.....	29
3.1 Dış Ticaretin Tanımı.....	29
3.2 Dış Ticaret Politikaları	34
3.2.1 Liberal dönemde uygulanan ticaret politikaları	36
3.2.2 Devletçi dönemde uygulanan ticaret politikaları	37
3.2.3 İthal ikameci sanayileşme politikası	38
3.2.4 Serbest ticaret politikaları	43
4 TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET VE KALKINMA İLİŞKİSİ-TARİHİ	
SÜREÇ ANALİZİ	45
4.1 1923-1930 Dönemi.....	45
4.2 1930-1940 Dönemi.....	47
4.3 1940-1950 Dönemi.....	50
4.4 1950-1960 Dönemi.....	51
4.5 1960-1970 Dönemi.....	52
4.6 1970-1980 Dönemi.....	55
4.7 1980-1990 Dönemi.....	57
4.8 1990-2000 Dönemi.....	61
4.9 2000 ve Sonrası Dönem.....	63
5 SEKTÖREL ANALİZ.....	67
5.1 Tarım Sektörü.....	67
5.2 Sanayi Sektörü.....	70
6 SONUÇ	78
KAYNAKLAR	81
ÖZGEÇMİŞ.....	84

KISALTMALAR

CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
CİB:	Cari İşlemler Bilançosu
ÇUŞ:	Çok Uluslu Şirketler
DP:	Demokrat Parti
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
GATT:	Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması
GOÜ:	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1: Cari Fiyatlarla GSYH.....	7
Çizelge 2.2: Cari Fiyatlarla Kişi Başına GSYH	7
Çizelge 2.3: Sabit Fiyatlarla Kişi Başına GSYH	8
Çizelge 2.4: 1923-2010 Yılları Arası Dış Ticaret Değerleri	10
Çizelge 4.1: 1923-1930 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	47
Çizelge 4.2: 1930-1940 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	49
Çizelge 4.3: 1940-1950 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	50
Çizelge 4.4: 1950-1960 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	52
Çizelge 4.5: 1960-1970 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	54
Çizelge 4.6: 1970-1980 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	57
Çizelge 4.8: 1990-2000 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	63
Çizelge 4.9: 2000-2016 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	65

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: 1923-2010 Yılları Arası Büyüme Hızı Grafiği	9
Şekil 4.1: 1963-2010 Yılları Arası İhracatın Seyri Grafiği	55
Şekil 4.2: Tüketici Güven Endeksi	65

DIŞ TİCARET REJİMLERİ VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖZET

Bu alıŐmada Türkiye'nin 1923'ten günümüze uyguladığı dış ticaret rejimleri ve bununla birlikte ekonomik kalkınmaya etkileri incelenmiŐtir. 10'ar yıllık periyodlar halinde uygulanan dış ticaret rejimleri ve bunun sonucunda dış ticaretin nasıl şekillendiği, ihracat ve ithalattaki değişimler ve sektörlerdeki gelişmeler açıklanmıştır. Türkiye'nin sanayileşme süreci ve Türkiye'nin sanayileŐmek için uyguladığı politikalar incelenmiŐtir. Tarım sektöründeki ve hizmet sektöründeki gelişmeler ve ekonomik kalkınmayı sağlamaya çalışan politikalar ve etkileri ele alınmıştır. Döneme göre dış ticaret rejimlerinin ekonomik kalkınma ile ilişkisi değişmiştir. Bunun nedenlerinden biri ekonomik kalkınmayı etkileyen tek faktör dış ticaret değildir. Ayrıca Türkiye'nin dış ticareti uygulanan rejimler, siyasal ortam, dünyadaki deĐiŐimlerin etkisiyle dönemden döneme farklılıklar göstermiştir. Türkiye'nin diğer ölkelerle ilişkileri ekonomi politikalarında belirleyicidir. Tarihsel süreç analizi içinde Türkiye'nin dış ticaret ilişkileri değerlendirilmektedir. 1923-1929 yılları arasında Türkiye liberal politikalar denemiŐ, ama sanayileşme beklenen düzeyde olmayınca devletçi politikalar uygulamaya başlamıştır. Türkiye 1963 yılında ithal ikameci sanayileşme politikası uygulamaya başlamıştır ayrıca planlı kalkınma dönemi başlamıştır. Türkiye 1980 yılına kadar devlet müdahalesinin yoğun olduğu politikalar uygulamıştır, 1980 sonrası ise ekonomide serbestleşme süreci başlamıştır. Türkiye 1980 yılından beri liberal dış ticaret politikasının uygulandığı bir serbest piyasa ekonomisidir.

Çalışmanın amacı ise, uygulanan dış ticaret rejimlerinin değerlendirilmesi ve dönemsel olarak kalkınmayla ilişkisinin incelenmesidir. Bunun için rakamsal olarak dış ticaret ve büyüme oranları incelenmiŐ, süreçler aktarılmıŐtır.

Anahtar kelimeler: *Ekonomik kalkınma, dış ticaret, ekonomik büyüme, sanayileşme, Türkiye ekonomisi*

RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN TRADE REGIME AND ECONOMIC DEVELOPMENT; THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

In this study, international trade regimes applied in Turkey from the year 1923 to the years 2000s and their effects on economic development are examined. International trade regimes applied in 10-year periods and how foreign trade is shaped, changes in exports and imports, and developments in different sectors are explained. At the same time, the process of industrialization and policies implemented in Turkey are studied. For that reason, improvement in all sectors such as agriculture, manufacturing and service as well as their contribution are the primary focus of the study.

Relation between international trade policies and economic development changed in different periods. Because international trade is not the only the factor that influences economic development. Moreover, international trade regimes in Turkey varied from period to period based on domestic economic policies together with changes in the World and political environment. Turkey's relations with other countries are determinant for economy policies. Within the historical process, foreign trade relations with trading partners had been addressed.

Turkey tried liberal policies between 1923-1929, but industrialization couldn't reach the level anticipated earlier, statist economic policies were replaced. In 1960s, Turkey started to apply import-substitution industrialization and also era of economic planning started. Until 1980 intervention of states was intense and process of liberalization in the economy started within this period. Since 1980 Turkey has been applying free market economy and liberal foreign trade policy accordingly.

The objective of this study is to evaluate foreign trade regimes which were applied and examine the relations between economic development. For that purpose, export and import, namely foreign trade balance and growth rate are studied in different periods within the economic policies applied precisely.

Keywords: *Economic development, Turkish economy, foreign trade, economic growth, industrialization.*

1 GİRİŞ

Ekonomik kalkınma maddi ve maddi olmayan birçok özelliği içinde barındıran ülkelerin başlıca ekonomik hedeflerindedir. Ekonomik kalkınmayı etkileyen en önemli faktörlerden biri dış ticaret hacmidir. Dış ticaret hacmindeki artış ülke ekonomisine bulunduğu katkıyla doğrudan ekonomik kalkınmayı etkiler. Dış ticaret ülkenin belirlediği dış ticaret politikaları doğrultusunda şekil aldığı için, ülke öncelikleri doğrultusunda doğru politikanın seçilmesi ve en etkili şekilde uygulanması hedeflenir. Değişen dünya koşulları ile her dönemin koşullarına uygun düzen içinde etkili olabilecek dış ticaret politikaları seçilmesi hedeflenmektedir.

Ülkeler dış ticaret politikalarını oluştururken amaçları halkın refahını sağlamak amacıyla tarım ve sanayi ve hizmet sektörlerini teknoloji ile destekleyerek uluslararası ticarete rekabet edebilmektir. Bunun üzerine Türkiye'nin dış ticaret politikalarını 1980 öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek mümkündür. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren devletçilik politikasının etkisiyle ithal ikameci sanayileşme politikalarına önem verilirken 1980'li yıllarla birlikte dışa açık sanayileşmenin ve ihracata yönelik üretim artış çabası görülmektedir.

Türkiye'nin sanayileşme politikaları birçok faktöre bağlı olarak oluşturulmuştur. Dış ticaret, enerji, yatırım, bölgesel farklılıklar, dünyadaki gelişmelerin takip edilmeye çalışılması, siyasal ortam gibi belirleyici birçok faktör vardır. İhracatın büyüme üzerindeki etkisinden uygulanan bütün politikalarda nihai amaç ihracata yönelik sanayileşmenin sağlanması olmuştur. İhracatın artışıyla ülke içi sanayileri teknolojik gelişmelerin etkisiyle geliştirerek dış rekabete hazır hale getirmek nihai hedefdir. İhracatın sağlayacağı döviz girdisinin ülke ekonomisine sağlayacağı katkı nettir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye hızlı bir kalkınma süreci yaşamıştır. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile birlikte sanayileşmesini tamamlamamış, savaşın etkilerini silmeye çalışan bir ülke olarak Türkiye ekonomik kararlarını gözden geçirmek durumunda kalmıştır. Sanayileşmeyi sağlayacak özel sektör gücü bulunmamaktaydı ve liberal dönemde dahi devletin ekonomik faaliyetlerdeki etkisi hissediliyordu. Devamında devletçilik düşüncesi ağır basmış, bu doğrultuda

çalışmalar yapılmıştır. Ancak geniş bir bakış açısıyla incelendiğinde Türkiye 1923-1980 yılları arasında yerli sanayiler oluşturarak ülke içi üretimin artırılmasına dönük politikalar uygulamıştır.

İthal ikameci sanayileşme politikası iç piyasaya dönük, dış rekabetin olmadığı, devlet müdahalesinin yoğun olduğu bir politikayı gerektirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ithalatın önüne geçmek ve ülke içi sanayileri geliştirmek amacıyla başvurdukları bir yöntemdir. Türkiye’de de sanayileşmeyi hızlandırmak ve dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla ithal ikameci politikalar 1960 sonrası dönemde uygulanmıştır.

1980 öncesi devletin etkin olduğu rejimler tercih edilirken, 1980’li yıllardan sonra serbest ticaret politikaları uygulanmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal bir ekonomi politikası yoluyla sanayileşme denenmiş ancak devlet ekonomi üzerinde etkilerini hissettirmiş, tedbirler almıştır. Ekonominin özel sektörün eline verilmesi gayretine rağmen, devletin gözetimi altında olmuştur. Devamında ise devletçilik ve ithal ikameci sanayileşme politikalarıyla devletin etkisi devam etmiştir. Sonuç olarak hangi rejim seçilirse seçilsin dış ticarete devletin etkin varlığı olmadan kalkınmayı sağlamak mümkün olmamıştır. Dönemsel farklılıklara göre dış ticarete katılımın şekli değişebilir. Bu durum yalnızca içsel faktörlere değil dıştan gelen etkilere de bağlıdır. Özellikle 1980 sonrası serbestleşen ticaretle dış etkilere daha açık bir ülke haline gelen Türkiye ticaret rejimlerini yalnızca kendi koşullarıyla değil, ticaret ilişkisi içinde olduğu diğer ülkelerin benimsediği ticaret politikalarına göre oluşturmaktadır. Birçok değişkeni olan bu rejimlerin yetersiz kalması ya da başarısızlıkla sonuçlanması mümkündür. Önemli olan rejim seçilirken bütün etkenlerin göz önünde bulundurulması ve en verimli şekilde uygulanmasının sağlanmasıdır.

Bu çalışma dört ayrı bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde ekonomik büyüme ve kalkınma tanımları yapılarak aralarındaki ilişki irdelenmiştir. İkinci bölümde genel itibarıyla uygulanan dış ticaret rejimleri ele alınmış ve üçüncü bölümde ise bu politikalar onar yıllık dönemler halinde Türkiye ekonomisine uyarlanmış ve kalkınma ilişkisi de ele alınarak analiz edilmiştir. Bu analiz Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri yardımıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Son bölümde ise sektörel analiz yapılarak sektörlerin gelişimi ve kalkınma ilişkileri ele alınmıştır.

2 EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA

2.1 Ekonomik Büyüme

Bir ülkedeki gelir artış oranları ekonomik büyümeyi ifade eder. Ülkedeki yıllık Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki (GSYİH) artış oranı matematiksel olarak büyüme hızını göstermek için kullanılır. Kişi başına düşen reel milli gelir büyüme hızını ifade eden en yaygın belirleyicidir.

Ekonomik büyüme, ekonominin üretim kapasitesinin artırılması ve dolayısıyla daha fazla mal ve hizmet üretilmesidir. Zaman içinde bir taraftan ülkenin üretim faktörlerindeki artışlar, diğer taraftan teknoloji düzeyindeki gelişmeler nedeniyle ekonominin üretim kapasitesi artar ve daha fazla mal ve hizmet üretilmesi olanağı ortaya çıkar. Üretim faktörleri içinde sermayenin yeri özellikle önemlidir. Yeni yatırımlar sonucu artan sermaye miktarı ülkede daha fazla istihdam ve gelir yaratır. Daha fazla yatırım için daha fazla tasarruf ve bu tasarrufları yatırımlara dönüştürecek girişimcilere gereksinme vardır (Ertek, 2009, s.289).

İktisadi büyüme İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi ile ortaya çıkmış bir kavramdır; büyüme, gelişme, kalkınma, sanayileşme ve modernleşme gibi farklı kavramlarla birlikte ifade edilir. Ekonomik büyüme her ülkede farklı süreçlerde meydana gelmiş ve farklı politikalarla gerçekleştirilmeye çalışılan bir hedef olmuştur (Arslan, 2015, s.42).

Ekonomik büyümenin sağlanması, ülkenin bütün koşullarının değerlendirilmesiyle belirlenen ekonomik büyüme hızı hedefine ulaşmak için ülkenin sahip olduğu bütün kaynaklar en iyi şekilde kullanılmalıdır. Eğitim seviyesini artırmak, sağlık, ulaşım gibi alanlarda günümüz koşullarında gelişmiş ülkeler düzeyine gelmek, coğrafi koşulların ve iklim yapısının en iyi şekilde değerlendirilip teknolojiyle birleştirilerek tarımda ilerlemek, aynı şekilde sanayileşmede gelişmiş ülkeleri yakalamak üzere teknolojiyi yakalamak gibi ülkelerin ekonomi politikalarını belirleyen nedenler sonuç olarak ülkedeki yaşam standardını yükseltmek için aşama olan araçlardır. Nihayetinde bütün bu hedeflerle ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi beraber

olacak süreçlerdir. Ekonomik büyümeyi sağlayacak olan aşamaları yalnızca ülke koşullarıyla açıklamak mümkün değildir. Ülkelerin ilişki içinde olduğu diğer ülkeler de bu sürece etki eder. Değişen ve küreselleşen dünya içinde bu etki yadsınamaz. Ticaret ilişkileriyle ülkelerin kendi ekonomik büyüme hızına olumlu etki edip etmediği üzerine, serbestleşmenin özellikle 1980'li yıllar itibariyle arttığı düzende farklı görüşler oluşmuştur.

Bir ulusal ekonominin ne ölçüde büyüdüğünü matematiksel olarak ifade etmek mümkündür. Bir ülke ekonomisinin yıllık GSMH artış oranı ile GSYİH artış oranı, büyüme hızını ifade etmek için kullanıldığı gibi kişi başına tüketim harcamalarındaki yıllık artış oranı da büyüme hızını belirtmek için kullanılabilir. Bütün bu göstergelere rağmen genel kabul gören ölçü kişi başına düşen reel milli gelirdeki artıştır (Ersungur ve Doru, 2014, s.226).

Klâsik ve neo-klâsik teoride ise büyüme ve kalkınma aynı anlamda olup bir verim artışı, üretim artışı ve sermaye birikimi demektir. Yine, büyüme ve kalkınma kendiliğinden oluşan doğal bir olaydır (Özgüven, 2011, s.159).

Ekonomik büyüme hızı bir ülkenin ekonomisinin performansını gösteren faktörlerdendir. Üretilen mal ve hizmetlerde artış gözlemlenmesi ekonomik büyümeyi gösterir. Ekonomik büyüme kısaca ülkedeki gelir artışını ifade etmektedir.

Ekonomik büyüme Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) olarak nitelendirilen ülkelerin nihai hedefidir. Gelir dağılımının eşitsiz olduğu, bölgeler arasındaki iş olanakları, eğitim ve sağlık koşulları gibi birçok faktörün eşit düzeyde olmamasından kaynaklı farkların olduğu bu ülkelerde kişi başına düşen geliri artırmak dolayısıyla ekonomik büyümeyi hedeflemek üzere politikalar uygulanır.

Özünde ekonomik büyüme kişi başına düşen gelirin yıllar içinde düzenli ve hedeflenen şekilde artmasıdır. Ülkenin insan gücü, doğal kaynakları, sahip olduğu teknoloji ve bunlar doğrultusunda seçtiği yatırım şekilleri ekonomik yapıyı belirler. Ülkeler arasında kişi başına düşen gelir ve bunun dengesi arasında büyük farklar vardır. Bu yüzden her ülke hedeflenenin yanında kendi koşullarıyla incelenir. Sahip olduğu koşullar üzerinden gerçekçi bir amaçla politikaları oluşturulmalıdır. Ülkenin seçtiği politikalarla ekonomik büyümeyi sağlaması beklenir.

Ekonomik büyümeyi sağlamak için uygulanan bazı politikalarda devletin daha etkin hale getirilmesi gerekirken bazıları ise devletin müdahalede bulunmamasını

gerektirir. Ekonomik büyüme hedeflenirken uygulanan ekonomi politikaları doğrultusunda, özel sektörün katkısını arttırmak için özendirici teşvikler uygulanır. Devlet desteğiyle özel sektör girişimlerinde daha etkinleşir. Gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi ancak devletin yapabileceği teşviklerle özel sektör güçlendirilir.

Yeni iş sahaları oluşturacak özel sektör istihdamın sağlanmasında büyük katkı sağlar. Bunun üzerinden devlet bölgesel farklılıkların kalkması, ekonomik büyümenin dolayısıyla ekonomik kalkınmanın tüm bölgelerde gerçekleşebilmesi için bu yönde adımlar atar ve özel sektörü desteğiyle yönlendirir. Bölgelerin ihtiyaçlarına ve olanaklarına göre sanayiye ve tarıma katılması, teknolojinin olanaklarından yararlanması da bu şekilde sağlanır.

Türkiye coğrafi ve iklimsel özellikleriyle bölgesel farkları oldukça fazla olan bir ülkedir. Üretim ve ürün çeşitliliği sağlanarak bu farkların bölgeler arasındaki yaşam standartları farklarını azaltmak için pozitif yöne çevrilebilir. Ayrıca bu şekilde bölgeler kendi aralarında birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılayabilirler. Bununla birlikte farklı sektörlerle bölgesel kalkınmayı sağlamakta mümkün olur.

Ekonomide istikrarı sağlamak temel amaç iken bunu ekonomik büyüme ile sürdürmek hedeflenir. Ekonomik büyüme sağlanırken bir yıl içerisinde kişi başına düşen gelirin artışını hedeflerken üretim kapasitesinin güçlenmesi hedeflenir. Ülkenin üretim faktörleri ve teknoloji düzeyi ekonomik büyümeyi belirleyen iki en büyük etkidir. Mal ve hizmet oranında artışı belirleyen ve sağlayan bu iki etken ekonomik büyümeyi belirlemiş olur.

Ekonomik büyümenin sağlanmasında teknolojik gelişmelerin yeri önemlidir. Teknolojik gelişmeler üretimi hızlandırır ve zamanın verimli kullanılmasını sağlar. Kaynakların en uygun şekilde kullanımı sağlayarak verim artışını sağlar. Bugün gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümeyi ve ekonomik kalkınmayı sağlamalarında teknolojilerini geliştirmeye yatırım yapmaları ve bunun sonucunda sahip oldukları teknolojiyi verimli bir şekilde kullanmaları büyük rol oynamaktadır. Teknolojik yatırımlar büyük sermayeler gerektirir ve bu süreklilik içerir. Ancak üretimin verimliliğine sağladığı katkı düşünüldüğünde teknolojinin gerekliliği görülür.

Özellikle son yıllarda teknolojinin geldiği seviye ile birlikte üretimin çok daha hızlı ve verimli olmasıyla, bu konuda gelişmiş ülkelerin refah seviyesinde artış olmuştur.

Bu durum ekonomik serbestleşmeyi hızlandırmış, ülkelerin etkileşimi artmıştır. Bununla birlikte oluşan rekabet ortamı ile teknolojik gelişmeler de hız kazanmış, bu döngü içinde gelişmeler devam etmektedir. Bu durum ayrıca ülkelerin tarım ve sanayi yanında bilişim teknoloji üreten sektörlere yönelmesini de sağlamıştır.

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülke politikalarını yönlendiren, gerçekleştirilmesi gereken hedefler olarak önem kazanmıştır.

1960'lı yıllara kadar büyüme göstergeleri tek başına kalkınma göstergesi olarak kullanılmasına rağmen, 1960'lı yılların sonundan itibaren GSYİH ya da GSMH'nin tek başlarına kalkınmışlığın göstergesi olarak seçmenin yanlış olacağı görüşü iktisadi yaşama hâkim olmuştur. Bu tarihten sonra gelir göstergesi ile beraber birkaç kalkınmışlık göstergesi kullanılarak ülkelerin kalkınmışlıkları ölçülmeye ve kalkınmışlık endeksleri kurulmaya çalışılmıştır (Ersungur ve Doru, 2014, s. 227).

Ekonomik büyümenin ana faktörlerinden biri dış ticarettir. Ülkenin izlediği politikalar sonunda ulaştığı ihracat ve ithalat seviyesi yine ülkenin uygulayacağı dış ticaret politikalarını belirlemede önemli bir rol oynar. İhracatın artışı üretimi arttırırken üretimin artışı ekonomik büyümeyi tetikler.

Ekonomik büyüme için sermaye birikimi şarttır. Çünkü biriken sermaye ile yeni yatırımlar yapılabilir, yeni iş olanakları oluşturulabilir, teknoloji en etkin şekilde kullanılabilir.

Sermaye yetersizliği ekonomik büyümeyi yavaşlatır bu durum az gelişmiş ülkelerde daha fazla görülür. Sermaye birikimini sağlayabilecek politikalar seçilmeli ve bu düzlemde yatırımlar yapılmalıdır. Sermaye birikimini sağlamada kar ve tasarrufların büyük önemi vardır.

Ekonomik büyüme teorileri, ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiler yapan nitelik ve özellikleri bakımından incelenmektedir. Bu kapsamda ekonomik büyüme teorileri daha çok sermaye birikimi, teknik gelişme ve nüfus artışı konularında yoğunlaşır. Bir ekonomide ekonomik büyüme hızı ile ilgili olarak genel kabul gören iki ayrı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar, Harrod-Domar ve Neo-klasik yaklaşımlardır. Keynesyen denge modeli dinamikleştirilerek kurulan ve Keynesyen varsayımlara dayanan Harrod-Domar büyüme modelleri savaş sonrası yıllarda oldukça ilgi çekmiştir (Sivrekli Demircan, 2015, s.98).

Son yıllara kadar büyüme literatürüne hakim olan Neo-Klasik anlayış, ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını açıklamakta yetersiz kalmış ve yeni geliştirilen büyüme modelleri ile üretim fonksiyonuna giren emek, sermaye ve teknolojinin yanı sıra bir ülkenin sahip olduğu beşeri sermayenin, dış ticaret politikasının, finansal kalkınmasının ve kamu harcamalarının ekonomik büyümeye katkıda bulunacağı ortaya konulmuştur (Oktayer ve Susam, 2010, s.146).

Türkiye'nin ekonomisini incelerken cumhuriyetin kuruluşundan günümüze belirli olaylar büyük rol oynamıştır. Bu olaylar iç kaynaklı ya da diğer ülkelerin de dahil olduğu ancak Türkiye'nin de siyasi ve ekonomik olarak etkilendiği olaylardır.

Çizelge 2.1: Cari Fiyatlarla GSYH

Yıllar	Değer 000.000 TL	Büyüme Hızı %	Değer 000.000 \$
1923	964	-	577
1930	1 591	-23,6	808
1940	2 410	16,7	1 854
1950	9 715	7,1	3 469
1960	46 977	7,0	9 932
1970	205 567	12,5	18 825
1980	5 230 618	83,5	67 457
1990	393 060 171	72,9	149 195
2000	166 658	59,3	265 384
2010	1 098 799	15,4	731 608

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

Çizelge 2.2: Cari Fiyatlarla Kişi Başına GSYH

Yıllar	Değer TL	Büyüme Hızı %	Değer \$
1923	77	-	45
1930	109	-25,2	55
1940	135	14,7	104
1950	467	4,8	166
1960	1708	3,9	359
1970	5820	9,7	533
1980	117706	79,7	1518
1990	6993580	68,9	2655
2000	2593	57,1	4129
2010	15023	13,6	10003

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

Çizelge 2.3: Sabit Fiyatlarla Kişi Başına GSYH

Yıllar	Değer TL	Büyüme Hızı %
1923	235	-
1930	374	0,3
1940	488	-6,4
1950	1855	7,1
1960	2595	0,0
1970	955951	0,7
1980	1131824	-4,4
1990	1487082	6,7
2000	1127	5,3
2010	1448	7,5

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

Türkiye'nin 1923'ten 2010'a büyüme hızı yukarıdaki çizelgelerde yer almaktadır.

Çizelgelerde görüldüğü üzere büyüme oranlarında onar yıllık dönemler halinde incelenen süreçte değişiklikler olmuştur. Uygulanan rejimler, rejimlerin uygulanabilme düzeyi, dış etkiler ve ekonomik krizler büyüme oranlarını etkiler. Ekonomik büyümeyi etkileyen birden fazla değişken söz konusudur. Ülke ekonomisini etkileyen iç ve dış faktörler büyüme hızına yansır ancak temel nokta ihracata dayalı sanayileşme politikası ile büyümenin ivme kazanması veya ne kadar geliştiğidir.

Adam Smith'e göre servet artışı ve kalkınma sürecinde, piyasaya ilk sürülen ürünün fiyatı aşırı yüksektir ve hiçbir şekilde sınırlandırılmamış gibi görülebilir. İkinci ürün fiyatı ise fazla yükselme görülebilir ama belirli bir zaman dilimi dahilinde sınırları vardır. Üçüncü ürün fiyatı da gelişme sürecinde artma eğiliminde olsa da tüm bu gelişmelere rağmen bazen düşebilir, bazen bir süre aynı kalabilir, bazen az veya çok artabilir ve tüm bunlar işgücü sektöründeki kazaların yorumuna göre oluşan daha çok başarı ya da az başarı ile, kalkınma sürecinin doğal eğilimi yükselmektir (Smith, 1776, s. 173).

Şekil 2.1 1923-2010 yılları arasında, onar yıllık dönemler halinde Türkiye'nin büyüme hızı seyrini göstermektedir.

Şekil 2.1: 1923-2010 Yılları Arası Büyüme Hızı Grafiği

Kaynak: TÜİK <http://www.tuik.gov.tr>

Şekil 2.1'den anlaşılacağı üzere Türkiye'nin büyüme hızı yıllar içinde dalgalanmalar göstermiştir. 1929 yılında yaşanan Büyük Ekonomik Buhran Türkiye'de de etkilerini göstermiştir. Liberal ekonomi politikaları yetersiz kalmış, ardından devletçiliğe geçilerek denge sağlanmıştır. Bu süreçte devletçi politikalar doğrultusunda çeşitli fabrikalar kurulmuştur ve devlet eliyle ekonomik kalkınma hamleleri gerçekleştirilmiştir. 1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye tarafsız kalmışsa da ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri hissedilmiştir.

1946 yılında Türkiye'de ilk devalüasyon denemesi gerçekleştirilmiş ve başarısız olmuştur. İhracatta bir artış gerçekleştirilemezken, ithalat oranları çok yükselmiş, dış ticaret açığı oluşmuştur. Ayrıca diğer ülkelerle ilişkiler, uygulanan ekonomi politikaları gibi birçok faktör büyüme hızlarının hedeflenmesinde ve gerçekleştirilmeye çalışılması sürecinde etkindir.

1940'lı yıllarda yaşadığı keskin düşüşün ardından ivme kazanana büyüme hızı 1960-1970 yılları arasında durağandır. 1980'li yıllara doğru tekrar düşüş gözlenmiş,

değişen dünya koşulları içinde devlet kontrolünün altında uzun bir süredir uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikasından vazgeçilmiş, özelleştirmenin önünü açan serbest ticaret politikalarına geçilmiştir.

Bu düşüş ve dalgalanmalar daha sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacağı şekilde 2001-2002 ekonomik krizi ve dünya ekonomilerini derinden etkileyen küresel kriz etkili olmuştur. 1982 ile 2011 yılları arası ekonomik büyümenin genel olarak artış halinde olduğu görülmektedir. Özellikle 1997-2001 yılları arasında büyüme oranları büyük oranda düşüş yaşamıştır. 1980’li yıllarda başlayan serbestleşme politikaları ile ihracatın artış oranlarında yükselme görülmüştür. Türkiye’de 2001 krizinin ardından da ekonomik büyüme oranlarının büyük oranda arttığı görülmüştür.

Çizelge 2.4: 1923-2010 Yılları Arası Dış Ticaret Değerleri

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi		Dış Ticaret Hacmi		İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)
1923	50 790		86 872		-36 082		137 662		58,5	
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840		140 920		102,6	
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869		130 939		161,7	
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	-22 240		549 088		92,2	
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	-147 455		788 917		68,5	
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	-359 128		1 536 081		62,1	
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4999242		10 819 486		36,8	
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9342838		35 261 413		58,1	
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-2672714		82 277 727		51,0	
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	-71661113		299 427 551		61,4	

Kaynak:TÜİK, [://www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr)

Çizelge 2.4’te onar yıllık dönemler halinde ihracat ve ithalata dair değerler ve değişimler verilmiştir. İhracatın 1920’den 1930’a artış eğilimine girdiği, 1950 itibariyle arttığı gözlenmektedir. Esas artış 1980 itibariyle yaşanmaya başlamıştır. Bu durumun sebebi 1980 sonrası uygulanan serbest ticari politikasıdır. Benzer şekilde çizelgede de gösterildiği gibi aynı şekilde ithalat oranlarındaki artış da yıllar itibariyle ihracat hacmindeki değişim gibi yüksek hacimlidir.

2.2 Ekonomik Kalkınma

Ekonomik kalkınma, ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasi yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve toplumsal refahın artmasıdır. Bu bakımdan kalkınma, ölçümlere dayalı olan ve GSMH'daki hızlı artışla belirlenen ekonomik büyümeyi içermekle birlikte, ekonomik ve sosyal değişimleri de kapsar (Sivrekli Demircan, 2015, s.99).

Ekonomik kalkınmayı açıklamak için sabit bir tanımlama yapılamayacağı gibi uluslararası geçerli olabilecek bir tanım yapabilmekte mümkün değildir. Ekonomik kalkınmayı oluşturan etkenler ülkeden ülkeye ve zaman içinde de sürekli değişir. Bununla birlikte birçok farklı tanım yapılmıştır. Ancak genel olarak ekonomik kalkınmanın bir ülkeyle ilgili ekonomik değerleriyle birlikte, manevi özelliklerinin hangi durumda olduğu ifade edilebilir. Bütün farklılıklarla birlikte ekonomik kalkınmayı hedefleyen bir ülke yaşam standartlarını yükseltmeyi, huzurlu ve istikrarlı bir ortam yaratmayı hedefliyor demektir. Ancak bu noktada da ülkeden ülkeye hedefler ve bu hedefler doğrultusunda kullanılan araçlar değişmektedir.

Kalkınmayı yalnızca gayri safi milli hâsılanın artış oranıyla açıklamak mümkün değildir. Ekonomik büyümeden farklı olarak kalkınma niteliksel özellikleri de barındıran bir kavramdır.

Kalkınma tarihsel süreç içinde kavramsal olarak farklılık göstermiştir. İnsanların hayat standartlarını, huzurlu yaşam anlayışlarını, sanat ve sporda yer almalarını da barındıran kalkınma doğal olarak zamanla değişiklik göstermiştir. Gelişen teknolojinin insan hayatında yaptığı değişikliklerle birlikte, özgürlük ve hak alanındaki gelişmeler ile insanların yalnızca ekonomik olarak değil birey olarak yaşama şekillerindeki değişimler ekonomik kalkınmadaki beklentileri değiştirmiştir.

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma birbirinden farklı özellikleri olan durumlar olmalarına karşın bu kavramların aynı anlama gelecek şekilde kullanıldıkları gözlemlenir. Ancak ekonomik büyüme, rakamsal verilerle kesin olarak gösterilebilen bir kavramdır. Ancak ekonomik kalkınma, kesin olan rakamsal ifadelerle birlikte manevi olan, ülkedeki hayat standardını ifade eden bir özelliğe sahiptir.

Ekonomik büyümeyi kapsayan ekonomik kalkınma ulusal gelir artışının yanında sosyal hayatta, eğitimde insanların hayat standardını değiştirecek gelişmeleri de

hedefler. Kişi başına düşen gelirdeki artışta ekonomik kalkınmayı gösteren faktörlerden biridir. Milli gelir artışındaki süreklilik ekonomik kalkınmanın sağlanmasında da önemlidir. Ancak gelir düzeyi kalkınmanın ölçülebilmesi için tek başına yeterli olabilecek bir faktör değildir.

Ekonomik kalkınmayı sağlamak için gerekli adımları atmak üzere hedefleri belirlerken, bunların sağlanması için doğru ekonomi politikaları uygulanmalıdır. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin refah seviyesine ulaşmaya çalışırken hangi politikaların uygulanacağı ekonomik kalkınmanın konusudur. Hedeflerin belirlenmesinde ekonomik kalkınma belirleyicidir. Gelişmiş ülkelerin eğitimde vardıkları düzey, teknolojik olanakları, sağlık koşulları kısacası insanın hayatını kaliteli bir şekilde sürdürebilmesi için gerekli tüm koşullar sağlanmıştır ve az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hedefi bu seviyeye ulaşmaktır. Ancak bunları sağlamaya çalışırken gelişmiş ülkelerin uyguladığı bütün politikaları birebir uygulamak mümkün değildir.

Her ülkenin kendi koşulları içinde, bu ülkelerin uyguladığı politikaları işe yarar bir şekilde uygulayabilmek için yeni düzenlemeler yapması ya da kendine uygun farklı politikalar seçmesi gerekir. Tarihsel süreç içinde siyasi ve ekonomik durumlar koşulların belirlenmesinde ve uygulanmasında başta gelen faktörlerdir. Ayrıca ülkenin kaynakları, jeopolitik ve coğrafi konumu gibi özellikleri de bu politikaların uygulanmasında belirleyici rol oynayacaktır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kalkınmayı sağlamak başlıca ekonomik hedeflerdendir. Ekonomik büyüme hızı da bu doğrultuda hedeflenir, uygulanan ekonomik politikaların başlıca amaçlarından biri ekonomik kalkınmayı sağlamak ve sürdürmektir.

Gelişmiş ülkeler ise zaten ekonomik kalkınmayı sağlamış ve devamlılığını sağlamış ülkelerdir. Dünya ekonomisinin bir bütün halinde gelişmesi için ülkeler birbirine bağlıdır, bu düşünce üzerinden az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dış ticaret ilişkileri üzerinden uyguladıkları politikalarla da ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Ülkeler arasındaki ekonomik kalkınma düzeyinin farklılıkları da ticari ve siyasi ilişkileri doğrudan etkiler. Çünkü ekonomik kalkınmayı sağlayan ülkeler bu güçle ticareti yönlendiren ülkelerdir. Dış ticarete kurallar bir ülkenin kendi sınırları içinde

uyguladıkları ticaret politikaları gibi keskin hatlara sahip değildir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik yaptırım güçleri uluslararası ticareti yönlendirirken aldıkları rolü belirler.

Az gelişmiş ülkelerde sanayiye geliştirmek, teknolojiye ilerlemek ve böylece tarımdan geçimini sağlayan kesimi bu alanlara yönlendirerek kalkınmayı sağlamak hedeftir. İlkel yollarla yapılan tarımdan teknolojinin desteğiyle, çağdaş koşullarda daha kısa zamanda daha düşük maliyetli tarım yapılması amaçlanmaktadır. Benzerliklerle beraber her ülkenin kendi koşulları içinde izledikleri kalkınma süreçleri farklıdır.

Ekonomik kalkınmada ülkedeki siyasal ortam ve girişimcileri teşvike itebilecek olanakların bulunması da etkilidir. Kalkınma planları oluşturulurken hem yerli hem de yabancı sermayeyi destekleyebilecek teşvik politikaları oluşturulmalıdır. Ancak bu durum uygulanan ekonomi politikalarının içeriğiyle de ilgilidir. Uygulanan politikaya göre ülke içinde bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için bölgeye özel kalkınma planları ve teşvik unsurları belirlenmelidir.

Ekonomik kalkınmanın başında ekonominin dayandığı sektör tarım olur. Tarihsel süreç içinde bu böyle gerçekleşmiştir. Niteliksiz işgücünün çalıştığı tarım sektörü geliştirilerek yapılacak tasarruflarla da sanayi sektörüne yatırım yapılması hedeflenir aynı şekilde niteliksiz işgücü de eğitilerek sanayi sektörüne katkıda bulunması beklenir. Sanayileşme ile birlikte işgücünün bu yönde istihdam edilmesi sağlanacaktır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmeye gidilirken ilk önce tarımdan sağlanan hammaddeler kullanılır. Ekonomik kalkınmayı hedeflerken kriter olarak alınabilecek başlıca durumlardan biri ülke ekonomisinde sanayinin tarımdan daha fazla rol oynamasıdır. Çünkü sanayinin ülke ekonomisine katkısı daha fazladır. Bunun için sanayiye geliştirecek teknolojik ilerleme sağlanmış olmalı, üretim verimli bir şekilde yapılıyor olmalıdır. Ayrıca tarımında ülke ekonomisindeki uygulayan kesimin oranıyla birlikte, tarımın nasıl uygulandığı önem taşımaktadır. Kaynakların en verimli şekilde kullanılması coğrafi ve iklim koşullarıyla birlikte teknolojinin tarımda ne derece kullanıldığıyla ilgilidir. İlkel yollarla yapılan tarımın ülke ekonomisine fazla katkısı olması günümüz koşullarında mümkün değildir. İlkel koşullarla yeterli miktarda üretim yapılması da mümkün değildir.

Ekonomik kalkınmayı hedefleyen ülkeler tam anlamıyla sanayileşmeyi sağlayamamış ya da başında olan ülkelerdir. Bu ülkeler az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler olarak tanımlanır. Zaten sanayileşme de belli noktaya gelen ülkeler gelişmiş ülkelerdir ve ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmişlerdir.

Gelişmiş ülkeler politikalarını ekonomik kalkınmayı sürdürmek üzere kurarlar. Ekonomik kalkınmanın gerekleri zamanla değiştiğinden her zaman yeniliklerin yapılması gerekir. Ekonomik kalkınma için bir son nokta söz konusu değildir. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ortam ve ekonomik koşullar değiştiğinden yeni politikaların uygulanması ya da değişimler yapılması söz konusudur. Bununla birlikte diğer ülkelerle ilişkilerdeki değişimler de yine yeniliklere neden olmaktadır.

Ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirmek dış rekabette üstünlüğü sağlaması gerektiği düşüncesi yaygındır. Bunun ise diğer ülkelere göre daha çok ürünü daha az maliyetle üretip, ürünleri daha ucuz olarak daha çok satmaları gerektiği düşüncesi vardır

Kalkınma sorunlarına çözüm arayan gelişmekte olan ülkeler, planlı bir ekonomi ile bu hedefin gerçekleşeceğine inanarak, liberal politikaların tavizi olarak da değerlendirilen “plan dahilinde kalkınma” modelini uygulamaktadırlar. Öte yandan, ekonomik planlama sadece gelişmekte olan ülkelere özgü bir politika olmayıp, gelişmiş ülkeler de piyasa mekanizmasının etkinliğini artırmak amacıyla farklı biçimleriyle planlı kalkınmayı tercih edebilirler. Böyle olmasına rağmen, ekonomik ve toplumsal yapının gelişmesi için planlı kalkınmanın genellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından tercih edildiği gözlenmektedir (Takım, 2011, s. 155).

Ülkelerin ulusal kalkınma programlarında yer alan sanayileşme tercih edilen ekonomi politikasına göre devlet tarafından ya da özel sektör tarafından finanse edilir. Ayrıca özel sektörün finanse ettiği durumlarda da devletin teşvikleri, vergi indirimleri gibi ekonomik destekleri olabilir. Bununla birlikte özel sektör tarafından gerçekleştirilen sanayileşmede de devlet kontrolünün ya da müdahalesinin devam ettiği süreçler olmuştur. Bu durum uygulanan ekonomi politikaları ve uygulanma şekilleriyle ilgilidir. Ayrıca ülkelerin süreç içinde özel koşulları da devletin müdahalesini gerektirebilir.

Kalkınma planları; genel ekonominin tümünü, ekonomik ve sosyal faktörler arasındaki ilişkileri, uzun vadeli entegre bir perspektifle ele alan, kamu kesimi için emredici, enerji, vergi ve kredi bağışıklıklarıyla özel kesim için de orta ve uzun

vadede yol gösterici, hukuki ve teknik şartlara haiz makro planlardır (Takım, 2011, s. 155).

Kalkınma planları oluşturulurken başlıca hedeflerden biri milli geliri olabilecek en yüksek seviyeye ulaştırmaktır. Bununla birlikte buna hizmet eden diğer hedefler belirlenir. Ülkenin kaynaklarının doğru saptanması ve etkin şekilde kullanımı bunlardan biridir. Belirlenen hedeflerinde planlı şekilde gerçekleşmesi gerekir. Yapılacaklar bir düzen içinde saptanarak, aşama aşama ekonomik büyümenin hedefler doğrultusunda sağlanması için devletin uyguladığı ekonomik politikalar doğrultusunda girişimlerde bulunulur. Bazı durumlarda belirlenen süre içinde hedeflerin yetersiz ya da gerçekleştirilemeyecek düzeyde olduğu görülürse bu noktada yeni düzenlemeler yapılır. İç faktörler ve dış faktörlerle birlikte hedeflerin zaman içinde değişmesi ya da güncellenmesi kaçınılmazdır. Planlar yapılırken alınan önlemler her zaman yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte olumlu gelişmelerle hedeflenenden fazlasının gerçekleştirilebileceği de süreç içinde fark edilip, yeni düzenlemeler yapılabilir.

Türkiye’de 16 Ekim 1962 tarihli, 77 sayılı kanun ile birlikte Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) ile planlı kalkınma dönemi başlamıştır (Resmi Gazete, 1929, s. 1).

Kalkınma açısından ülkeler arasındaki farklar ise günümüzde hala çok belirgindir. Az gelişmiş ülkelerin kalkınma problemi devam etmektedir. Her ülkenin uygulayabileceği ideal bir kalkınma politikası yoktur.

Ülkelerin kendine has özellikleri, gelişmişlik düzeyleri, sahip oldukları bütün koşullar kalkınma politikalarının belirlenmesinde rol oynayacaktır. Ayrıca diğer ülkelerle ilişkileri de bu süreçte belirleyicidir. Ayrıca bir ülke içinde sabit bir kalkınma planı belirlemek mümkün değildir. Değişen koşullarla birlikte birbirine zıt politikalar art arda uygulanabilir.

Ülkelerin ekonomi politikaları incelenirken dönemin koşullarıyla birlikte bütün etkilerle incelenmelidir. Ülkelerin o dönemdeki siyasi durumu, diğer ülkelerle ilişkileri, tarımda ve sanayi de geldiği son nokta gibi birçok faktör uygulanmak istenen ekonomi politikalarının seçilme sürecinde belirleyici rol oynamaktadır. Kalkınmanın hızlandırılması ve sürdürülebilmesi için ekonomik politikaların en doğru şekilde seçilmesi ve en etkili şekilde uygulanması gerekir.

Genel olarak, plân dendiği zaman bir ekonomide daha hızlı ve daha ahenkli kalkınabilmek için, uygulanan bir araçtır ve teknik yoldur. Yetkili organlar, kalkınmada öncelikle yapılması gereken konuların en ince noktasına kadar üzerinde dururlar. Böylece, bütün faaliyetleri kapsayan plânlar iktisadî ve sosyal kalkınmaya yön verir. Enflasyondan ve deflâsyondan korunabilmek amacıyla gerekli tedbirleri önerir. Ülkemizde 1963-1967 arasını kapsayan I. Beş Yıllık Kalkınma Plânı gibi (Özgüven, 2011, s. 167).

Kalkınma planlarıyla günün koşulları doğrultusunda hedefler belirlenmiştir. Kalkınma politikalarının başlıca amaçlarından biri ekonomide istikrarın sağlanmasıdır. Bunun yanında gelir dağılımının dengelenmesi, kişi başına düşen gelirin artması aynı zamanda ülke içinde bölgeler arasında farkların azaltılması ve yatırımları teşvik edecek politikalar uygulanarak özel sektöründe katkısının sağlanmasıdır. Bir diğer nokta ise dışa bağıllığın azaltılması olarak ifade edilebilir. Amaçlar genel olarak bu şekilde ifade edilse de uygulanan politikalara göre araçlar ve dönemsel hedefler farklıdır.

Ülkenin içinde bulunduğu birçok koşul belirlenen kalkınma planı süreci içinde uygulamaları etkiler. Planlar oluşturulurken önlemler alınsa dahi özellikle dışarıdan gelen etkilere karşı farklı önlemler alınması gerekmektedir. Tahmin edilebilir etkilerin yanında önlenemeyecek ya da etki edilemeyecek krizler, savaşlar ve ülke ilişkilerinin farklılaşması gibi yalnızca bir ülkeye bağılı olmayan durumlar farklı uygulamaları gerektirir.

Karma bir ekonomide devlet kadar özel sektörün de ekonomik kalkınma için çabası önemlidir. Devlet uyguladığı teşviklerle özel sektörün katkısını arttırmaya çalışırken temel ihtiyaçların öncelikle devlet tarafından karşılanması beklenir. Bununla birlikte özel sektörün katılımı sektörden sektöre farklılık gösterir. Özel sektörün daha fazla katılımı ile daha çok istihdam sağlanır. İstihdamın artması demek hızlı kalkınma demektir ve bu hızı da üretimin gelişme düzeyi zaman içinde belirler. Kalkınmanın hızlanması da yine istihdamın artmasını, daha fazla ve çeşitli iş olanağının oluşmasını sağlar.

Ekonomik problemler yaşamayan bir topluluğun oluşması yeniliğe ve gelişmeye açık bir ülke oluşturulmasında önemli bir faktördür. Ancak böyle bir problemin olmaması gelişmenin tek koşulu değildir. Yalnızca ekonomi alanında değil, öncelikle eğitimde,

sağlıkta, ulaşım gibi insan hayatını etkileyen alanlarda yapılan yatırımlarla toplumun ilerlemesi beklenir. Zaten ekonomik kalkınmanın ekonomik büyümeden ayrılan manevi yönüyle her anlamda ilerleyen bir toplum oluşur. Ekonomik güç bir toplumun gelişmiş ülkeler düzeyine gelmesinde asla tek belirleyici olamaz. Nitelikleri artmış, dünya standartlarında eğitim olanaklarına sahip bir ülkenin insanları her alanda gelişme gösterebilir. Teknolojiyi yalnızca kullanan bir toplumdaki teknolojiyi yaratan ve her alanda kullanıp, geliştirebilen toplumlar ekonomik anlamda da yaşam standartlarının yükselmesini ifade eden diğer manevi alanlarda da ilerleme kaydetmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler seviyesine gelmek, sanayideki gelişmişlikte arayışta kapılmak üzere içe dönük sanayileşme politikalarını tercih etmişlerdir. Çünkü zaten o noktada diğer ülkelerle rekabeti kaldırabilecek noktada olmadıkları için ülke içi ihtiyaçları kendileri karşılamak zorunda düşüncesindedirler. Bununla beraber sanayileşmeyi ilerletip ihracata yönelebileceklerini düşünmüşlerdir. İthalatı kısıtlamak ya da tamamen yasaklamakta bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen yaptırımlardır. Ayrıca sanayileşme öncelikle devlet eliyle olmuştur çünkü ülkeler içinde sermaye sıkıntısı vardır. Devamında teşviklerle birlikte sanayileşme sürecine özel sektörün de katılımı sağlanmak istenmiştir. Bütün bunlar bazı ülkeler arasındaki ticareti durdurmuş ya da olumsuz etkilemiştir.

Ekonomik kalkınmanın, dış ticareti ilerletmekle mümkün olduğuna dair genel bir kanı vardır. Bu düşünce üzerinden özellikle sanayinin gelişmesiyle ihracat arttıkça refah seviyesi yükselecek doğrudan kalkınmayı etkileyecektir. Bu nedenle ilerleyen zamanlarda ülkeler arasındaki etkileşimi artıran dış ticaret politikaları tercih edilmiştir.

Küreselleşmenin hızlandığı dünyada özellikle 1980 öncesi devletlerin müdahalesinin keskin olduğu ithal ikameci gibi kısıtlayıcı politikalar tercih edilirken, günümüzde serbest politika daha çok tercih edilmektedir. Serbestleşme çabaları dış ticareti destekleyen politikaların uygulanmasını sağlamıştır. Ülkeler arasındaki etkileşim günümüzde daha etkindir. Olumlu açıdan bakıldığında ülkeler birbirlerindeki gelişmelerden yalnızca ticaret yoluyla ihraç ve ithal ederek değil, bilginin daha hızlı yayılmasıyla teknolojiye gelişmeleri yakalama noktasında da etkilenmiştir. Ancak

diğer açıdan ülkeler birbirlerindeki krizlerden ya da başka olumsuz süreçlerden de daha çabuk etkilenir hale gelmiştir.

Her sektörde gerçekleşen teknolojik gelişmeler üretim hızını ve çeşitliliğini artırır. Dolayısıyla bir ülkenin teknoloji düzeyi, ekonomisini ve doğrudan doğruya kalkınma düzeyini etkiler. Ülkeler birbirleriyle ticari ilişkiler kurduklarında teknolojik gelişmeleri takip etmede de bu noktada faydalanırlar.

Ekonomik kalkınmayı sağlamak üzere seçilen politikalarda herhangi bir siyasal geleneğin üzerinde ısrar edilmemelidir. Devletlerin gelenekleri vardır ancak dünya genelinde de ülke içinde de koşullar hızla değişirken politikaların değişmesi doğaldır, bu yüzden günün koşullarına göre en uygun politika seçilip uygulanmalıdır. Uygulanabilecek her politikanın alınan önlemlere rağmen başarılı ya da başarısız olma ihtimali her zaman vardır. Bu kadar çok değişkeni olan bir düzenin riskli olması kaçınılmazdır. Önemli olan seçilen politikaların risklerini bilimsel bir şekilde saptayıp önlemlerle en verimli şekilde işleyişini sağlamaktır.

Gittikçe küreselleşen dünyada herhangi bir ülke için uluslararası ticarete yer edinmeden kalkınma söz konusu olmayacaktır. Hangi ekonomi politikası tercih edilirse edilsin, bir ülke hangi sektörlere yönelmiş olursa olsun dış ticaretin katkıları olmadan kalkınması mümkün olmayacaktır.

Dünya ekonomisinin bir bütün halinde gelişmesi için ülkeler birbirine bağlıdır, bu düşünce üzerinden az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinde kalkınmasının gerekliliği anlaşılmıştır. Çünkü ülkeler ihtiyaçlarını karşılıklı birbirinden sağlamaktadır.

2.3 Ekonomik Büyüme ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi

Ekonomik kalkınma sayılarla ifade edilebilecek en temel haliyle ekonomik büyümeyi belirten kişi başına düşen geliri kapsamakla beraber, ekonomik ve sosyal gelişmelerin de hedeflenmesidir. Ekonomik büyümeden farklı olarak ekonomik kalkınma, ülkedeki insanların hayatındaki maddi ve manevi anlamdaki değişimi ifade eder. Ekonomik kalkınma ülkenin gelişmişliğini, insan unsurunu yansıtan bir kavramdır. Ekonomik değerlerle birlikte ülke ekonomisinin insanların hayatına nasıl etki ettiğini ekonomik kalkınma ele alır.

Ekonomik büyümenin oranını belirten gayri safi milli hâsıladaki artış ekonomik kalkınmanın da göstergelerindedir ancak bununla beraber ekonomik kalkınma, ülkedeki insanların yaşam standartlarını belirleyen bütün ölçüleri kapsar.

Ekonomik büyüme daha çok rakamlarla ifade edilebilirken ekonomik kalkınmanın rakamlarla ifade edilemeyecek manevi yönleri vardır. Bir ülkenin ekonomik olarak kalkınması demek eğitimde, sağlıkta, bilimde, teknolojik gelişmelerde genel olarak yaşam içinde varlığımızı tanımlayan her türlü alanda elde ettiği niceliksel başarılar yanında niteliksel olarak modern dünyada gelişmişliği ifade edebilecek özelliklere kavuşmasını da ifade eder.

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın tanımlanmasında benzerliklerinin yanında birbirlerini etkileyen iki kavram olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyüme hızında hedeflenen orana ulaşan bir ülkenin ekonomik kalkınma içinde olumlu adımlar atması beklenir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için beklenen manevi beklentilerin yanında, ekonomide başlıca hedeflerden biri olan ekonomik büyümeyi süreç içinde hedeflediği gibi gerçekleştirmek ekonomik kalkınmanın sağlık, beslenme, istihdam gibi maddi gereksinimleri olan durumların sağlanması için de gereklidir. Ancak ekonomik kalkınmanın insan hakları, eşitlik, sanat ve spordaki gelişmeler, toplumun huzuru ve mutluluğu gibi manevi alanlarda ilerlemesi yalnızca ekonomik büyüme ile sağlanabilecek koşullar değildir.

Ekonomik kalkınma için maddi ve manevi koşulları önemli boyutta gerçekleştiren ülkelerin de hedefledikleri ekonomik büyüme hızına ulaşmaları beklenir, ancak her durumda söz konusu değildir. Çünkü ülkelerin ulaşmak istedikleri büyüme hızı için iç ve dış birçok faktör vardır. Ülkelerin kaynakları, enerji gücü, teknoloji seviyesi, eğitim düzeyi, diğer ülkelerle ilişkileri gibi birçok faktörle birlikte uyguladıkları ekonomi politikaları ekonomik büyümeyi belirler.

Ekonomik büyüme hızındaki artış ülke ekonomisiyle ilgili olumlu bir görüntü çizse de bu artışın herkese eşit dağıldığına ya da en azından gelir dağılımındaki farkların azalmasında etki ettiğine dair bir sonuç çıkarılamaz. Ya da bölgesel farklarla ilgili bir bilgi de vermez. Bunlar ekonomik kalkınmanın konusudur. Hedeflenen ekonomik büyüme hızına ulaşmakla birlikte, bunları sağlamak ekonomik kalkınmanın gerçekleştiğini gösterir.

Ülkeler ekonomi politikalarını belirlerken kendi koşulları içinde büyüme hızı hedefler ve bu dönemsel olarak farklılık gösterir ayrıca ülkelerin ulaşmak istedikleri kalkınma düzeyi de kendi koşulları içinde dönemsel farklılıklar gösterir. Bu noktada az gelişmiş, gelişmekte olan ya da gelişmiş ülkelerin hedefleri ve kalkınma anlayışları farklıdır. Ekonomik beklentilerle beraber kalkınmanın kapsadığı manevi özellikler ülkelerin sahip olduğu özelliklerle şekillenir. Genel bir tanım yapılamayacağı gibi aynı yıllarda dahi aynı düzeyde gelişmiş ülkeler arasında bile bu süreçler, farklı yol izlenmesini gerektirir.

Kalkınmanın kesin bir göstergesi ve sonu da olmadığından kalkınma amacıyla yapılacak politikalar süreç içinde gelişir ya da tamamen değişir ancak varlıklarını devam ettirir. Kalkınmış ülkelerin de yeni teknolojilerle ve zamanla insan hayatı değiştikçe yeni oluşan ihtiyaçlar doğrultusunda atacakları adımlar olur. Gün geçtikçe insanların iyi hayat standartlarına sahip olma anlayışları genişler ve değişir, toplumsal yapı ve beklentiler değişir ve kalkınmanın faktörleri de bu yönde etkilenmektedir.

Her ülkenin kendi içinde değişen koşulları olduğu için ekonomik kalkınma süreçleri de farklıdır. Ülkelerdeki ekonomik kalkınma sürecini açıklarken ekonomik büyüme ile kıyaslama yoluna da gidilir. Ekonomik kalkınma için ekonomik büyüme aşamalardan biridir, ekonomik olarak büyüyen bir ülke ekonomik kalkınmanın koşullarından başlıca olan faktörlerden birini sağlamış olur. Ekonomik büyümeyi ekonomik kalkınma için bir basamak olarak görmekte mümkündür, ama tek koşulu olmadığından önemli bir gereklilik olarak nitelendirilebilir.

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için insana yapılan yatırımların olması gerekir. Eğitimle başlayacak bu süreç yaşamın her alanında bireyin gelişmesi, ülke ekonomisi içinde daha nitelikli hale gelmesi amaçlanır. Bunun sonucunda toplumunda ilerlemesi sağlanır. Gelişmiş ülkeler seviyesinde sanayileşmiş, teknolojiye varlık göstermiş bir toplum için öncelikle toplumu oluşturan insanların bu şekilde yönlendirilmesi gerekir.

Ekonomik büyüme de rakamsal olarak ifade edilen ekonomik düzeylerde olmak için bunu manevi olarak gerçekleştirebilecek bir toplum yapısı gerekir. Sektörlere muhakkak yatırım yapmak gerekir ve ekonomik büyüme tanımlanırken bu konu

üzerinde durulur. Ancak insan faktörü unutulmamalıdır. Ekonomik kalkınma kapsamı içinde insan faktörü ön plana çıkar.

Ekonomik büyüme, ekonomik kalkınmaya göre daha dar bir kavramdır. Ekonomik kalkınmayı incelediğimizde insan hayatı etkileyen her şey ve bunun sonucunda hayat standartlarını belirleyen her değişken ekonomik kalkınmanın konusudur. Ekonomik kalkınmanın gerçekleştiği toplumlarda insanların yaşam tarzlarında gündün güne olumlu gidişat gözlemlenir, toplumun bütün kesimlerinde hayat standartlarında yükselme olur, huzurlu ve yeniliklere açık, teknolojiyi takip eden bir toplum oluşur.

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesiyle birlikte toplumun yapısında değişimler meydana gelir. Ülkeden ülkeye bu durumların oluşması ve hayata bakış açısı üzerinden yaşam tarzlarındaki farklar muhakkak olacaktır. Her toplum kendi yapısıyla değerlendirilir. Ancak ekonomik büyümeyi nitelendirmek için daha genel geçer tanımlar kullanmak mümkündür. Ülkelerin ekonomik büyüme hedefleri ve bunu sağlama şekilleri farklıdır ancak ekonomik büyümenin kavramsal olarak barındırdıkları nettir.

Her ülkenin ekonomik büyümeyi sağlamak için seçtiği politikalar ve hedefleri kendi koşullarıyla şekillenmektedir. Ekonomik büyüme insan unsurundan farklı olarak ekonomideki değişimleri sağlar, bunun sonucunda toplum etkilenir. Bununla birlikte ekonomik büyümeyi nitelendiren, gayri safi milli hâsıladaki artış ve sektörlerdeki ilerlemeler ve değerlerindeki artış olarak belirlenen kriterler her ülke açısından aynıdır. Yalnızca belirleme şekilleri ve beklentileri farklıdır.

2.4 Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi

Ekonomik büyüme ülkede üretimi, tüketimi ve dolayısıyla ikisi arasındaki farkı yansıtan dış ticareti de etkiler. Aslında büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişkiler iki yönlüdür: Büyüme dış ticareti, dış ticarete büyümeyi etkiler (Seyidoğlu, 2005, s. 119).

Ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisi iktisat biliminin doğuşuna kadar götürülebilir. En basit tanımıyla; bir ülkede üretilen mal ve hizmet sayısındaki artışa ekonomik büyüme, ülkeler arası mal-hizmet alım satımına dış ticaret denilmektedir. Artan üretim kapasitesiyle oluşabilecek arz fazlası için yeni pazar ihtiyacının

gündeme gelmesi ekonomik büyümeyle dış ticaret ilişkisinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Temel, 2016, s. 1).

Dış ticaret ile büyüme arasında bir ilişki olduğu aşikâr olsa da dış ticaretin ekonomik büyüme açısından önemsiz olduğunu savunan veya bu konuyla hiç ilgilenmeyen öğretiler de mevcuttur. 1960'larda büyümenin asıl kaynağını dış ticaret olarak gören modeller ihracata dayalı büyüme modelleri olarak belli bir yer edinmiştir. Ancak modern büyüme teorileri, dış ticareti büyümenin kaynaklarından sadece bir tanesi olarak görmektedir. Aslında dış ticaret ve büyüme ilişkisi iki yönlüdür. Yani, dış ticaret büyümeyi etkilerken; büyüme de dış ticareti etkilemektedir (Gül ve diğerleri, 2013, s. 3).

Sanayi devrimi ile birlikte dış ticaret ilişkileri yoğunluk kazanmıştır. Üretim hızının artması hammadde arayışına ve pazar arayışına neden olmuştur. Sanayileşmelerini sağlamış ülkeler az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere hammadde ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Ayrıca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin sanayi ürünleri için bir pazar olmuştur. Bu açıdan karşılıklı kazanç oluşmuştur.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ihracat yoluyla hammaddeleri satmışlardır, gelişmiş ülkeler de hem bu ihtiyaçlarını sağlamışlardır hem de bu hammaddeleri değerlendirdikten sonra yine ihracat yoluyla mal ve hizmetleri satmışlardır. Esas amaç dış ticaret ilişkilerinde üretim yapan ve ihracat yapan ülkelere katılmaktır. Bu durumda esas ilerlemeyi kaydeden gelişmiş ülkelerdir ancak yine de bununla birlikte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de bu şekilde dış ticarete katılmışlardır. Bu durumda bu ülkelerin ekonomilerinde büyüme olmuştur.

İhracatın artırılması üretimin artması demektir ve bu da ekonomik büyümenin gereklerindedir. Ekonomisi büyüyen ülkeler ise ihracatını arttıracak girişimlerde bulunacak sermayeyi dolayısıyla üretim gücünü elde etmiş olur.

Ülkeler üretmedikleri veya nisbi olarak pahalıya ürettikleri malları ithalat yoluyla karşılarlar. Benzer şekilde nisbi olarak ucuza ürettikleri malları da ihraç edebilirler. Her iki durumda ülkelerin hâsulatlarını ve faydalarını arttırmaktadır. Bu bağlamda dış ticarete ekonomik büyüme ilişkisi incelenirken ihracata ve ithalata dayalı olmak üzere modeller oluşturulmuştur (Temel, 2016, s. 2).

Ülkelerin uyguladıkları dış ticaret politikaları ile ihracat oranları ile ithalat oranları hedefleri belirlenir. Yine bu politikalar sonucunda ulaşılan nihai sonuç ise, dış ticaret politikalarının seçilmesinde belirleyicidir. Bu döngü içinde politikalar uygulanır.

Bir ekonomide dış ticaretin, özellikle ihracattaki artışın iktisadi büyüme üzerindeki etkileri iki açıdan ele alınabilir. Birincisi, ihracatın milli gelir artışı, piyasa genişlemesi, döviz sınırlamalarının ortadan kalkması, yurtiçi etkenliği ve verimliliği artması, mukayeseli üstünlüklere uygun bir kaynak dağılımına yol açması, genişletici kamu politikalarının uygulanmasına imkan vermesi ve tasarrufları artırması şeklinde olumlu etkiler yaratmasıdır. İkincisi de dış ticaret hadlerinde değişme, düşük büyüme hızı, sanayileşme engelleme ve üretimde azalma olarak adlandırılacak ihracatın büyüme üzerindeki olumsuz etkileridir (Uzay, 2000, s. 39).

Bir ülke üretmediği ya da sahip olmadığı mal ve hizmetleri başka ülkelerden ithalat yoluyla karşılar. Bazı durumlarda ürünü üretmek ithal etmekten daha yüksek maliyetli oluyorsa yine ithalat yoluyla ürünü elde etmek tercih edilir. Aynı şekilde ülkeler ürettikleri ürünleri ihraç ederek ülke ekonomisine katkı sağlar. İthalat ve ihracat dengesi ülke ekonomisini doğrudan etkileyen dış ticaretin unsurlarıdır. Ayrıca ithalat ve ihracat oranlı ülkedeki gelir artışını belirleyen faktörlerdir. Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiden ülkeler dış ticaret politikalarını ekonomik büyüme amacıyla oluştururlar.

Adam Smith' göre herhangi bir ülkenin karşılayabileceği, doğanın diğer türlere bir tür ilave sağladığı bir üretim vardır. Bu üretim bir diğeri tarafından engellenir. Örnek olarak herhangi bir ülkenin karşılayabileceği yün ya da ham derinin sayısı, sahip olunan büyükbaş hayvan ile sınırlanır. Gelişmesi ve yerelliğin doğası gereği, bu sayıdadır (Smith, 1776, s. 182).

İhracat gelişmediği zaman ülkenin sahip olduğu ancak değerlendiremediği tüm varlıklar ve kaynaklar ithalat yoluyla elde edilir. Diğer yandan ülkenin sahip olmadığı tüm kaynaklar ithal edilirken, bu anlamda dışa bağımlılık söz konusu olur. İthalatın oranı ve yılları içinde ithalat oranlarındaki artış ayrıca ithalatın ihracata oranı önemlidir. Devlet uyguladığı dış ticaret politikaları aracılığı ile yabancı sermayeyi ülkeye çekmeye çalışır, teşvik edici önlemler alır. Bu durum seçilen politikanın içeriğiyle de ilgilidir. O dönem için uygun görülen politikada ithalatın kısıtlanması ya da yasaklanması da söz konusu olabilir. Sanayileşme için böyle bir

yol izlendiğinde devletin teşvikler üzerinden değil, kısıtlamalar üzerinden müdahalesi görülür.

Ülkeler arasındaki ticari alışverişin içeriğini ihtiyaçlar ve ürün farkları belirler. Bu farklar ihtiyaçlar sonucunda ithalat ve ihracat olarak şekillenir. Ülkeler bu yolla üretilmedikleri ürün ve hizmetleri karşılar, sahip olmadıkları kaynağı da elde ederler. İç piyasadaki ürünün fazlasını ihraç ederler ya da en başından ihraç etmek için o ürünü üretmeyi tercih ederler. Bu durum ülkeler arasında rekabeti doğururken ülkeleri hızlı ve kaliteli üretime teşvik eder. İhracat dış rekabette varlık gösteren sektörlerin iç piyasadaki durgunluktan olumsuz etkilenmesinin önüne geçer. Yeni iş alanları oluşturarak istihdama ve ülkedeki kaynakların verimli şekilde kullanılmasına yol açar. İhracatın faydalarını incelediğimizde en yalın haliyle ülkeye döviz girmesinden öte sektörlere canlılık getirir, sanayileşme de etkileşimle hızlı etki eder. İhracatın ülke ekonomisine katkısı ekonomik büyüme hızı için önemli bir faktördür.

Uluslararası ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, özellikle gelişen ülkeler bakımından önemlidir. Bu ülkeler ekonomik gelişmeleri sırasında bir takım zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu zorlukların başında ithalat yapma olanaklarını kısıtlayan döviz zorlukları gelmektedir. Gelişen ülkeler sınai yapılarını kurma çabasındaki ülkeler olduklarına göre, bu ülkelerde sermaye malı ithalatı toplam ithalata oranla önemli miktarda olduğu kadar ülkenin gelişmesini mümkün kılmak bakımından da hayati önemdedir. Ülkelerin ithalat miktarını tayin eden temel faktör ihracatlarıdır. Bir ülke yabancı tasarruflar bulunmadığı sürece ancak ihracatı karşılığında kazandığı döviz miktarınca ithalat yapabilir. Şu halde, ülkelerin sermaye malı ithaline dayanan sınaî yapının kurulmasına yönelik yatırımları, her şeyden evvel ihracatlarının miktarına ve değerine bağlıdır (Kurdoğlu, 2014, s. 273).

Hedeflenen büyüme hızına ulaşmak ancak dış ticaret dengesinin sağlanması ve ihracata yönelik adımların gerçekçi zeminler üstünde yapılmasıyla mümkündür. Teknoloji geliştirilmeli, sanayi sektöründe uluslararası etkin bir standarda ulaşmak için gelişmiş ülkeler seviyesine gelmek hedef olmalıdır. Bunun sonucunda üretim kaliteli ve hızlı olurken pazarda iyi bir yer edinmekte söz konusu olacaktır.

Klasik İktisada göre, dış ticaret büyümenin motorudur. Klasik teoride ihracat, milli geliri, verimliliği, uzmanlaşmayı ve üretimi arttırmakta, bu da büyümeyi arttırmaktadır. Klasik Teoriden sonra da büyüme ve dış ticaretle ilgili çalışmalar

devam etmiştir. Nitekim Heckser-Ohlin Teoremi-Samuelson Modeliyle, ticari serbestleşmenin önemine işaret edilmiş ve ticari serbestleşmenin özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi arttırdığını vurgulamıştır. Daha sonra bu modeli Grossman ve Helpman ele almış ve dış ticaretin verimlilik artışıyla beraber yeni teknolojilerin yayılmasını da sağlayarak büyümeyi arttıracığına işaret etmiştir (Gül ve diğ. 2013, s. 9).

İhracattaki artışların ekonomik büyüme üzerinde olumlu yönde etkisi olduğuna dair bir düşünce vardır ancak bu düşünce altında birleşmeye yetecek derecede veri yoktur. Ayrıca bunun tespiti için ülkelerin aynı dönemdeki ihracatlarının artış oranlarının, ekonomik büyümeleri üzerinde etkisi olup olmadığı incelenmelidir. Buna ek olarak bir ülkenin de tarihsel süreci bu anlamda incelenebilir. Ancak ihracat oranlarında artışın büyümeyi etkilediği belirlense de büyümeyi etkileyen birçok faktör olması nedeniyle diğer bütün faktörlerin de dönem içinde incelenip öyle bir sonuca gidilmesi gerekir. Aynı zamanda ihracat oranları ile birlikte ithalat oranları da göz önünde bulundurulmalıdır. İhracatın ülke ekonomisine katkısı düşünüldüğüne ekonomik büyüme ile ilişkisi ortaya çıkar. İhracat ülke içinde ekonominin hareketlenmesine, sektörlerin genişlemesine, üretimde teknolojinin daha etkin kullanılmasıyla verime ve bunların sonucunda istihdamın artmasına neden olur. Böyle bir ortamda üretim verimli hale gelir. Bunun üzerinden ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olacağı sonucu çıkar.

2.5 Ekonomik Kalkınma ve Dış Ticaret İlişkisi

Ülkeler arasındaki ticaretle olan ilişkiler etkileşimi artırmıştır. Tarihsel süreç içinde de ülkeler birbirlerindeki gelişmeleri ticaret yoluyla takip etmişlerdir. Ayrıca bu etkileşim sonucunda elde edilen bilgiler yayılarak gelişmiştir, icat edilenler ve keşfedilenler ülkelere yayılmıştır.

Teknolojinin gelişmesiyle bilgiye çabuk ulaşılması ve çabuk dağılması ülkeler arasındaki etkileşimi artırmıştır. Ayrıca özellikle 1980 yılından beri ülkelerin daha çok terci ettiği serbestleşme politikaları ülkeler arasındaki etkileşimi hızla artırmıştır. Bu açıdan yaklaşıldığında ülkelerin birbirini etkilemesi düzeyinde, ülkelerin uyguladıkları dış ticaret politikaları belirleyici rol oynamaktadır. Dışa kapalı, kısıtlayıcı ya da yasakçı bir politika etkileşimi azaltacak ya da yok olma seviyesine

getirecektir. Ancak dışa açık, hatta teşviklerle bu durumun desteklendiği bir politika uygulayan ülkeler etkileşime açık olacaktır.

Küreselleşmenin son yıllarda daha da arttığı dünyada dış ticaret olmadan kalkınmadan söz etmek mümkün olmayacaktır. Ülkelerin günümüz ihtiyaçlarını karşılamak üzere birbirlerindeki kaynak ve teknolojiye ihtiyaçları vardır. Bu da ancak ihracat ve ithalat ile sağlanabilir.

Dış ticaretin ülke ekonomisindeki etkileri düşünüldüğünde ekonomik kalkınmayı dış ticarettten bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu etkileri kısaca ifade etmek gerekirse ülkeye dövizin girmesi, sektörün genişlemesi ve bunun sonucunda istihdamda oluşacak artış, ihracatın ülke ekonomisindeki değeri gibi birçok faktör sıralanabilir.

Sanayileşmenin ülke ekonomisi ve dolayısıyla ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi yadsınamaz. Sanayileşen bir ülke kaynaklarını iyi kullanıyor demektir. İşgücünün verimli kullanıldığı, teknolojinin hızla ilerlediği bir tablo oluşmuştur. Bu nedenle ekonomik kalkınmanın kavramsal olarak içeriği düşünüldüğünde sanayileşme kalkınma ile özdeşleşen bir süreçtir. Sanayi sektörünün özellikle dış ticarete etkin bir rolü vardır. Sanayi ürünleri tarım ürünlerine göre ülke ekonomisine daha büyük katkılar sağlar. Sanayi ürünleri daha kısa zamanda daha büyük ekonomik değerleri olan ürünlerdir. Teknolojinin etkin kullanımıyla sanayideki verim artışı günden güne artmaktadır.

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için istihdamın sağlandığı, teknolojinin uygulanarak verimli daha az zamanda daha verimli sonuçlar alan bir ülke ekonomisi oluşturulmalıdır. Bu gereklilikte sanayileşmenin gerçekleştirilmesi ile mümkündür. Türkiye ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek için politikalarını belirlerken sanayileşmeyi her zaman en baştaki hedef olarak belirlemiştir. Cumhuriyetin başından günümüze ana düşünce bu olmuştur.

Sanayinin geliştiği yerlerde insanların hayatında değişimler olur, insanların hayat standardı yükselir. İstihdamın arttığı yerde diğer bütün sektörler olumlu etkilenir. Sanayileşme sürecinin bir parçası olan fabrikaların kurulmasıyla kurulduğu yerde düzen değişir, hızlı bir gelişme gözlenir. Halkın ekonomik olarak kalkınması, çalışıp üretmesi manevi ve maddi anlamda doyunluğa ulaşması, ancak sanayinin günümüz koşullarında sanayileşmiş ülkeler seviyesi hedeflenerek gerçekleşir.

Sanayileşme ile oluşacak dış ticaret ilişkileri ülke içinde diğer sektörlerin de ilerlemesini sağlar. Aynı zamanda ithal edilen ürünlerle de ürün çeşitliliği artar, ihracat ile de verimin artması, zaman tasarrufu sağlamak üzere teknoloji de ilerlemeler için çalışmalar yürütülür. Bu durumda istihdamın artmasıyla da ülke de ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için önemli bir adım atılmış olur.

Ekonomik kalkınma yalnızca rakamsal sonuçları değil aynı zamanda halkın yaşam standartlarının artması, mutlu ve huzurlu olması gibi faktörleri de içerdiğinden sanayileşme ile bu süreçleri gerçekleşmenin önemi gözükmemektedir.

Ülkelerin ihracat yaparak kazandıkları finansal güçle ihtiyaç duydukları ürünleri ithal etmeleri mümkündür. Bu bağlamda ekonomik kalkınma için dış ticaretin gerekliliği görülmektedir. İhtiyaçlarını kendileri üreterek ya da ithal etme yoluna giderek karşılayabilen ülkeler ekonomik kalkınmaları sağlayabilmek için koşullar yaratabilen ülkelerdir.

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde özellikle sanayileşme sürenin başlarında devlet yoğun müdahaleler yapar. Genelde bu sürecin bu aşamasında kısıtlayıcı ya da yasakçı olan politikalar seçilir. İthal ikameci gibi dışa kapalı özellikle birinci aşamada ithalatın kısıtlandığı ya da tamamen yasaklandığı politikaların işlerliği bu şekilde sağlanır.

Adam Smith'e göre yüksek kapasitelerde ya da kesin yasaklamalardan neticesinde üretilecek ürünlerin ithal edilmesinde, iç pazardaki tekel üretim yerel endüstri tarafından daha az ya da daha çok iş verilmek üzere güvence altına alınmış olabilir (Smith, 1776, s. 347).

Sanayileşme süreci dış ticaretteki gelişmenin belirleyicisidir. Tarım sektörü ülke ekonomilerinde büyük rol oynasa da sanayi ürünlerinin getireceği yüksek katma değerli ürünlerin getirisini sağlaması mümkün değildir. Sanayi ürünleri ithalat ve ihracatta önemli rol oynamaktadır. Ülkelerin sanayileşme düzeyi hangi alanlarda ihracat yapabileceklerini ve hangi alanlarda ithalat yapmaları gerektiğini belirler.

Sanayinin dış ticarete dış ticaretin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi ülke politikalarını da belirler. Dış ticareti belirleyen ekonomi politikaları oluşturulurken sanayileşme önemli bir rol oynar. Türkiye için sanayileşme uygulanan ekonomi politikalarının başlıca hedefi olmuştur. Uygulanan ekonomi politikaları ile de bu sürecin nasıl yönetileceği belirlenmiştir.

Tarımın ağırlıkta olduğu ÷lke ekonomilerinde ÷lkeler bir hammadde kaynağı ve ürünlerin satılacağı bir pazar olarak gör÷lme noktasında olmaktadır. Bu noktada ithalat oranlarının fazla olduğu ve tarımın ağırlıkta ve sanayileşmede geri kalmış ÷lkeler düşün÷ldüğünde teknolojinin gelişmemiş olduğu bilinen ÷lkelerde ekonomik kalkınma söz konusu olmayacaktır. Tarımın ÷lkeye getirisi sanayi ürünlerinin getireceklerinden çok daha azdır.

Bir ÷lkenin dış ticareti ile ekonomik performansı arasında pozitif ve güçlü bir ilişkinin olduğu varsayılmaktadır. Hızlı bir sanayileşme ve iktisadi kalkınma gerçekleştirebilmek açısından en uygun ticaret stratejisinin ne olduğu, üzerinde tartışılan önemli konulardan biridir. Daha önceleri kalkınma için en uygun dış ticaret politikasının ithal ikamesi olması gerektiği konusunda yaygın bir görüş mevcutken, hızla büyüyen yeni sanayileşmiş ÷lkeler ihracat teşvikinin etkin bir kalkınma stratejisi olabileceği fikrini desteklemiştir (Uzay, 2000, s. 37).

3 DIŞ TİCARET VE EKONOMİK KALKINMA

3.1 Dış Ticaretin Tanımı

Bir Őlkedeki kamu kuruluşlarının, özel kişi ve kuruluşların bir başka Őlkeden mal ve hizmet satın almalarına ya da bir başka Őlkeye mal ve hizmet satmalarına Dış Ticaret adı verilir (Gürel, 1995, s. 15).

Türkiye’de cumhuriyetin ilk yıllarından beri çeşitli dış ticaret politikaları denenmiŐtir. Dış ticaret politikaları Őlkenin bu alanda hedeflerine ulaŐabilmesi için alınan önlemlerin ve giriŐimlerin bütünüdür.

Őlkeler ithalat ve ihracat yoluyla ticaret ilişkileri kurar, alım satım yapar. Őlkelerin dış ticaretteki temel amaçlarından birisi de ihracatı arttırmaktır. Őlkelerin ekonomik olarak geliŐmiŐliklerini, sanayileşme düzeylerini gösteren faktörlerden biri ihracattır. İhracat Őlkeye döviz girmesini sağlar. Ayrıca dış ticaret yoluyla Őlkeye ödenen vergiler Őlke ekonomisine olumlu katkıda bulunur. Dış ticaretle oluşan rekabet ortamı sektörlerin genişlemesine ve gelişmesine olanak sağlar.

Dış ticaret politikaları belirlenirken ithalata sınırlama getirilebilir, ihracatı teşvik edici uygulamalar yapılabilir. Őlkenin yerli üreticileri dış rekabeti kaldıramazsa ithalata sınırlandırma getirilmesi çözümlerden biridir. Bütün bu kararlar seçilen ekonomi politikalarıyla belirlenir ve dönemsel farklar mevcuttur. Őlke içi faktörler belirleyici olduğu kadar özellikle dışa açık bir ekonomi politikası uygulayan Őlkelerde Őlke dıŐı faktörler de ekonomi politikaları için belirleyicidir.

Dünya ekonomik krizleri, savaşlar gibi durumlar Őlkelerin ekonomi politikalarında radikal deęiŐikliklere de yol açar. Başka belirleyici sebepleri olmasıyla birlikte 1929 Büyük Buhran Türkiye’nin liberal döneminin bitiŐinde, devletçiliğe yönelmesinde çok büyük etki yapmıştır. Bu dönemde krizin Türkiye ekonomisine etkisiyle, ithalat oranlarının ihracat oranlarını geçmesi sebebiyle dış ticaret açığı oluşmuştur. Ayrıca en keskin etkilerinden biri de ulusal paranın hızla değer kaybetmesi olmuştur. Devletin tedbirler olarak dış etkilerden korunmaya yönelik politikalar oluŐurmaya çalıŐmasında bu da önemli bir faktördür. Özel sektörün beklenen hedefe

ulaşamadığı görüldükçe liberal politikadan uzaklaşma eğilimi başlamıştır. Yeni bir arayış içindeyken ülkenin yönetiminde ortak fikir devletçiliğe yoğunlaşmıştır. Bununla beraber aşama aşama devletçiliğin gerekleri yapılmaya başlanmıştır.

Gümrük vergileri ve tarifeler devletin doğrudan ticarete müdahalesidir. Devlet bu yolla dış ticareti kontrol altında tutar, yasaklamalar ve sınırlamalar getirebilir, önlemler alır. Bu durum o ülkeyi ilgilendirirken özellikle belli seviyede ekonomik gücü olan ülkelerin dış ticaret politikaları, ticaret ilişkileri olan ülkeleri doğrudan etkiler. Dış ticaret politika stratejileri ülkelerin yalnızca kendi dinamiklerine göre değil, ekonomik anlamda ilişkide oldukları tüm ülkelerle yaşanan süreçlere göre de belirlenir. Devletin dış ticaret politika stratejileri, ülke içinde ve dışında bütün hedefleri kapsayan, diğer ülkelerle ilişkilerin yönünü belirleyen politikaların bütünüdür.

Ülkelerin sahip olduğu kaynaklar, coğrafi konumları, iklim özellikleri ile dış ticaret politikaları aralarında bir bağ vardır. Bütün bu özellikler ülkelerin ekonomilerinde belirleyici rol oynar. Bu özelliklerle birlikte diğer ülkelerle ilişkileri şekillenir, ticaret içinde nasıl yer alacakları bu özelliklerin niteliğine ve kullanımına bağlıdır. Ayrıca ülkelerin işgücü, teknoloji de geldikleri nokta, eğitim durumları gibi birçok birikim yine ticari ilişkilerinin şekillenmesinde belirleyicidir.

İhracat aktivitesi, sadece basit bir gelir yaratan aktivite değildir. İhracat ithalatı finanse edecek en önemli döviz kaynağıdır. Ekonomide üretim çarkının dönmesi, ekonomik büyüme, sanayileşme dövizle bağlıdır. Çünkü döviz üretim çarkını döndüren ve sanayileşme için gerekli ara malları ile yatırım mallarının ithalini finanse eden bir kaynaktır (Kılıçbay, 1988, s.221).

İç politikada süreçleri belirleyen belirli kurallar vardır ancak dış politikada iş birlikleri düzenleyen kuralların uygulanışında ve kontrolünde tam hakimiyet söz konusu değildir. İç politika ve dış politika farklı dinamikleri olan, uygulamaları birbirinden farklı etkenlere dayanan politiklardır.

Ülkelerin birbirleriyle siyasal ve ekonomik ilişkilerinde, ekonomik gücü daha fazla olan dolayısıyla ekonomik yaptırımları daha fazla olabilecek ülkelerin tercihleri ağır basmaktadır. Ekonomik yaptırımları daha fazla olan ülkelerin siyasal yaptırımları da güçlenmektedir. Ülkelerin ticaret ilişkileri ortak anlaşmalarla, kurumlarla oluşturulur.

Ancak siyasal ve ekonomik yaptırımını tarihsel süreçte güçlenmiş ülkelerin etkileri, ticaret ilişkilerini belirleyen süreçlerde daha etkindir.

İç politikayı etkileyen faktörlere geldiğimizde ülkenin bütün koşulları nitelikli ve niteliksiz işgücünü belirler. Sanayide nitelikli işgücü kullanılırken tarımda niteliksiz işgücü kullanılır. Bunun sonucu olarak gelişmiş ülkelerde nitelikli insan yetiştirme olanakları artar. Çünkü ülkenin ekonomik şartları bunu gerektirir. Bu durumun başında ülkenin eğitim düzeyi, kullandığı teknoloji, sahip olduğu kaynaklar ve bunları kullanma şekli, ardından tarım ve sanayide üretim seviyesi gelir.

Nitelikli işgücünün oluşturduğu iş alanlarıyla niteliksiz işgücüyle yapılabilecekler farklıdır. Bu yüzden ülkeler doğru eğitim politikaları ile de bunu sağlamalı ve nitelikli işgücünü oluşturabilmelidir. Zaten sonuç olarak nitelikli işgücü de teknolojiyle beraber tarımda da bir güç oluşturur.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmayı sağlamak için sanayileşmeye yoğun müdahaleler yapılabilir. Az gelişmiş ülkeler sanayileşmesini tamamlamış ülkelerle rekabet edecek noktada değildir; ayrıca dış etkilere karşı çok zayıf olduklarından devletin tedbirleri sıklıdır.

Ülkelerin ticaret sayesinde etkileşimlerinin artmasına olumlu açıdan bakılırsa birbirlerindeki gelişmelerden de etkilenirler. Özellikle teknolojik gelişmeler bu yolla hızla yayılır ve etkileşimle gelişir. Ayrıca etkileşimden öte ülkeler en azından birbirleriyle eşit, ama amaç olarak daha hızlı üretim yapabilmek, üretim kapasitelerini artırabilmek için teknolojik gelişmeleri yaratmak ve yakalamak zorundadır.

İthalat ve ihracatla ülkelere farklı ürünler girmiş olur, farklı ürünler farklı ihtiyaçlar doğurur ve bu sayede üretim artar. Bu kalkınmayı karşılıklı olumlu yönde etkiler. Ülkeler açısından ayrı ayrı bakılınca esas amaç mümkünse ithalatı azaltmak ihracatı artırmaktır. İthalat, ülkenin kendi üretemeyeceği ya da üretse bile ithalatın ekonomik olarak daha uygun olduğu noktada tercih edilmesi arzulanır. Ürünü sağlamak için ithalatın zorunlu olması ve ülke içinde karşılanabilecek ihtiyaçların geliştirilemeyerek ithalata gidilmesi ülke ekonomisi için olumlu bir tablo çizmez.

Dış ticaret ilişkileri ülkeler arasında rekabet ortamı oluşturur. Bu da üreticileri daha seri ve verimli üretime yönlendirir. Bu rekabet ortamının oluşturduğu fiyat aralıklarıyla tüketici de daha uygun şekilde ihtiyaçlarını sağlar. Tüketicilerin refah

düzeyi artar. Ayrıca bu durum üretilen malların da daha kaliteli olmasını sağlamakla birlikte ürün çeşitliliği de oluşturur.

Ülkeler arası rekabetin arttığı günümüzde, bu rekabet ortamından elde edilen kazanç ve kayıplar, ekonomik yapının işleyişi gibi konuların değerlendirilmesinde dış ticaret hadleri kavramı analiz yapılması için kullanılmaktadır. Dış ticaret ilişkilerinin artmasıyla rekabet ortamının oluşması, ülkelerin ekonomisini olumlu etkilemektedir. İhracat yapılan ürünlerde gelir esneklikleri, ara malların ihraç edilmesi gibi durumlar dış ticaret hadlerinde ülke aleyhine dalgalanma olduğunu gösterir (Şahin, 2016, s.24).

Çağdaş iktisadi sistemlerden biri olan Kapitalizm, Merkantilizm ve Fizyokratik düşüncelerin etkileriyle kurumlaşmaya başlamış ve klasik iktisadi düşünceyle şekillenmiş bir sistemdir. Bu sistemin en belirgin özelliği, önceden geliştirilen teorilere dayalı olarak kurumlaşmış olmayışı; zamanla olayların ve değişmelerin etkilendiği teorik yaklaşımlarla şekillendirilerek geliştirilmesidir. Kapitalist sistem, 16. yüzyıldan beri Batı Avrupa da meydana gelen iktisadi ve siyasi gelişmelere göre değişerek bugünkü görünümünü almıştır (Aydemir ve Güneş, 2014, s. 136).

Türkiye’de 1963 yılından başlayarak 1980 yılında son bulan ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulanmıştır. İthal ikameci sanayileşme politikası devletin müdahalesinin yoğun olduğu bir politikadır. İthal ikameci sanayileşme politikaları uygulandığında birinci aşamada temel ihtiyaçlara dayalı sanayileşme gerçekleştirilir. Devletin kısıtlamaları ve teşvikleriyle ülkenin kendi temel ihtiyaçlarını karşılayacak tarıma dayalı sanayiye güçlendirmek mümkündür. Ardından ihracat hedeflenerek, teknolojik gelişmelerin tamamlanması halinde ikinci aşama olarak sanayileşmenin katma değeri yüksek ürünleri ürettiği noktaya gelmek mümkündür. Kısıtlamaların yoğun olduğu birinci aşamada ülke dış rekabetten uzak dolayısıyla dış gelişmelerden uzak bir süreç geçirir. Bu aşamada ithalatın kısıtlanması ya da yasaklanması söz konusu olabilir. Aynı zamanda devamında ihracata yönelik sanayileşme için gerekli adımlar atılmazsa, sanayileşmenin dışa açılması noktasında geri kalınır. Ayrıca diğer ülkelerdeki gelişmelerin takip edilememesi sonucunu doğurur. Bu da dış ticarete katılma sürecinde rekabet edecek seviyeye ulaşmasını engeller.

Yalnızca ihracata dayalı üretim yapmak için değil, ülke içindeki temel ihtiyaçlar harici diğer ürünleri sağlayabilecek üretimde teknolojik eksikliklerle karşılaşılır. Bu

da üretime yansır. Üretim hızı ve tekniği bakımından geride kalan sanayileşme bu ihtiyaçların giderilmesi için ithalat yoluna gitmek durumunda kalır. Dış rekabetten uzak, ithalat oranlarının yükseldiği bir noktaya gelinmiş olur. İthal ikameci sanayileşme politikası bu yönüyle dış ticaretin şekillenmesinde keskin bir rol oynar.

Dış ticaretin liberalleşmesi öncelikle ithalatın serbestleşmesini sağlayacaktır. Bunun sonucu olarak ithal ürünlerin iç pazara girmesiyle, iç pazarda rekabet ortamı oluşacaktır. İhracatın özendirilmesi ise dış pazara yönelik üretimin yapılması başlayacaktır. Ayrıca dış ticarete liberalleşme, ülkeyi gelenekselleşmiş sanayi stratejisinden uzaklaştıracaktır (Yenipazarlı ve Erdal, 2015, s. 17).

Ticarete serbestleşme rekabet ortamını oluşturur. Sektörler varlıklarını etkin ve devamlı kılabilmek için aralarında yarış halinde olurlar. Bu rekabet ortamı ürünlerin kalitesinin artmasını, fiyatların ucuzlaşmasını sağlar. Aynı zamanda bu durum kaynakların daha verimli şekilde kullanılmasına yol açar. Bu da üretime, üretimin kalitesine, ürün çeşitliliğine yol açar. Rekabet ayrıca sektörün genişlemesine sebebiyet verir. Bu da daha fazla istihdam anlamına gelir. Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönemde en önemli değişimler dış ekonomik ilişkiler alanında gerçekleşmiştir. Bu değişimlerden en önemlileri; dış ticaret işlemlerinde serbestleşme ve bu doğrultuda ekonominin dışa açılmasıdır.

Günümüzde Türkiye birçok alanda gerekli donanıma sahip teknolojik ilerleme gerçekleştirmiştir. Bununla doğru orantılı olarak ihracata dayalı sanayileşme süreci de yaşanmaktadır. İhracat oranları da artmıştır ancak temel sorun bununla birlikte ithal oranlarının da artmış olmasıdır. Temel ihtiyaçlarda dahi ithalata yönelme vardır. Görüldüğü üzere önce temel ihtiyaçların karşılanıp sonra ihracata yönelik sanayileşmenin izlendiği bir durum günümüzde mümkün değildir. Çünkü ülke içinde dahi gelişmişlik farkları vardır ve her sektör kendine öz bir noktaya gelmiştir. Bazı sektörler ülke ihtiyaçlarını karşılayıp dış rekabete çoktan açılıp iyi bir noktaya gelmişken bazı alanlarda ithalat yoluna gitmeden ihtiyacı karşılamak mümkün değildir. Bu noktada gelişmemiş sektörlerin değerlendirmesi yapıp öncelikle iç piyasada ve ardından dış rekabette yer alması beklenir.

3.2 Dış Ticaret Politikaları

Devlet gümrük tarifeleri, kotalarla, ihracat ambargosu ya da ihracatın özendirilmesi gibi araçlarla dış ticarete müdahale eder. Türkiye’de 1980 itibariyle başlayan serbestleşme politikaları ile devletin müdahalesi azalmıştır. Korumacı politikaların özellikle 1980 öncesi dönemlerde yoğun şekilde uygulandığı süreçler olmuştur. Koruma politikalarının uygulanış şekli ve miktarı söz konusu süreç içinde uygulanan dış ticaret politikası ile ilgilidir. Bir ülkenin diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerini belirleyen dış ticaret politikası, ülkenin kendi koşullarıyla birlikte ekonomik ilişkilerin işleyişini yönlendirir.

Ülkeler uyguladıkları dış ticaret politikaları doğrultusunda teşvikler uygularlar. Ülkenin dış ticaretteki gereksinimleriyle dış ticaret politikalarının uygulanma şekil ve amacıyla teşvikler belirlenir. Teşvikler, dış rekabette var olmak ya da olan durumu korumak üzere uygulanır. Ayrıca öncelikle iç piyasada sanayinin ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinde devlet teşvikler uygular. Ticaretin serbestleşmesi ile birlikte kısıtlayıcı ya da korumacı uygulamalardan kaçınarak dış ticarete teşviki artıran uygulamalar yapılmaktadır.

Devletçi politikasının uygulandığı dönemde uygulanan ticaret politikalarında ve ithal ikameci sanayileşme politikalarının uygulandığı süreçte devletin müdahalesi yoğundur. Devlet dış ticaret politikaları aracılığıyla dış ticaret ilişkilerine ve sürece yön vermiştir. Zaman zaman yasaklayıcı uygulamalar da yapılmıştır.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) dünya ticaretini düzenlemeyi amaçlayan bir örgüttür. Devletin ekonomiyi kontrol altında tutma ve yönlendirmesi açısından önemli olan teşvikler, uluslararası ticarete olumsuz yönde etkilere sahip olduğundan, DTÖ ve Avrupa Birliği (AB) teşvikleri kontrol altında tutma çabasıdadır (Atayeter ve Erol, 2014, s. 2).

İhracat teşvikleriyle firmalarda ihracata yönelme görülür çünkü maliyet düşer. İhracat oranlarındaki artış diğer sektörlerle de etki eder. Devlet teşvikleri bölgesel farkları gidermede kullanılabilir, böylece işgücünün de verimli kullanılması sağlanabilir.

Gümrük tarifeleri devletin dış ticarete doğrudan müdahale etmesidir. Türkiye 1 Temmuz 1929, 1499 Gümrük Tarifesi Kanunu ile ilk defa ulusal bir tarife uygulama sürecine girmiştir (Resmi Gazete, 1962, s. 7753).

Gümrük tarifeleri devletlerin uyguladığı en eski araçların başında gelir, devlete gelir sağlamak ya da ihracat ve ithalat oranlarına ilişkin müdahale edilmek istendiğinde tüketime kısıtlanması gibi amaçlarla gümrük vergilerinin oranı belirlenir. Gümrük tarifeleri ülkelerin kendi başlarına belirleyebileceği rakamlarda olabilir ya da ülkeler aralarında anlaşarak oranı beraber belirlerler.

Ülkelerin gitgide serbest ticarete yönelmesiyle gümrük tarifelerinden sonra ticarete müdahale edebilmek için başka araçlar ortaya çıkmıştır. Bu araçlar ihracatın özendirilmesi ya da ihracatın kısıtlanması şeklinde ticaretin yapılış şekline ve oranına etki edecek şekilde düzenlenmişlerdir.

Döviz kuru politikaları da dış ticaretin araçlarından biridir. Hükümetin müdahaleleriyle döviz kontrol edilir, bütün döviz işlemleri hükümet tarafından gerçekleştirilir. Döviz giriş ve çıkışları hükümetin elindedir.

Ülkelerin dış ticaret politikalarını belirlemede iç ve dış faktörler belirleyicidir. Dünya ekonomik krizleri, savaşlar, göçler, ülkelerin birbirleriyle ilişkilerini belirleyen siyasi duruşları gibi faktörler dış faktörlerdir. Bir ülke tek başına bu faktörlerin belirleyicisi değildir. Dış ticaret politikalarının belirleyicilerinden biri ülkelerin ticaret ilişkileri ile etkileşimde olduğu diğer ülkelerdir. Bu durumda ekonomik yaptırım daha yüksek olan ülkeler daha etkindir. Ülkeler yalnızca kendi değişkenlerine göre dış ticaret politikalarını ve ardından uygulamaları belirleyemezler.

Ülkelerin sahip olduğu teknoloji, kaynaklar, enerji, sermaye ve işgücü gibi sahip oldukları özellikler iç faktörlerdir. Ayrıca ülkelerin coğrafi konumları ve koşulları, tarihsel süreç içinde edindikleri alışkanlıklar gibi özellikleri de dış ticaret politikalarının yönünü belirlemektedir.

Dış ticaret ilişkileri ülkelerin arasındaki ortak anlaşmalarla şekillenmektedir ancak tarihsel süreç içinde ekonomik olarak da güçlenmiş ülkelerin yaptırım daha güçlüdür. Ülkeler, dış ticaret ilişkilerini ekonomik iş birliklerinin tanımlandığı anlaşmalarla yönlendirir. Bu durum siyasi ilişkilerden karşılıklı ekonomik çıkarlara kadar birçok etkenle şekillenir.

Türkiye 1963 yılından itibaren başlattığı kalkınma planlarının içeriğiyle de dış ticaret politikalarını belirlemiştir. İç etkenler ve dış etkenlerle belirlenen politikalar doğrultusunda dış ticaretin uygulanması için kullanılan araçlar değişmiştir.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan, ithal ikameci sanayileşme politikasının uygulandığı 1963-1980 yılları arasındaki döneme kadar devlet daha korumacı ve müdahaleci uygulamalara başvururken, 1980 itibariyle sanayileşmede ve ticarete serbestleşme uygulamalarıyla devletin korumacı yönü sonuç olarak azalmıştır.

3.2.1 Liberal dönemde uygulanan ticaret politikaları

Liberal dış ticaret politikasının uygulanmasıyla, liberalleşmenin ihracatta artış sağlaması beklenir. İhracat oranlarındaki artış ise sanayi ürünlerinin artması için çabaları artıracaktır. Böylece ülkede oluşan rekabet ortamı ekonominin canlanmasını sağlayacaktır. Bu noktada dış ticareti yalnızca ithalat ve ihracat yönüyle değil, dış ticaret ilişkilerinin ülke için oluşturduğu katma değer üzerinden etkileri görülmektedir. Yaşanan bu süreçle ülkeye döviz girdisinin artması ülkedeki refahı artıracaktır. Bu noktada sağlanan refah ortamının ve büyümenin sürdürülebilirliği hedef haline gelmelidir (Kuşat, 2015, s. 50).

Liberal politikalar uygulandıkları ülkelerin dış rekabete katılması için serbestlik sağlayan politikalarlardır. Bu rekabet ortamının ülkedeki sanayileşme sürecini de hızlandırması beklenir. Sanayi sektörü etkileşimle daha hızlı gelişecek ve uluslararası piyasada yer almak üzere teknoloji de ilerleme çabasında olacaktır. Bununla birlikte söz konusu ülkelerde yabancı yatırımın artarak ülke ekonomisine olumlu katkı sağlaması beklenir.

Türkiye’de cumhuriyetin ilk yıllarında liberal ekonomi politikası denenirken Lozan Antlaşması’nın iktisadi hükümleri de devletin yaptırımlarını etkilemiştir. Özel sektörü desteklemek için atılacak adımlarda bu hükümlerde rol oynamıştır. Ancak cumhuriyetin yeni kurulduğu dönemde halkın elinde sermaye, üretim için teknik bilgi ve teknoloji ayrıca girişim kapasitesi de zayıftır. O dönemde Türk halkında yatırımların devlet tarafından yapılması bir alışkanlıktır. Halkın ancak devletin yol göstermesiyle bir şey yapması mümkündür, eğitimsizlik, maddi olanaksızlıklar sanayileşmede halkın katılımını dolayısıyla özelleşmeyi engellemiştir. Ardından 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın etkileriyle de ekonomik politika sorgulanmaya başlanmıştır. Özel sektörden beklenen sanayileşme çabalarının oluşamayacağına inanıldığı noktada devletçilik en uygun politika olarak düşünülmüştür. Zaten liberal dönem diye adlandırılan süreçte de devletin müdahalesi yok değildir. Bu süreç devletin yönlendirmeleri altında adeta karma ekonomi şeklinde yürütülmüştür.

Devamında devletçilik politikasının uygulandığı süreçte de devletçilik tanımından bağımsız, özel girişimciye karşı olmayan bir tavır sergilenmiştir.

Türkiye’de 1923-1929 yılları arasında denenen liberal dönemde belirlenen hedeflere ulaşamadığından devamında devlet müdahalesinin yoğun olduğu politikalar uygulanmıştır. 1980 yılı itibariyle ekonomide liberalleşme hareketleri tekrar başlamış, günümüze kadar devam etmiştir.

3.2.2 Devletçi dönemde uygulanan ticaret politikaları

1929 Dünya Ekonomik Buhranı’ndan sonra ülkeler ekonomik kayıpların etkilerini silmek, kayıpları düzeltmek amacıyla ekonomi politika arayışlarına başlamışlardır. Ülkeler alıştıkları düzenden uzaklaşma, klasik ekonomi yaklaşımlarından uzaklaşarak yeni bir düzen kurma yoluna gitmişlerdir. Ülkeler sanayileşmeleri başlatmak ya da sanayileşme süreçlerini hızlandırmak üzere politikalar seçmişlerdir, devletçilik politikaları bunlardan biridir.

Ülkelerin devletçi politikalar izlemesinde diğer ülkelerle ilişkilerinin yanında dönem içinde devletçilik politikasının seçilmesinin içsel nedenleri de vardır. Savaşların, ekonomik krizlerin sonucu olarak yeterli üretim araçlarının olmaması, eğitim düzeyinin düşük olması sebebiyle girişimlerdeki yetersizlik bu nedenlerdendir. Ayrıca özel sektörün yatırım yapabilecek sermayeye sahip olmaması da bunlardan biridir. Bunlarla birlikte gelenekselleşmiş bir şekilde halkın, devletin ihtiyaçlarını karşılamasına alışmış olması da belirleyicidir. Düzen içinde halk girişimleri devletten beklemektedir. Bu nedenle toplumun girişimci düzenden uzak insanlardan oluştuğu ülkelerde, devletin politikaları belirleyip yönlendirmesi ağır basmaktadır.

Devletçilik politikaları uygulanırken en başından hedeflenen, devlet eliyle başlayan sanayinin zamanla gelişerek ülke ekonomisini canlandırması ve özel sektöründe bu sürece katılmasıdır. Ancak ihtiyaçlar dâhilinde fabrikaları özellikle temel malları üreten fabrikaları devletin kurması ilk başta tercih edilen çözümlerdendir. Bu süreçte özel sektörün de katılımını teşvik etme üzere girişimler devlet tarafından desteklenebilir.

Devlet bölgesel farklılıkları gidermek üzere yatırımları belirler. Özel sektörün sanayileşmeye katılacağı noktada özel sektöründe bu alanda yatırım yapması için teşvikler uygulanır. Fabrikalar için yatırım yeri tahsisi ya da vergi indirimleri gibi

uygulamalar bunlardandır. Böylece ülke içinde de bölgeler arasında istihdamın sağlanmasında bir çözüm yolu denenmiş olur.

Devletçilik politikaları uygulandığı ülkelerde, ülkelerin genel özellikleri itibariyle ilkel tarım yapan toplumdan sanayileşmiş, tarımı da günün koşullarında daha verimli yapabilecek eğitim ve olanaklara sahip bir toplum oluşturmaya yönelik politiklardır. Bu toplumlarda halk eğitimsiz ve girişimden uzaktır.

Uygulanan devletçilik anlayışı özel sektöre karşı ya da yasaklayıcı değilse, esas amaç özel sektörün yetersiz olduğu alanlarda devletin bunu sağlaması ve bir an önce kalkınmayı sağlamasıdır. Amaç devletin her şeyi kontrol edip uygulaması değil, özel sektörün bu sürece katılana kadar devletin gerekli adımları atarak ilerlemeyi sağlamasıdır. Bu amaca hizmet etmek üzere fabrikalar kurulur, iş alanları oluşturulur. Halkın eğitilmesi için adımlar atılır.

Devletçilik politikalarını uygulayan ülkelerde özel sektörde yeterli sermaye ve girişimi başlatacak genel nitelikler bulunmadığından, devletin desteği bir noktada zorunlu olmuştur.

3.2.3 İthal ikameci sanayileşme politikası

Ekonominin önceki dönemlerde ithal ettiği malların kısmen veya tamamen ülke içinde üretilmesine "ithal ikamesi" denmektedir. Bu tanıma göre, ithal ikameci sanayileşme politikası, ekonomide ithalâtın arza oranının zaman içindeki değişimini gösteren bir kavramdır (Ertüzün, 2012, s. 153).

İthal ikamesi politikası uygulanırken ithal edilen bir ürünün ya da ürünlerin ülke içinde üretilerek elde edilmesini sağlamak amaçlanır, ithalatı kısıtlanır. İthal ikamesi bir sanayileşme politikasıdır ve ülke ekonomisinde sanayinin güçlenmesini sağlamaya çalışır. Az gelişmiş ülkeler sanayilerini geliştirmek amacıyla bu politikayı uyguladılar. Gelişmiş ülkeler ise ihracatlarını artırmak üzere sanayi üretimlerinin artması için ithal ikameci sanayileşme politikasını seçerler. Böylece ithalatı kısıtlayıp dış rekabetten uzak kalınan söz konusu süreçte sanayilerinin gelişmesi için adımlar atarlar. Ülkenin dışa bağımlılığı azaltılarak, sanayinin ülke içi ihtiyaçları karşılaması beklenir. Kalkınmada yeni kaynaklar oluşturulur ve ülke içinde üretimin yeterli olmasının ardından dışa açılmak nihai hedeftir.

İthal ikameci sanayileşme politikası devlet müdahalesinin yoğun olduğu bir politikadır. Devletin politika araçlarıyla ekonomiye her yönden müdahale edilerek kontrolün sağlanması esasına dayanır.

Ülkeler ithal ikameci sanayileşme politikasını uygularken, gümrük tarifeleri, selektif kredi politikası, kotalar, faiz tabanı gibi politikalar uygulurlar. Bu şekilde ülke ekonomisinin baskı altında tutulması sağlanır. İç talebe dönük üretimin oluşturulabilmesi için uygulanan bu politikalarla ülkelerin, üretiminin artması ve büyüme hızlarının yükselmesi mümkündür (Orhan ve Erdoğan, 2015, s. 325).

Yurtiçi üretim için gerekli olanları temin ederken, ithalat yoluyla sağlananların daha ucuz olarak alınması hedeflenir. Bu doğrultuda ithal ikameci sanayileşme politikasının araçlarından olan kambiyo kurlarının düşük tutulması sağlanır. Böylece milli para aşırı değerlenir ve alınanların daha ucuz olarak ithal edilmesi sağlanır (Ertüzün, 1995, s. 163).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ihracata yönelik sanayileşme düzeyine gelemediklerinde, o aşamaya gelebilmek için ithal ikameci sanayileşme politikalarını uygulurlar. Bu süreç ülkelerin ihracata yönelik sanayileşme süreçlerinde genelde bir basamak olarak görülür. İlk aşamada içe dönük, ithalatın yasaklandığı ya da kısıtlandığı bir süreç yaşanır. Sanayileşme süreci öncelikle temel ihtiyaçları karşılamak üzere yürütülür. Bu politika uygulanırken genelde ilk başta büyüme hızlı olur ve sanayi ülke içinde gerekli olan üretimi yapabilir. Ardından bu süreci tamamlayan ikinci aşama da daha çok teknoloji gerektiren ve yüksek katma değere sahip ürünlere geçmek amaçlanır. Bu nokta ülkelerin ikinci aşamayı başarması halinde ihracata yönelik sanayileşme politikalarına yönelmek mümkündür. Ancak ikinci aşama başarı ile yürütülemezse dış rekabette yer almak söz konusu olmayacaktır. Bu süreci başarmak demek günün koşullarına eşdeğer teknolojik seviyeye gelmişliği gösterir. Üretim verimli ve hızlıdır. Ancak bunu başarmış ülkeler dış rekabette varlık gösterir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmiş ülkeler yanında yer alabilmesi, sanayileşme süreçlerini hızlandırabilmeleri ancak devlet eliyle yapılırsa mümkündür. Zaten o noktada bu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, sanayileşmeyi devlet müdahalesinden uzak başarabilecek sermaye özel sektörde yoktur. Özel sektör de ancak devletin yönlendirmeleri ve teşvikleriyle sanayileşme sürecine katılabilir.

Tarıma dayalı ekonomilerin sermaye birikim süreçlerindeki çıkmazı ithal ikameci sanayileşmenin bir strateji olarak belirlenmesinde belirleyici olmuştur. Döviz darboğazları dünyayı etkileyen ekonomik krizler, savaşlar ve bu gibi ülkelerin ekonomilerini etkileyen olumsuz süreçlerin sonucudur. Bu durumda ülkelerin sanayileşme süreçlerinde ithal ikameci sanayileşme politikasını seçmelerinde ve uygulamalarında etkin olmuştur (Pamuk, 2012, s. 241).

İthalat ikamesini teşvik eden unsur çoğunlukla ithalata uygulanan miktar kısıtlamaları olmaktadır. Böylece himaye edilmekte olan bir piyasada, bazen de parasal ve mali teşviklerden de yararlanmak suretiyle, ithalat ikamesine dönük sanayiler hızla gelişmektedirler (Başak, 2014, s. 821).

Gelişmekte olan ülkelerde ithal ikameci sanayileşme politikası ekonomik kalkınmayı sağlamak için kullanılır. Gelişmekte olan ülkeler ihracata dayalı büyümeyi gerçekleştiremediklerinde ithal ikameci sanayileşme politikasını kullanarak sanayide dışa bağımlılığı azaltmayı, ülke içinde üretimi arttırmayı hedeflerler. İthal ikamesine dayalı sanayileşmeyi tercih eden ülkelerin esas amacı hızlı bir şekilde kalkınmayı sağlamaktır. Gelişmiş ülkeler ithal ikamesi politikasını uygularken, dış rekabetten korunmaya yönelik, gümrük tarifeleri gibi, uygulamaları hayata geçirmişlerdir.

İthal ikameci sanayileşme politikası uygulanırken, politikanın işleyişini düzenlemek üzere çeşitli koruma politikaları uygulanır. Koruma politikalarının yoğun olduğu iç piyasada dış etkilerden uzaklaşmak teknoloji ve diğer yapısal yeniliklerden uzaklaşılmasına neden olur. Ekonomik krizler gibi diğer sorunların etkisi azalsa da dış rekabetten uzaklaşmak her yönüyle olumlu sonuçlar doğurmayacaktır. İthal ikameci sanayileşme politikası uygulanırken yüksek bir koruma yoluna gidilirse ortaya çıkacak sonuçlardan biri de tekelleşme sorunudur. Dış rekabetin ortadan kalkmasıyla iç piyasada da rekabet ortamı yok olursa ya da bir elin daha çok güçlenmesiyle sonuçlanırsa tekelleşen yapı fiyat belirlemede, ürün çeşitliliğinde ve yapısında rakipsiz söz hakkına sahip olacaktır. Üretimin verimliliğinden bağımsız olarak fiyatların belirlenmesi gibi sonuçların ortaya çıkmasıyla tüketici için koşullar zorlaşacaktır. Bu durumdan bu anlamda yararlanılması ithal ikameci sanayileşme politikasının gerçek amaçlarından uzaklaşılmasına neden olur. Amaç iç piyasanın gelişmesi ve zamanla dış rekabet seviyesine gelinmesi iken yerel sanayi kısır bir döngü içinde kendi gelişimini sağlayamayacaktır.

İthal ikameci politikanın uygulandığı süre içinde sanayinin modernleşmesi hedeflenir. Dış rekabetten uzak sanayi ülkenin ihtiyaçlarını karşılarken bir yandan ileride dış rekabete hazır olabilecek seviyeye gelmesi için adımlar atılması gerekir. Bu nedenle başlangıçta üretimine ağırlık verilen temel tüketim malları teknolojinin fazla gerekmediği, daha düşük bütçeli ürünlerdir. Ancak devamında ileri teknoloji gerektiren mallara geçilir.

İthal ikameci sanayileşme politikaları uygulanırken, hükümetlerin döviz kurlarını belirlediği sabit döviz kur sistemleri uygulanmıştır. Ancak kurların denge değerlerinin altında kalmasıyla, bu uygulamalar ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Sonuç olarak dış ticaret olumsuz etkilenmiştir. İthal ikameci sanayileşme politikası uygulanırken döviz tasarrufunu sağlamak hedeftir. Bu durumda döviz kontrolünün gerekliliği görülmüştür. Bu da devler tarafından kuralların belirlenmesi ve uygulanması şeklinde sağlanır (Şahin, 2014, s. 401).

İthal ikamesine dayalı sanayileşmeyi tercih eden ülkelerin esas amacı hızlı bir şekilde kalkınmayı sağlamaktır. Bu politikayı uygularken ekonomik yapının modernleşmesi beklenir. Kalkınma sağlanırken sanayileşmenin dış ülkelerle rekabet edecek noktaya gelmesi hedeflenir. Ancak o noktaya kadar korumacı bir politika izlenir, bazı ürünlerin ithali tamamen yasaklanır. Tüketim mallarının üretilip yurtiçinde yeterli seviyeye geldikten sonra dış piyasaya açılmaya çalışılır. Bazı ülkeler ilk aşamada tüketim mallarının üretiminin ardından ara ve yatırım mallarının üretimine geçerek devam eder. Türkiye bu yolu izlemiştir.

İthal ikamesinin uygulandığı ülkelerde sanayileşmede uygulanan politikalar o süreçte dış dünyanın etkilerinden soyutlanır. Çünkü faiz, kur ve fiyat politikalarında baskıcı bir yol izlenir. Dış etkilerin azalmasına ya da tamamen etkisinin kalmamasına neden olacak yasaklamalar olabilir. Koruma önlemleri çok keskin olduğundan iç fiyatların dış dünyadaki fiyatlarla bir bağı kalmamış olur. Dış rekabetin olmadığı bu ortamda devlet iç fiyatları kendi koşullarıyla belirler. Dış rekabetin olmaması fiyatları düşürebileceği gibi tam aksine fiyatların artmasına da neden olabilir. Piyasada rekabet üretimin artması ile fiyatların düşmesini sağlayabilir. Bazı durumlarda da rekabetin olmadığı durumda ülke koşulları içinde fiyatlar düşük kalabilir.

İçer dönük bir sanayileşme politikası olarak adlandırılabilir. İthal ikameci sanayileşme politikası gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek düzeye gelene kadar, az

gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin, ülke içinde üretimi arttırma çabasıdır. Ülke içindeki talebe göre sanayi sektörü oluşur. İthal ikameci sanayileşme politikanın uygulamalarından olan ithalat yasağı ya da kısıtlamaları, ithal edilen malların ithal edilmeyip ülke içinde üretilmesiyle yeni pazarlar oluşur. Sanayileşme, çeşitli önlemlerle dışa kapalı olarak sürdürülür. Dış ticaret ve döviz kuru politikalarıyla, dış rekabetten korunmak için önlemler alınır. Ülke içinde üretilmeye başlanan ürünlerin ithali engellenerek sanayinin iç piyasada güçlenmesi hedeflenir. Böylece ithal ikameci politika dış ticarete kontrollü ya da kısıtlayıcı önlemler olarak uygulanır.

Türkiye’de ithal ikameci sanayileşmeye çalışılırken yasakçı bir düzen oluşmuştur. İthal ikameci politika uygulanırken dış rekabete karşı getirilen kısıtlamalar ve alınan önlemler, iç piyasada bazı kesimlerin yüksek rantlar elde etmesine yol açar. Bu nedenle devamında dış piyasaya açılmaya hazır hale gelen sanayinin dışa açılmasını istemeyen, bu korumacılığın bitmemesini menfaatlerine uygun gören sanayici kesimi olabilir. Dış rekabetin olmadığı koşullarda üretim yapan sanayi kolları bu uygulamaya alışabilir. Ayrıca fiyat dengesinin ülkenin ekonomik koşullarıyla belirlenmesinden ve ithal edilen ürünlerle bir fiyat rekabeti yaşanmayacağından daha rahat üretim koşulları doğmuş olur. Bu yüzden Türkiye’de de korumacılıkla elde ettikleri ranttan vazgeçmek istemeyenler olmuştur.

Ülkelerin ithal ikamesi politikasını seçme nedenlerinden biri uluslararası pazarda rekabet edebilecek güce, donanım ve yeterliliğe sahip olmamalarıdır. Bu pazarda etkin olabilmek için belli bir birikim, teknolojik yeterlilik sağlanmalıdır ancak iç pazarda talebi karşılayacak üretimi yapmak daha uygundur. İç pazarda dış rekabetten uzak sanayileşme maliyet olarak daha düşüktür. Böylelikle iç piyasada üretim artmış olur ve zamanla bu üretimin geliştirilerek ihracata yöneleceği düşünülür.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ithal ikameci sanayileşme politikası "sanayileşme politikası" ve "ödemeler bilançosu politikası" olarak uygulanmaktadır. İthal ikameci sanayileşme politikası bu iki durumun uygulanma şekliyle birlikte bir kalkınma politikasıdır. Sanayileşmeyi sağlamak üzere ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanırken, bu politikanın ödemeler bilançosu üzerinde etkileri olmaktadır. Yine aynı şekilde ithal ikameci sanayileşme politikası ödemeler bilançosu politikası olarak tercih edilirken de ülkenin sanayileşme sürecinde etkileri devam etmektedir (Ertüzün, 1995, s. 153).

İthal ikameci politika uygulanırken izlenen korumacı yol ülkenin vergiden gelen gelirinde belirgin bir azalma olmasına neden olur. İthalatın olmamasıyla gümrük vergileri kaybedilir. Ancak dış rekabetle baş edemeyen ülke ekonomisinde söz konusu süreç için bu kayıplar göze alınmaktadır.

İthal ikameci sanayileşme politikası döviz tasarrufunu amaçlayan bir politikadır. Ancak ülkede ithal ikameci sanayileşme politikasının uygulandığı süreçte, ülkenin döviz ihtiyacı devam eder. Döviz açığı artar (Şahin, 2014, s. 401).

3.2.4 Serbest ticaret politikaları

Serbest piyasa modeli, ekonomik karar ve tercih serbestliğine, arz ve talebe göre belirlenen fiyat mekanizmasına, ekonomide tam bir şeffaflığa ve bütün bunlardan oluşan otomatik bir mekanizmaya dayanır (Kılıçbay, 1988, s. 221).

Gelişmekte olan ülkeler serbest ticaret politikalarını uygulamak üzere hedeflerini belirlerler. Serbest ticaret politikalarının uygulanmasıyla devletin müdahaleleri kısıtlanır. Devletin yasakçı ya da kısıtlayıcı yaptırımlar değil, teşvik edici uygulamalar yapması beklenir. Sanayileşmeyi teşvik etmek üzere uygulamalar devlet tarafından yapılır.

Serbest ticaret politikaları uygulanırken devletin korumacı uygulamaları devam edebilir. Özellikle ilk başta serbestleşme ile birlikte özel sektör dış rekabette yetersiz kalabilir. Bu durumda devletin desteği devam etmektedir. Uğranan bu zararlar, serbestleşmenin ihracat yoluyla sağlayacağı gelirden çok daha az olacağından bu durum göze alınacak bir süreçtir.

1929 Dünya Ekonomik Krizi yaşanana kadar ülkeler serbestleşme çalışmaları yapmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasıyla tekrar korumacı politikalar ağırlık kazanmıştır. Türkiye'de 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin ardından liberal politikalarından uzaklaşmış devletçiliğe yönelmiştir. 1950'li yıllarda ekonomide serbestleşme düşüncesi tekrar doğmuş ancak günün koşulları itibariyle gerçekleştirilememiştir. 1963 yılında ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulanmaya başlanmıştır ve bu politikalar devletin müdahalesinin yoğun olduğu politikalarlardır. 1980 yılı itibariyle serbestleşme hareketleri tekrar başlamıştır. Serbestleşme hareketleri yalnızca Türkiye'de değil, birçok ülke de 1980 yılı itibariyle uygulanmaya başlanmıştır.

1970’li yılların ikinci yarısından itibaren baskı altında tutulan piyasaların serbestleşmesi ve sermayenin sınır tanımaksızın hareket kabiliyeti kazanması 1980’lerin sonunda yeni bir dünya stratejisi ‘‘Serbestleşme (Liberalizasyon)’’ hareketi olarak gelişmekte olan ülkelere küresel finansal sisteme intibak için adeta bir reçete olarak sunulmuştur (Tüleykan ve Bayramoğlu, 2016, s. 403).

Serbest ticaret politikası uygulanırken ülkelerin dış rekabette yer alacak şekilde gelişmesi sağlamak üzere sektörleri ihracata yönlendirir. İhracatın amaçlandığı koşullarda sektörler teşvik edilmesi üzerine uygulamalar yapılır. Oluşan rekabet ortamı da üretimde hız ve verim arayışını ortaya çıkarır. Bu da teknolojik ilerlemeleri hızlandırır. Bunun sonucunda ise sektörün genişler, istihdam artar, sonuç olarak verim artar.

Serbestleşme politikaları ile birlikte devlet müdahaleleri günümüzde hala devam etmektedir. Yasakçı bir düzen olmasa da özel sektörü yönlendirmek üzere devlet müdahaleleri devam etmektedir.

4 TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET VE KALKINMA İLİŞKİSİ-TARİHİ SÜREÇ ANALİZİ

4.1 1923-1930 Dönemi

Atatürk dönemi olarak adlandırılabilir dönemde 1923-1929 yılları arasında liberal iktisat politikası uygulanmıştır. Bu dönemde Lozan Anlaşması sebebiyle devlet korumacı politikalar uygulayamamıştır. Bu politikanın uygulanmasında özel sektörün sermaye birikimini sağlaması hedeflenmiştir. 1929 Büyük Buhran'dan sonra liberal politikalar sona ermiş, karma olarak nitelendirilebilecek devlet müdahalesinin yoğun olduğu devletçi politikalara yönelme olmuştur (Vural, 2015, s. 78).

Cumhuriyetin kuruluş ruhuyla ilgili olarak tam bağımsızlık için ekonomik bağımsızlık esas alınmıştır. Bu düşünce üzerinden öncelikle ülke içinde temel ihtiyaçları karşılamak ardından dış rekabette yer almak üzere sanayileşme hedeflenmiştir. İlk başta liberal politikaların uygulandığı bir sürecin ardından istenen noktaya gelinememesi ve 1929 Büyük Buhran'ın da etkileriyle devletçiliğe yönelme olmuştur. Bununla birlikte devletin müdahalesinin yoğun olduğu bir süreç yaşanmıştır. Devlet kuralları koyan ve uygulayan olmuştur.

Büyük Buhran Türkiye ve Türkiye gibi az gelişmiş birçok ülkeyi etkilemiştir. Bu ülkeler ve Türkiye hammadde ihracatçısı ve sınai ürün ithalatçısı olarak dünya ekonomisinde yer alan ülkelerdir. Bu ülkeler serbest ticaret politikaları uygulayan ülkelerdir. Büyük buhran sınai fiyatlardan çok hammadde fiyatlarını düşürmüştür bu nedenle ihracatın reel alım gücündeki düşmeyle ithalat kapasitesinde daralma olacaktır. Zorunlu sınai tüketim mallarını içeren ithalatın reel olarak düşmesi toplam tüketim hacminde gerilemelere sebep olacaktır. Bu durum hayat standartlarında gerileme yaşanmasına sebep olacaktır. Bu gerileme ihracat gelirlerindeki daralmadan oluşmaktadır bunu önlemenin yolu ise dış ticaret açıklarının, kapitalist merkezlerden kaynaklanan sermaye yoluyla kapatılmasıdır. Büyük buhran sermaye hareketlerini de geniş çapta daraltmıştır. Yerli imalata göre daha ucuz olan ithal malı sınai ürünleri ikame edecek sınai yatırımlar için de adımlar atılmıyordu. Bu sebeplerle dışa

kapanarak buhranın etkilerini azaltmak, durgunluğu aşmak için ilk adım olarak görülmüştür. İthal ikameci yatırımlar, 20. yüzyılın ilk yarısında üçüncü dünya ülkeleri ve birçok ülkenin sanayileşmelerini başlatmak üzere attıkları ilk adım olmuştur. Büyük buhran yıllarında birçok ülke bu yolu izlemiştir. Türkiye’de 1929 yılından itibaren dış ticareti denetleyen ve korumacı bir yapıya yönelmiştir (Boratav, 2006, s. 63).

Türkiye açısından 1929 Dünya Buhran’ı etkileri milli paranın değer kaybetmesi, iç ve dış ticaret hadlerinin ülke aleyhine olacak şekilde gelişmesi, ihracatın azalması şeklinde olmuştur (Bulut, 2003, s. 87).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik bağımsızlığın tam bağımsızlık için temel olduğu düşüncesi hakimdir. Bu düşünce üzerinden ekonomik kalkınmayı sağlamak ve ekonomide diğer ülkelerle rekabet edebilecek seviyeye gelmek için sanayileşmenin hızla sağlanması gerekliliği düşüncesi de ortak düşüncedir. Ayrım bunun nasıl sağlanacağı noktasında başlamıştır. Devlet müdahalesinden uzak ancak devletin özel teşebbüsü teşvik eden ve devamında destekleyen bir politika izlemesi ya da tam aksine devletin sanayileşmeyi yürütmesi düşüncesi vardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarda devlet politikalarıyla ilkel tarım yapan toplumdan, günün koşullarıyla daha verimli tarım yapan bir toplum oluşturmaya ve bu toplumu sanayiye yönlendirmek üzere uygulamalar yapmıştır. Köy enstitüleri bu amaca da hizmet eden kuruluşlar olarak tarihe geçmiştir. Devlet liberal politikalarından vazgeçilmesinin ardından, kural koyan ve aynı zamanda uygulayan olmuştur. Devamında anayasaya da eklenerek kural koyucu olan devlet ekonomide karar veren ve uygulayan olmuştur.

Bu süreçte özel sektöründe elinde sermaye yoktur. Ayrıca halk girişimci ruhtan uzak, savaşın yorgunluğunu üzerinde taşımaktadır. Koşullarda özel sektörün sanayileşme de istenen oranda yer almasına uygun değildir. Bu nedenle devletçi politikalar da karar kılınmıştır. Hızla fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Halk eğitilerek sanayi ve tarım için ve diğer sektörler için insanlar yetiştirilmeye başlanmıştır. Bölgesel farklılıklara göre halkın refahını sağlayacak finansal ve eğitim alanında birçok adım atılmıştır. 1923’te gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi’nde bu süreçte belirleyici olmuştur.

1929 yılı Türkiye'nin gümrük vergileri uygulama serbestliğini uygulama hakkına sahip olduğu yıldır. Aynı zamanda 1929 yılında Büyük Buhran'ın da başlamasıyla ithalat yükselmiştir, ihracat azalmıştır (Arslan, 2008, s. 42).

Özellikle 1933 yılından itibaren uygulanan ikili ticaret anlaşmaları 1937 yılı hariç kliring anlaşmaları ile yürütülmüş ve 1938 yılı dışarıda bırakıldığında dış ticaret sürekli fazla vermiştir (Arslan, 2008, s. 358).

Çizelge 4.1: 1923-1930 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret	Dış ticaret	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Dengesi Değer	Hacmi Değer	
1923	50 790		86 872		- 36 082	137 662	58,5
1924	82 435	62,3	100 462	15,6	- 18 027	182 897	82,1
1925	102 700	24,6	128 953	28,4	- 26 253	231 653	79,6
1926	96 437	-6,1	121 411	-5,8	- 24 974	217 848	79,4
1927	80 749	-16,3	107 752	-11,3	- 27 003	188 501	74,9
1928	88 278	9,3	113 710	5,5	- 25 432	201 988	77,6
1929	74 827	-15,2	123 558	8,7	- 48 731	198 385	60,6
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	140 920	102,6

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

Çizelge 4.1'de görüldüğü üzere 10 yıllık süreç içinde ihracat oranlarında büyük artış farkları olmamıştır. 1923 yılından 1924 yılına ihracatta belirgin bir artış gözlenmiş, aynı şekilde 1924-1925 yılları arasında belirgin bir artış yaşanmıştır. İthalattaki artış değerleri daha fazladır.

4.2 1930-1940 Dönemi

Liberalleşme çabalarının istenen başarıyı getirmemiş olması hükümette 1930'dan itibaren yeni arayışlar oluşturmuştur. Sanayileşme çalışmalarının hızlandırılması ülkenin kalkınması için en önemsen nokta olmuştur.

Ayrıca bu döneme kadar Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararların etkisi sürerek özel sektöre dayalı politikalar izlenmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla hızlı bir kalkınma sağlayan Türkiye 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkilerini silmek için de uyguladığı ekonomik rejimi tekrar değerlendirme yoluna gitmiştir ve bunun sonucunda devletçiliğe yönelmiştir.

Devletçilik sürecinde 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin olumsuz etkileri yok edilmeye çalışılırken bir yandan Osmanlı'dan geriye kalan ekonomik yapıdaki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Osmanlı'dan kalan borçlar ödenmiştir. Sanayileşmeyi hızla gerçekleştirecek altyapı yoktur.

Devletçilik politikalarının uygulandığı süreçte Türkiye dış etkilerden korunmak amacı ile içe kapalı bir politika izlemiştir. Kısıtlayıcı ve yasaklayıcı politikalar bu süreci takip etmiştir. Türkiye Ancak Türkiye'de devletçilik hâkimken aslında karma ekonomi modeli uygulanmıştır. Devletçiliğin farkı devletin klasikleşen görevlerinden başka alanlarda yetkilerinin artmasıdır.

Savaştan yeni çıkmış bir milletin bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek üretim tesisleri ve olanakları yoktur. Bu süreçte demir yolları ve dış ticaret zaten yabancı ülkelerin elindedir. Ulaşımın o dönemde temeli olan demir yollarının yabancı sermayeye ait olması sanayileşme için gerekli adımları atmakta karşılaşılan zorluklardan biridir. Bütün bunların sonunda devlet sanayileşme sürecine başlamıştır.

1934 yılında uygulanmaya başlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devlet, demir ve deniz yollarında millileştirmelerin ardından belediye ve enerji hizmetlerindeki egemenliğini de program içinde uygulamaya devam etmiştir. Bu dönemde devletçi politikalar ile tarım dışındaki üretken alanlarda devletin asli yatırımcı ve üretici olarak ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Sovyet planlamasından sonra Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı dünyadaki ilk planlama deneyimlerindedir. Bazı aksamalara rağmen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndaki yatırım projelerinin 1938 yılında gerçekleştirildiği kabul edilmektedir (Boratav, 2006, s. 70).

Türkiye 1938-1942 yılları arasında uygulamak üzere İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlamış ancak bu plan uygulanamamıştır. Ekonomik nedenlerle uygulanmamıştır. Türkiye ikinci Dünya Savaşı'na katılmamıştır ancak etkilerini hissetmiştir. (Gölhan, 2012, s. 12).

Dönemin koşulları itibariyle ihtiyaçlar dâhilinde fabrikaları özellikle temel malları üreten fabrikaları devletin kurması tek çözüm olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte özel sektörün de dahil olması için girişimler teşvik edilmiş devlet tarafından desteklenmiştir. Bölgesel farklılıklar dengelenmeye çalışılmış, tarıma önem verilmiştir.

Devletçiliğin anlamı bakımından ekonomik müdahaleleri esas alır. Ancak Türkiye’de uygulandığı sırada diğer alanlarda da sosyal, kültürel anlamda günün koşullarına uygun bir şekilde çağdaşlaşmanın aşamaları olacak kurum ve kuruluşların faaliyetlerinde etkili olmasını sağlayacak şekilde uygulanmıştır.

Türkiye’de uygulanan devletçiliği genel geçer tanımlarla orantılı şekilde açıklamak mümkün değildir. Türkiye uyguladığı bütün politikalarda batıyı örnek alsada bu politikaları kendine has kurallarla destekleyerek uygulamıştır. Modernleşmenin ve ekonomik kalkınmanın hedeflendiği bir ülke olarak kurumlarını çağdaşlaştırmıştır. Temel itibariyle karma ekonominin uygulanmıştır.

Çizelge 4.2: 1930-1940 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %			
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	140 920	102,6
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8	291	120 161	100,5
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	7 254	88 690	117,8
1933	58 065	21,0	45 091	10,7	12 974	103 156	128,8
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	4 246	141 768	106,2
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	5 597	146 867	107,9
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	20 051	167 289	127,2
1937	109 225	16,6	90 540	23,0	18 685	199 765	120,6
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	- 3 880	233 918	96,7
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	7 149	192 145	107,7
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869	130 939	161,7

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri ve dünya buhranına rağmen bu dönemde büyüme oranları 1939'a kadar istikrarlı bir şekilde artmıştır. Ancak devamında bu etkilerle birlikte düşüşe geçmiştir. %23,1 büyüme oranı ile 1936 yılı en çok büyüme hızına sahip yıllardandır.

4.3 1940-1950 Dönemi

1940-1945 yılları, savaş yılları dönemi olması sebebiyle dünya ekonomisi için büyük yıkımlara neden olmuştur. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmamıştır ancak savaşın Türkiye'ye olumsuz etkileri olmuştur. Savaş sebebiyle taşımacılıkta oluşan sıkıntılar, ihracat ürünlerinin alıcıya ulaştırılmasında ve ulaştırılabilse de ürünlerin gördüğü zarardan Türkiye ekonomisi zarar görmüştür. Aynı sebepten dolayı ithalat ürünlerinin Türkiye ulaştırılmasında sorun yaşanmıştır. Türkiye'nin dış ticaret hesabı 1938 yılı hariç, 1930-1945 yılları arasında devamlı fazla vermiştir (Arslan, 2008, ss. 358-359).

Çizelge 4.3: 1940-1950 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi		Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869	130 939	161,7
1941	91 056	12,5	55 349	10,6	35 707	146 405	164,5
1942	126 115	38,5	112 879	103,9	13 236	238 994	111,7
1943	196 734	56,0	155 340	37,6	41 394	352 074	126,6
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7	51 722	304 182	141,0
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2	71 295	265 233	173,5
1946	214 580	27,5	118 889	22,6	95 691	333 469	180,5
1947	223 301	4,1	244 644	105,8	- 21 343	467 945	91,3
1948	196 799	-11,9	275 053	12,4	- 78 254	471 852	71,5
1949	247 825	25,9	290 220	5,5	- 42 395	538 045	85,4
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	- 22 240	549 088	92,2

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

1940'lı yıllarda devletçilik politikaları uygulanırken ilk gerileme 1940-1945 yılları arasında yaşanmıştır. Savaş nedeniyle Türkiye silahlanmayı arttırmak ve askere aldığı nüfusu beslemek için bütçe ayırmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle bütçenin büyük kısmı askeri harcamalara gitmiştir. 1946-1950 yılları devletçilikten vazgeçilmeye başlanan yıllar olmuştur. 1946'da Demokrat Parti kurulmuştur ve 1950 yılında DP'nin iktidar olmasıyla Türkiye'nin devletçilik politikasını uygulaması son bulmuştur (Yeşilay, 2010, s. 130).

Savaştan sonra 1946 yılında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte iktisat politikaları açısından yeni bir dönem başlamıştır. 1946'dan sonra Demokrat Partinin (DP) iktidara geldiği 1950 yılı mayıs ayına kadar Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) iktisat politikalarında önemli yumuşamalar gerçekleşmiştir. 7

Eylül 1946'da Türkiye'de ilk devalüasyon yapılmış, 1947'de Türkiye kalkınma planı uygulamaya koyulmaya çalışılmış ve 1948'den itibaren Marshall yardımları başlamıştır. 1948'de İkinci Türkiye İktisat Kongresi özel kesimin destek ve çabalarıyla gerçekleştirilmiştir (Şener, 2014, s. 141).

1946 yılında devalüasyonla liranın Amerikan doları karşısındaki değeri 1,30'dan 2,80'e çıkarılmıştır. İthalatta kotaların uygulanması kısıtlanmıştır ve 1947'de ithalat %100'ün üzerinde artmıştır. Bu süreçte ihracat durağan bir tablo çizmiştir. Devamında ise Türkiye'de dış ticaret açıkları sürekli hale gelmiştir (Arslan, 2008, s. 359).

4.4 1950-1960 Dönemi

İlk yıllarda (1950-1953) dış ticarete liberasyona gidilmesine rağmen, dönemin bütününde gerçekte ithal ikameci sanayileşme politikasının sürdürüldüğü ifade edilebilir (Şahin, 2014, s. 103).

Bu dönemde devletçilik politikalarından uzaklaşma başlamış tekrar serbestleşme arayışına gidilmiştir. Çok partili dönemin başladığı bu yıllarda birçok alanda yenilik arayışına gidilmiştir.

1952 yılı ortalarından itibaren Hükümet dış ticareti yeniden kontrol altına almaya mecbur kalmış ve 1953 yılında liberasyondan tamamen vazgeçmiştir (Şahin, 2014, s.97). 1954 ve sonrasındaki döviz bunalımı yıllarında, özel sektör denetiminde ithal

ikamesi, sermaye çevreleri için birikimin sürdürülebileceği tek alternatifi oluşturmuştur (Pamuk, 2012, s. 250).

Çizelge 4.4: 1950-1960 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret	Dış	İhracatın
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Dengesi	Ticaret	İthalatı
		%		%	Değer	Hacmi	Karşılama
						Değer	Oranı
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	- 22 240	549 088	92,2
1951	314 082	19,2	402 086	40,8	- 88 004	716 168	78,1
1952	362 914	15,5	555 920	38,3	- 193 006	918 834	65,3
1953	396 061	9,1	532 533	-4,2	- 136 472	928 594	74,4
1954	334 924	-15,4	478 359	-10,2	- 143 435	813 283	70,0
1955	313 346	-6,4	497 637	4,0	- 184 291	810 983	63,0
1956	304 990	-2,7	407 340	-18,1	- 102 350	712 330	74,9
1957	345 217	13,2	397 125	-2,5	- 51 908	742 342	86,9
1958	247 271	-28,4	315 098	-20,7	- 67 827	562 369	78,5
1959	353 799	43,1	469 982	49,2	- 116 183	823 781	75,3
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	- 147 455	788 917	68,5

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

4.5 1960-1970 Dönemi

Türkiye’de 1963 yılından itibaren ithal ikamesine dayanan sanayileşme politikası uygulanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin uygulamaya koyduğu Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 yıllarını kapsayan süreçte uygulanmıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1968-1972 yıllarında uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Devlet kontrolünde ve devletin aldığı tedbirlerle sanayileşmenin hedeflendiği 1960’lı yıllarda birçok fabrika açılmıştır.

1950’li yılların sonunda Türkiye’de ekonomik ve siyasi bunalım yaşanmıştır. 1960’lı yıllara gelindiğinde Türkiye kalkınmasını gerçekleştirmek üzere planlı kalkınma dönemini başlatmıştır. Kalkınma planları DPT tarafından gerçekleştirilmiştir. 1963 yılında uygulanmaya başlanan ithal ikameci sanayileşme politikasından vazgeçilmiş, 1980 yılından sonra ihracata dayalı sanayileşme

politikası uygulanmaya başlanmıştır. Ancak planlı kalkınma dönemi devam etmiştir. Süreç içinde oluşan kamu açıkları, enflasyon yüksekliklerinin ekonomik büyüme hızında dalgalanmalar yaratması, planların belirlenen şekilde uygulanmasını engellemiş, farklı önlemler ve uygulamalar gerektirmiştir (Dilbaz Alacahan, 2013, s. 29).

1963 yılından başlayarak üç beş yıllık plan, planlama yöntemleri ve plan uygulaması üzerine yapılan tüm haklı eleştirilere rağmen, yatırım politikaları üzerinde belirleyici olmuştur. Kamu yatırımları beş yıllık planların çerçevesinde hazırlanan yıllık programlara uyum göstermek zorundaydı. Özel yatırımlar ise, çeşitli özendirici ve desteklerden yararlanabilmek için Devlet Planlama Teşkilatı'nın veya yatırım projelerinin plan hedeflerine uygunluğunu denetleyen diğer kamu kuruluşlarının onayına muhtaçtılar. Böylece ekonominin yatırım politikaları ile belirlenen uzun dönemli kaynak tahsisleri büyük ölçüde plan hedeflerince belirleniyordu. Buna karşılık, kısa dönemli makro-ekonomik yönetim ile planlama arasında gerekli uyum hiçbir zaman sağlanamamış; para-kredi-kambiyo ve zaman zaman maliye politikaları planlama sürecinden dışlanmış; onunla eklemlenmemiştir. Bu sonuncu eksikliğine rağmen 1962-sonrası planlamasının 1930'lu yılların sanayi planları deneyiminin bir tekrarı olmasının ötesine geçebilmişti (Boratav, 2006, s. 118).

1961 fiyatlarıyla ve 1961 yılına nazaran yüzde 7 kalkınma hızı kabul edilerek 52.7 TL olarak hesaplanan 1962 yılı gayri safi milli hasıla hedef olarak belirlenen yüzde 7 büyüme hızıyla 15 yılın ardından 145 milyar 300 milyon TL olacaktır. Milli gelirde yüzde 175 bir artış yaşanacağı anlamına gelecektir (Kalkınma Planı I, 1963, s. 35)

Planlı kalkınma uygulamasının ilk yılları olmasından doğan güçlüklerle rağmen, 1962-1966 döneminde, yılda ortalama yüzde 6,5 çevresinde bir gelişme hızının sağlanmış olması, Türk toplumunun İkinci Beş Yıllık Plan dönemi için hedef olarak aldığı yılda ortalama yüzde 7 kalkınma hızının ulaşılabilir olduğunu göstermektedir (Kalkınma Planı II, 1968, s. 66).

İkinci Beş Yıllık Plan döneminde, GSMH'da, yılda ortalama yüzde 7 gelişme hızı sağlanırken, uygulanacak gelişme stratejisi ve sanayi sektörünün ekonominin sürükleyici niteliğini kazanması ve tarımsal üretimin hava şartlarına bağlılığının azaltılması da genel ilkeler olarak kabul edilmiştir (Kalkınma Planı II, 1968, s. 66).

Çizelge 4.5: 1960-1970 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

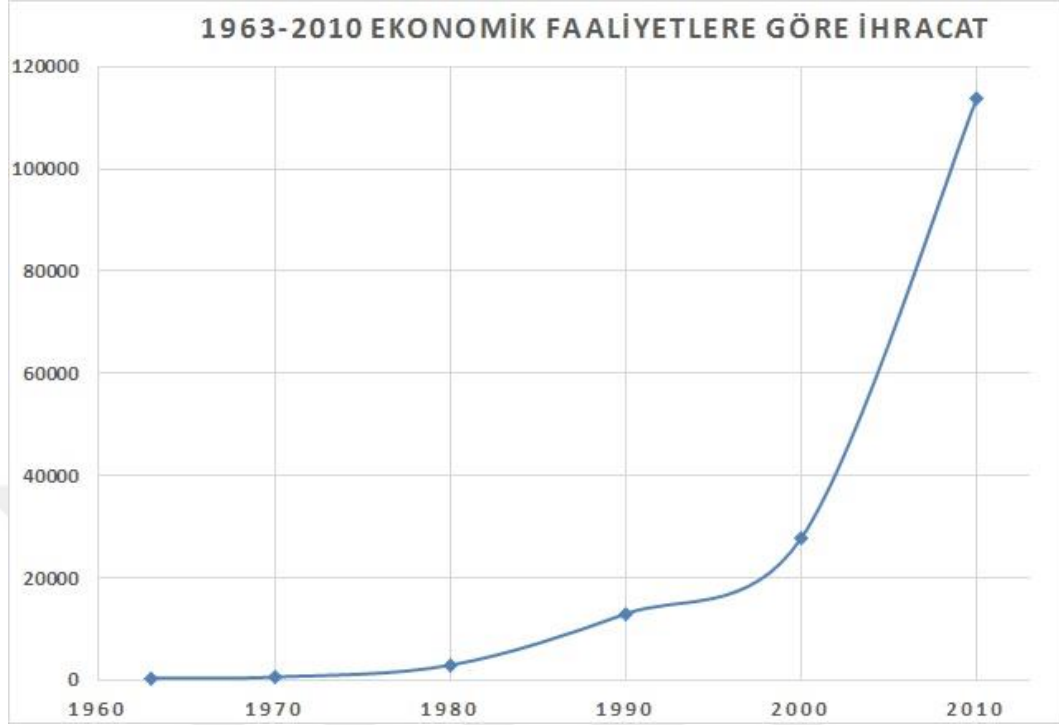
Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oran
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	%
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	- 147 455	788 917	68,5
1961	346 740	8,1	507 205	8,3	- 160 465	853 945	68,4
1962	381 197	9,9	619 447	22,1	- 238 250	1 000 644	61,5
1963	368 087	-3,4	687 616	11,0	- 319 529	1 055 703	53,5
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9	- 126 458	948 000	76,5
1965	463 738	12,9	571 953	6,5	- 108 215	1 035 691	81,1
1966	490 508	5,8	718 269	25,6	- 227 761	1 208 777	68,3
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7	- 162 335	1 207 003	76,3
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5	- 267 240	1 260 078	65,0
1969	536 834	8,1	801 236	4,9	- 264 403	1 338 070	67,0
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	- 359 128	1 536 081	62,1

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

1963 yılında başlayıp 1979 yılına kadar uygulanan ithal ikameci sanayileşmenin ve ardından 1980 yılı ile başlayıp günümüze kadar devam eden serbestleşme politikalarının etkileri Çizelge 4.5'te yer almaktadır. 1980 yılından başlayarak ihracatta artış gözlemlenmektedir. 1970 yılından farklı olarak artışa başlayıp ihracat oranlarının günümüze kadar arttığı gözlemlenmektedir. İhracat oranları ülkelerin seçtiği dış ticaret politikalarına göre şekil alır. Çizelge 4.5'te gözüktüğü gibi 1960-1970 yılları arasındaki süreçte ihracatta sağlanan artışla beraber ithalat oranlarında da artış yaşandığı gözlemlenmektedir.

Birinci ve İkinci Planlarda büyüme hızı hedefi yılda ortalama 7.0 olarak tespit edilmiş; gerçekleşen büyüme hızı Birinci Plan döneminde yılda ortalama yüzde 6.7,

İkinci Planın ilk dört yılında ortalama yüzde 6.9, tüm 1963-1971 döneminde ise yılda ortalama yüzde 6.8 olmuştur (Kalkınma Planı III, 1973, s. 4).

Şekil 4.1: 1963-2010 Yılları Arası İhracatın Seyri Grafiği

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

4.6 1970-1980 Dönemi

Türkiye’deki sanayileşme süreci 1970’li yıllarda, savaşın ardından iç pazara dönük yapılaşmayla devam etmiştir. Büyüme hızları yüksek denilebilecek düzeydedir. Bu da sanayileşme için sermaye sağlamıştır ancak döviz bağımlılığının önüne geçilememiştir (Pamuk, 2012, s. 240).

“1970’de uygulamaya konan ekonomik önlemler paketi devam eden dört yılda olumlu sonuçlar verdi; dış ticaret açıkları küçüldü” (Şahin, 2014, s. 148). 1960’lı yıllardan itibaren ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmıştır. Ayrıca 1963 yılı itibariyle 5 yıllık kalkınma planları hazırlanmaya başlanarak, planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. İthal ikameci sanayileşme politikasının uygulandığı bu süreçte, petrol fiyatlarının artışıyla oluşan baskı sonucu ödemeler dengesi sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun üretim için gerekli olan yatırım ve ara malların ithalatını engellemeye başlamıştır. Sonuç olarak 1970’li yılların sonunda Türkiye ekonomik

kriz yaşamıştır, bu nedenle GSYİH oranları düşüşe geçmiştir (Taymaz ve Suiçmez, 2005, s. 7).

DPT tarafından hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977 yılları arasında uygulanmış, ardından 1979-1983 yılları arasında uygulanmak üzere Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır.

Tarım ve diğer sektörlerde izlenen, gelişmeler 1972 yılı için öngörülen yüzde 7.0 büyüme hızının aşılabileceğini göstermektedir. Böylece Planlı dönemde hedef alınan büyüme hızına ulaşılması beklenmektedir (Kalkınma Planı III, 1973, s. 6).

III. Plan dönemi için yüzde 7,4 olarak öngörülen büyüme oranı yüzde 6,5 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde gayrisafı yurt içi hâsılanın (GSYİH) büyüme oranı yılda ortalama yüzde 7,6 olarak hedef alınmış, gerçekleşme yüzde 6,9 olmuştur (Kalkınma Planı IV, 1979, s. 7).

Öngörülen hedefe ulaşamamasında, III. Plan döneminde uluslararası düzeyde ortaya çıkan petrol bunalımı ve Türkiye'nin ilişkilerinin yoğunlaştığı Batı ekonomilerinde petrol bunalımının başlattığı gelişmeler ile enerji ve dışarıya bağlı hammadde arzında zaman zaman ortaya çıkan tikanlıklar nedeniyle sanayi üretiminde ve plan döneminin ilk ve son yıllarında tarımsal üretimde hedeften geri kalmalar, ayrıca planda öngörülen önlemlerin alınmaması etkili olmuştur (Kalkınma Planı IV, 1979, s. 7).

Türkiye 1970'li yılların sonuna doğru ekonomik bunalım yaşamıştır. Bunun ana nedenlerinden birisi uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikasının tıkanmasıdır. İthal ikameci sanayileşme politikasının olumsuz etkileri hissedilmeye başlanmıştır. İthal ikameci sanayileşme politikasının gereği olarak uygulanan koruma politikalarından sanayinin yüksek rant elde eden, etkisiz bir yapılaşmaya dönüşmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Şahin, 2014, s. 402).

Çizelge 4.6: 1970-1980 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	%
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	- 359 128	1 536 081	62,1
1971	676 602	15,0	1 170 840	23,6	- 494 239	1 847 442	57,8
1972	884 969	30,8	1 562 550	33,5	- 677 581	2 447 519	56,6
1973	1 317 083	48,8	2 086 216	33,5	- 769 133	3 403 299	63,1
1974	1 532 182	16,3	3 777 501	81,1	-2 245 319	5 309 683	40,6
1975	1 401 075	-8,6	4 738 558	25,4	-3 337 483	6 139 633	29,6
1976	1 960 214	39,9	5 128 647	8,2	-3 168 433	7 088 862	38,2
1977	1 753 026	-10,6	5 796 278	13,0	-4 043 252	7 549 304	30,2
1978	2 288 163	30,5	4 599 025	-20,7	-2 310 862	6 887 187	49,8
1979	2 261 195	-1,2	5 069 432	10,2	-2 808 236	7 330 627	44,6
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	10 819 486	36,8

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

4.7 1980-1990 Dönemi

Türkiye 1980 yılından itibaren ekonomide serbestleşme politikaları izlemeye başlamıştır. 1960'lı yıllardan beri alışılmış olunan ithal ikameci sanayileşme politikalarından vazgeçilmiştir. İhracatın hedeflendiği serbest sanayileşme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'de söz konusu süreçte esas uygulanan karma ekonomidir. Türkiye, küreselleşmenin artmasıyla rekabetin keskinleştiği dünya ekonomileri arasında dışa açık ekonomisiyle yerini almıştır. 24 Ocak Kararları ile Türkiye'de uygulanan sabit kur sisteminden daha esnek bir kur sistemine geçiş yapılmıştır.

Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme politikasının ardından 1980’li yıllarda başlayan serbestleşmeyle dış rekabette yerini almak üzere adımlar atmıştır. Ancak bunun esas sebeplerinden biri de ülke içinde ekonominin durgun olması, ekonominin canlandırılması için etkileşimin artırılmasıdır. Türkiye uluslararası rekabette var olmak için ihracata yönelik sanayileşme yolunu seçmiştir.

Ticari serbestleşme finansal serbestleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak sermaye hareketleri de serbestleşmiştir. 1980 sonrası bu süreç yalnızca Türkiye’de değil diğer ülke ekonomilerinde de etkisini hissettirmiştir. Küreselleşme hızlanmış, ülkeler arası etkileşim artmıştır. Bu da uluslararası rekabet ortamının artışına sebebiyet vermiştir. Ülkelerin yabancı yatırımlarında artış gözlenmiştir.

Türkiye’de kısa vadeli sermaye hareketleri 1989 yılından sonra serbestleşmiştir. Bunun sonucunda ithalatın karşılanmasında dış borçların oranı artmıştır. O dönem Türkiye’de hammadde ve ara malı ithalatının toplam ithalat payı içinde oranı %75 civarına ulaşmıştır. Bu nedenle Türkiye’nin ithalata dayalı büyüme gerçekleştirdiği düşüncesi ortaya çıkmıştır (İspir ve diğ. 2009, s. 62).

24 Ocak 1980 Kararları’nın esas amaçlarından biri ekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Öncelikle ödemeler bilançosunun açıklarının kapatılması ve ekonomik dış kaynak ihtiyaçlarının azaltılması üzerine düzenlemeler yapılmak istenmiştir. Dış borçların aksatılmadan ödenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçlarla uygulanan ekonomi politikalarıyla ekonominin dışa açılması ve bunun sonucu olarak ihracat gelirlerinin artırılarak ülkeye döviz girişinin artırılmasıdır (Şahin, 2014, s. 196).

Devletin ekonomiye müdahalesinin mümkün olduğunca az olması, ihracatın artması için teşvikler uygulanması, yabancı sermaye girişini sağlamak üzere adımlar atılması 24 Ocak Kararları’nın temelini oluşturmaktadır (Arslan, 2008, s. 363).

24 Ocak Kararları ile başlayan uygulamalar daha önce uygulanan tedbir programlarından daha kalıcı ve daha keskin değişiklikleri öngören kararlardır. 24 Ocak Kararları ile sanayileşme politikaları da keskin bir şekilde değişmiştir. İthal ikameci sanayileşme politikasının özellikleri terk edilmiş, kısıtlayıcı uygulamalar ortadan kalkmıştır. Dışa açık ve ihracata yönelik sanayileşmenin sağlanması için adımlar atılmıştır. Hedeflerin gerçekleştirilmesi için dış rekabette yer alınmasını

sağlayacak üretim koşullarını oluşturmak üzere teknolojinin kullanılması, fabrikaların dış rekabette yer alabilecek düzeyde olması gerekmektedir.

24 Ocak Kararları uzun vadede ekonomik istikrarsızlığın önüne geçememiştir. Kamu kesiminde finansal denge sağlanamamıştır. 1980'li yıllar dünyada yaşanan bütün değişikliklerde uluslararası rekabetin arttığı yıllardır. Ancak bu yeni düzene uyum sağlanması için adımlar atılsa da yerleşmiş sorunlar tamamıyla çözülememiştir. Türkiye'de bu değişime uyum sağlamak üzere 24 Ocak Kararları'nı almıştır ancak devamındaki uygulamalarla birlikte başarılar elde edilse de ekonomik istikrarsızlık için tam bir sonuç alınamamıştır (Apaydın ve Açıkalın, 2015, s. 201).

1980 yılından itibaren yaşanan dışa açılma ile birlikte yeni makroekonomik göstergeler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1980 yılından sonra ekonomik hedefleri yalnızca ekonomik faktörlerle açıklama düzeninden vazgeçilmiştir. Siyasi, sosyal ve dünya konjonktüründeki dalgalanmalar gibi birçok faktör ekonomiye etkisi üzerinden açıklanmıştır (Dilbaz Alacahan, 2013, s. 21).

İthal ikameci politika uygulanırken de başlıca amaç sanayileşme de ihracat oranlarında artış sağlayacak noktaya gelmektir. Ancak ülkenin istikrarlı bir politik ortama sahip olmaması bu oranların artışına engel teşkil eden sebeplerdendir.

Türkiye'de büyüme tüketime dayalı sağlanabilmiştir, ancak tam anlamıyla bir düzen içinde bütün gerekleriyle belirli bir büyüme hızı seviyesine ulaşıp bu seviyede kalınması sağlanamamıştır. Ülke koşulları ve hedeflerin belirlenmesinde planlanan süreçlerin verimli şekilde uygulanamaması bu sonucu doğurmada etkili olmuştur.

Türkiye bu dönemde borçlarını düzenli olarak ödeyebilmiştir. Uyguladığı döviz kur politikası ve ihracat teşvikleri sonucunda ülkeye yabancı sermaye girişi artmıştır. Türkiye darboğaz yaşamamıştır (Şahin, 2014, s. 197).

Bu süreçte yaşanan ticari serbestleşme üretimin ithalata bağımlılığını giderememiştir. Ülkede yüksek enflasyon ve dış borç krizi vardır ve bunlar yerli ve yabancı yatırımları uzak tutan etkenlerdir. Oluşan cari açık sorunu Türk parasının konvertibilitesinin ilanıyla başlayan spekülasyon sermaye girişinin finanse edilmesi sonucunu doğurmuştur (Arslan, 2008, s. 365).

DPT 1985-1989 yılları arasında uygulanmak üzere Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı hazırlamıştır. 1980'li yıllar ile başlayan değişim döneminde ekonomik politikaların yeniden düzenlenmesi için adımlar atılmıştır. Gelenekselleşmiş bir

yapıdan nerdeyse tamamen zıt bir politika yolunda hedefler belirlenmiştir. Sanayide uygulanan dışa açık politikalar ekonomide yaşanan yüksek enflasyon sorunu yüzünden yavaşlamıştır. Özelleştirmelerde hedeflenen büyüme hızını sağlayacak yatırımlar yapılamamıştır. Özel sektör istenen oranda sanayileşme sürecinde verimli olamamıştır. Ancak yine de devamında büyüme hızında bir artış görülmeye başlanmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (IV. Plan) döneminde Gayrisafi Yurt içi Hâsıla (GSYİH)nın piyasa fiyatlarıyla yüzde 8,2 oranında artarak 1978 yılında 1140,2 milyar liradan 1983 yılında 1693,3 milyar liraya yükselmesi hedef alınmıştır (Kalkınma Planı IV, 1979, s. 205).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde GSYİH'nın piyasa fiyatlarıyla yılda ortalama yüzde 6,3'lük bir artışla 1984 yılında 12.009.4 milyar TL/dan 1989 yılında 16.308,9 milyar TL.'na ulaşması hedef alınmıştır. Böylece 1984 yılı GSYİH'si 1983 sabit fiyatlarıyla 4.300 milyar TL. artmış olacaktır (Kalkınma Planı V, 1985, s. 3).

1980'li yıllarda başlayan radikal değişikliklerin ardından 1989 yılında Türkiye'nin IMF üyeliğinin gereği olarak konvertibilite kararı ilan edilmiştir. Bu da Türkiye'nin dışa açılma hedefinde tüm adımları atmış olması demektir (Arslan, 2008, s.364).

1980'li yıllara kadar Türkiye'de uygulanan dış ticaret politikaları gereği devletin ekonomiye müdahalesi yüksektir. 1980 yılına kadar kısıtlayıcı ya da yasaklayıcı uygulamalar yapılmıştır. Uygulanan dış ticaret politikaları ile birlikte ülkenin siyasi koşulları yabancı yatırımları caydıran faktörler olmuştur. 1980'li yıllar yalnızca Türkiye'de değil birçok ülkede ekonomide serbestleşmenin yaşandığı yıllardır. Bu durum hem ülkeler arası etkileşimi hem de rekabeti arttırmıştır.

Finansal serbestleşme birçok açıdan ele alınmaktadır. Klasik ve Keynesyen yaklaşımları ile finansal serbestleşme üzerine eleştirel çalışmalar yapılmaktadır. Finansal serbestleşmenin büyümeye etkileri ve makro verilere etkileri çalışmalara konu edilmektedir. Sonuç olarak bu etkilerin olumlu ya da olumsuz olduğu, bazı yaklaşımlarda ise finansal serbestleşmenin hiçbir etkisi olmadığı yönündedir (Kaya ve diğ. 2016, s. 143).

Çizelge 4.7: 1980-1990 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	%
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	10 819 486	36,8
1981	4 702 934	61,6	8 933 374	12,9	-4 230 439	13 636 308	52,6
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0	-3 096 692	14 588 639	65,0
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856	72,0
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

4.8 1990-2000 Dönemi

Türkiye 1990'lı yıllarda daha önceki dönemlerde olduğundan çok daha fazla istikrarsızlığı yaşamıştır. 1989 yılında sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir ancak bununla birlikte Türkiye ekonomisinde olumsuzluklar başlamıştır. Türkiye'de iç ve dış birçok faktörün etkisiyle sermaye çıkışları olmuştur. Bu durum Türkiye'nin ihracatında olumsuz yönde etkiler yapmıştır (Apaydın ve Açıkalın, 2014, s. 202).

Türkiye'de 1990'lı ve 2000'li yıllardan yaşanan krizlerin arkasında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi il elde edilen sıcak para vardır. Sözü geçen krizler finansal yapıda yaşanmıştır ancak ekonominin reel kesimlerini etkilemiştir. Borsa,

bankalar ile inşaat sektörü ve imalat sanayi krizden en çok etkilenenlerdir (Korkmaz ve Yılgör, 2010, s. 170).

1990-1994 yıllarında uygulanan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ardından, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000 yılları arasında uygulanmıştır. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde 1994 yılında yaşanan krizin olumsuz etkileri hissedilmiştir. Ardından 1994 yılında yaşanan krizin olumsuz etkilerini yok etmek üzere Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır ve bu planda ekonomik büyüme hızı hedefi %5.5-7.1 aralığında belirlenmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005 yılları arasında hedeflerini gerçekleştirmek üzere DPT tarafından hazırlanmıştır.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde GSMH'nin sabit fiyatlarla yılda ortalama yüzde 7,0 oranında artması hedef alınmıştır (Kalkınma Planı VI, 1990, s.3). 1990-1993 döneminde GSMH büyüme hızı, yılda ortalama yüzde 6 seviyesine ulaşmakla birlikte, istikrarsız bir yapıda gelişmiştir (Kalkınma Planı VII, 1996, s.6).

Plan döneminde GSYİH'daki reel artışın yılda ortalama yüzde 5,0-6,6 aralığında gerçekleşmesi öngörülmesine karşılık, net dış alem faktör gelirlerinde beklenen olumlu gelişmelerin de etkisiyle GSMH'nin yılda ortalama yüzde 5,5-7,1 civarında büyüyeceği tahmin edilmektedir (Kalkınma Planı VII, 1996, s. 204).

VII. Planın ilk iki yıllık döneminde GSMH büyüme hızı yıllık ortalama yüzde 7,7 olmuştur. Ancak, bu hızlı büyüme performansı izleyen yıllarda devam ettirilememiş ve GSMH büyüme hızı 1998 yılında yüzde 3,9'a gerilemiş, 1999 yılında ise GSMH'da yüzde 6,4 oranında bir daralma yaşanmıştır. Böylece 1996-1999 döneminde GSMH yıllık ortalama artış hızı yüzde 3,1 oranında kalmıştır (Kalkınma Planı VIII, 2001, s. 3).

Çizelge 4.8: 1990-2000 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalata Karşılama Oranı
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	%
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476	64,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	37 585 684	64,3
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	44 773 436	52,1
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	41 375 891	77,8
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	57 346 052	60,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	66 851 107	53,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	74 819 792	54,1
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	72 895 344	58,7
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	67 258 497	65,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727	51,0

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

4.9 2000 ve Sonrası Dönem

2001 krizinin yaşandığı sırada ve devamında dış ticaret politikasında değişiklik yaşanmamıştır. Ancak Türk lirasının yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesinin piyasaya bırakılması dış ticaret açısından yaşanan bir değişikliktir. Bu uygulama 2001 yılında başlamıştır. Uygulanan yüksek faiz politikası nedeniyle Türk lirası, 2002 yılından sonra tekrar değerlenmeye başlamıştır (Arslan, 2008). Türkiye 2000 yılında IMF'nin desteği ile yeni bir ekonomik program uygulamıştır. Faizlerin düşmesi enflasyonu dengelemeye çalışan bu programın başlardaki başarısı olmuştur. 2001-2005 yılları arasında uygulanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ardından, 2007-2013 yılları arasında uygulanan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı yapılmıştır. Şu an uygulamada olan Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 yılları arasındaki süreci kapsamaktadır.

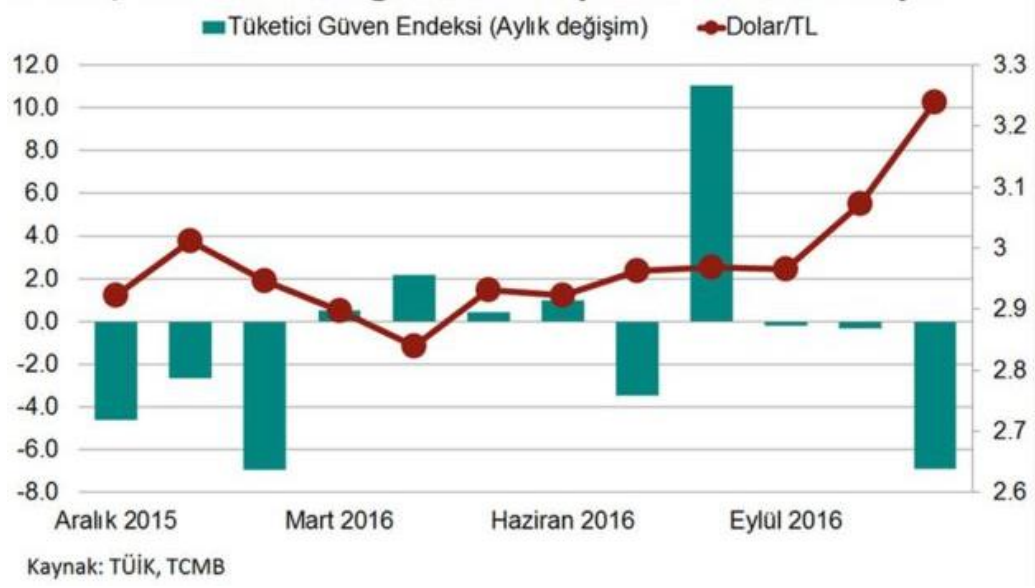
Türkiye ekonomisi 2002 yılında krizden çıkmak için önemli adımlar atmıştır. 2003 yılından itibaren güçlü bir büyüme dönemi başlamıştır. Yapısal reformlarla birlikte ekonomiyi esnek ve etkin kılmak üzere, sıkı para ve maliye politikaları uygulanmıştır. Bunun sonucunda ekonomide güven ve istikrar ortamı oluşturma hedefi büyük ölçüde başarılmıştır (Acar, 2013, s. 17).

Türkiye 2002 yılından itibaren büyümesinde olumlu gelişmeler olmuştur bununla birlikte enflasyon önemli bir oranda düşüşe geçmiştir. Bu nedenle verimlilik sektörler açısından ve uluslararası rekabet ile ulusal refah açısından esas alınması gereken bir konu haline gelmiştir (Taymaz ve Suiçmez, 2005, s. 4).

2000'li yıllarda alınan ekonomik tedbirlerle birlikte 2002-2007 yılları arasında büyüme oranları yüksektir. 2007 yılından başlayarak dünyada etkisini göstermiş olan ekonomik kriz Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle büyüme oranlarında düşüşe geçilmiştir. Bu durumun reel sektöre de olumsuz etkisi olmuştur (Acar, 2013, s. 18).

2016 yılında yaşanan darbe girişiminden sonra ülke ekonomisi oldukça olumsuz etkilenmiştir. Türk lirası yabancı para karşısında hızla değer kaybetmiştir. Özel sektörle birlikte halk da büyük zarar görmüş, fiyat farkı ürünlere de yansımıştır. Aşağıdaki tabloda tüketici güven endeksi ile Dolar/TL arasındaki ilişki gösterilmektedir.

Aşağıdaki tabloda tüketici güven endeksi ile Dolar/TL arasındaki ilişki gözükmemektedir. Tüketici güven endeksi bir ülkedeki ekonomik durum ile insanların kendi ekonomik durumları arasındaki ilişkiden, o ülkedeki insanların kendi ekonomik durumları için sahip oldukları öngörü ve beklentiler doğrultusunda belirledikleri tüketim ve tasarruf hareketlerini öngörmek üzere hazırlanan bir göstergedir. Aşağıdaki Şekil 4.2'de görüldüğü üzere dalgalanmalarla birlikte, tüketici güven endeksinde büyük değişimler gözlenmemektedir.

Şekil 4.2: Tüketici Güven Endeksi

Kaynak: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38076994>

Çizelge 4.9: 2000-2016 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi		Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	Değer	
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727	51,0	
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	72 733 299	75,7	
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	69,9	
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1	
2004	63 167 153	33,7	97 539 766		-34 372 613	160 706 919	64,8	
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9	
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 498	225 110 850	61,3	
2007	107 271750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1	
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4	
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5	
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	-71 661 112	299427 551	61,4	
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	-105 934807	375748 545	56,0	
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	-84 083 404	389006 877	64,5	
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	-99 858 613	403463 887	60,3	
2014	157 610 158	3,8	242 177 117	-3,8	-84 566 959	399787 275	65,1	
2015	143 838 871	-8,7	207 234 359	-14,4	-63 395 487	351073 230	69,4	
2016	142 533 254	-0,9	198 617 459	-4,2	-56 084 205	341150 714	71,8	

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

Yukarıdaki çizelgede 2000-2016 aralığında dış ticareti belirten oranlar yer almaktadır. Halihazırdaki ekonomi politikalarından ihracata dayalı sanayileşme tercih edilmiştir ve 2023 hedef olarak belirlenmiştir. Türkiye Avrupa'daki ve Ortadoğu'daki gelişmelerden ve gerginliklerden coğrafi konumu itibariyle en çok etkilenen ülkelerdendir. Belirlenen politikalar haricinde dünyadaki gelişmelerde hedeflenen sonuca ulaşmakta belirleyici rol oynayacaktır.

Makroekonomik Programın uygulanma döneminde (2000-2002) GSMH'nin yılda ortalama yüzde 6,3 büyümesi öngörülmektedir. VIII. Plan döneminde ise GSYİH'nin reel olarak yılda ortalama yüzde 6,5, net dış alem faktör gelirlerinde beklenen olumlu gelişmelerin etkisiyle GSMH'nin yılda ortalama yüzde 6,7 büyüyeceği tahmin edilmektedir (Kalkınma Planı VIII, 2001, s.37). Türkiye ekonomisi VIII. Planın başlı olan 2000 yılında yüzde 7,4 oranında büyümüş ancak 2001 krizi neticesinde yüzde 9,5 oranında daralmıştır (Kalkınma Planı IX, 2007, s.13).

Plan döneminde GSYİH'nin yıllık ortalama yüzde 7 oranında artması ve kişi başına gelirin 2013 yılında 10.100 dolar olarak gerçekleşmesi beklenmektedir (DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2007-2013, s. 54). Türkiye ekonomisi, 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla yüzde 9,2 ve yüzde 8,8 oranında büyümüştür. Onuncu Kalkınma Planı döneminde uygulanacak politikalar sonucunda reel GSYH'nin yıllık ortalama yüzde 5,5 oranında artması öngörülmektedir (Kalkınma Planı X, 2014, ss. 59, 62).

5 SEKTÖREL ANALİZ

5.1 Tarım Sektörü

Tarım sektörü gıdayı sağlayan ve bunun sağlanması için ülkede istihdam yaratan sektördür. Sanayiye hammadde sağlayan, ihracatta başta gelen sektörlerden biri olan tarım sektörü bu yönleriyle ülke kalkınmasını belirleyen sektörlerdendir.

Tarım insanların birincil ihtiyacı olan temel gıdaları sağlayan sektördür. Bu sebeple insan hayatında önemi büyüktür; dolayısıyla ekonomide başlıca yer edinen sektörlerdendir. Tarım sektörü sanayi sektörüne de hammadde olarak katkıda bulunur. Gelişmekte olan ülkelerde ise ihracatta başta gelen sektördür, dolayısıyla ihracat ile ülkeye döviz sağlayan sektördür.

Tarım sektörü ülke ekonomisine birçok yönden katkı sağlar. Tarımın temel ihtiyaçları karşılamaının yanında işgücünün istihdam edilmesinde, sanayiye hammadde sağlmasında önemli bir sektördür. Tarımın ihracat ve ithalat oranlarındaki payı ve dolayısıyla GSYİH'ye etkisi büyüktür.

Ülkelerin tarımda başlıca amacı öncelikle her tarımsal ürün ihtiyacını kendi koşullarıyla ülke içinde olabildiğince karşılamaktır. Hatta ülke içinde tarımı yapılsa da dışarıdan daha ucuza sağlanabilecek ürünleri dahi ülkenin kendisinin üretmesi öncelik olarak görülebilir. Çünkü olağanüstü durumlarda, savaşta, krizlerde ülkenin kendi olanaklarıyla öncelikle ana ihtiyaçlarını karşılaması gerekecektir. Ülkeler arası ilişkilerde oluşan anlaşmazlıklarda da gereken ürünleri ihraç etmede ve ithal etmede sorunlar yaşanabilir. Ayrıca olağan şartlarda da ülkelerin dışa bağımlılığın olabildiğince az olması, ülkeler için temel ekonomik hedeflerdendir. Bunun sağlanmasının ardından bir diğer önemli amaç ise ihraç edebilecek kadar verimli tarım yapılabilecek ürüne ve ürün çeşitliliğine sahip olmaktır. Bunun için ileri teknolojiye sahip olmak gereklidir. Ülkelerin sahip oldukları doğal kaynaklar, coğrafi koşullar ve iklim özellikleri yanında bunların teknolojiyle en verimli şekilde değerlendirilmesi tarımın yararlarını artıracaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomisinin gelişme sürecinde tarım özellikle bu gelişme sürecinin başında çok büyük rol oynar. Ülkenin temel ihtiyaçlarını karşılarken istihdam açısından da pozitif bir etkiye sahiptir ve ardından sanayi için hammadde sağlar. Ayrıca teknolojinin iyi kullanımıyla verimli tarım yapılmasıyla ihracat edilecek ürünleri sağlayabilir. Ancak gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeleri hammadde sağlayıcısı olarak kullanması gelişmekte olan ülkelerin bu alanda ilerlemesini önler. Gelişmekte olan ülkeler sahip oldukları hammaddeyi kullanarak sanayilerini geliştirebilmelidir. Aksi halde hammadde sağlayıcısı olarak ürünlerini ihraç ederler ardından gelişmiş ülkeler bu hammaddeler üzerinden ürettikleri ürünü aynı gelişmekte olan ülkelere satarlar. Kendileri üretici olmayan gelişmekte olan bu ülkeler bu sefer gelişmiş ülkelerin ürünlerini sattıkları bir pazar halini alırlar. Bu döngü içinde ticaret devam eder ve bunun sonucunda hangi ülkenin daha da çok gelişeceği, kazanç sağlayacağı ortadadır.

Tarımda teknolojinin en etkin şekilde kullanımıyla tarımsal üretimde verim sağlanır ve gelir arttıkça tarıma yapılacak yatırımda da artış gerçekleşir. Tarım hem temel ihtiyaçları hem de sanayi için gerekli birçok hammaddeyi sağlamasıyla ekonomik kalkınma için önemli bir alandır.

Tarımın kalkınmaya etkilerinden biri de beşeri kaynak sağlamasıdır. Teknoloji ve bununla birlikte uygulanan politikalarla sağlanan üretim artışı ve verim, düzeni bozmadan tarım sektöründen sanayi sektörüne işgücü geçişi sağlar. Tarım sektörü aynı zamanda sanayi sektörüne hammadde sağlayan sektörlerden biridir. Ayrıca kendi geçimini rahatlıkla sağlayabilen tarım kesimi, sanayi sektörünün ürünlerinin başta gelen alıcı kitlesini oluşturur. Tarım sektörü, bu yönden de sanayi sektörünün ilerlemesinde ve dolayısıyla ülke ekonomisindeki etkisinin artmasında rol oynar.

Tarım sektörünün üretim alanında modernleşmesi ve veriminin artması için gerekli politikaların uygulanması gerekir. Türkiye’de her bölgede farklı iklimler görülmektedir ve diğer coğrafi koşullarla birlikte ürün çeşitliliği çok olan bir ülkedir. Bu ürünler hem hammadde olarak sanayide kullanabilecek ürünlerdir hem de ülkenin temel gıda ihtiyaçlarını karşılayabilecek çeşitlilikte ürün bulunmaktadır. Türkiye sahip olduğu bu ürün çeşitliliğini doğru değerlendirdiğinde ve ürünlerin daha fazla ve kaliteli üretilmesi ile ihracat yapılması ülke ekonomisi için olumlu bir sonuçtur. Ancak burada temel nokta yine teknolojinin ileri seviye taşınmasıyla üretimin

artırılmasıdır. Günümüz koşullarında Türkiye'nin tarım sektöründe ihraç ettiği birçok ürünü bulunmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sektörü tarım sektörüdür. Ülke içinde istihdamı sağlayan, sanayiye hammadde temin eden ve ihracatta başrolü oynayan sektör tarım sektörüdür.

Tarım sektörü Türkiye'de özellikle cumhuriyetin kuruluşunun ardından ilk yıllarda ülke ekonomisinde önemli yere sahiptir. Ancak daha sonra gelişen teknoloji ile sektörlerin genişlemesi ve Türkiye'nin de sanayileşme de dış rekabete katılmaya başlamasıyla milli gelir içinde payı düşmüştür. Tarımın ülke ekonomisindeki payının zamanla azalması doğal akışında gözükse de sanayileşmedeki tüm teknik gelişmelerle tarım da geliştirilmelidir. Çünkü bütün gelişmelerle birlikte tarım hala insanların temel ihtiyaçlarını karşılayan sektördür.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan beri, dışsattım ürünleri ve gelirleri içerisinde tarım ürünlerinin önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir. Tarım ürünlerinin dışsattımdaki payı azalıyorsa da, gerek tarımsal ürün gerekse tarımsal ürünlere dayalı sanayi ürünlerinin dışsattımdaki öneminin sürmekte olduğu söylenebilir. Tarım ürünlerinin dışsattım içindeki payının azalmasına rağmen, tarım ürünleri içerisinde önemli yer tutan ürünlerin dışsattım olanaklarının artırılmasının önem taşıdığını vurgulamak yerinde olur (Kızılaslan ve Çivi, 2014, s. 105).

Türkiye'nin toplumsal gelişme sürecinde tarım sektörünün önemi büyüktür. Nüfusun %35'den fazlasını tarım sektöründe yaşadığı bir ülkede tarım sadece ekonomik değil, politik, sosyal ve kültürel açılardan da önem taşımaktadır. Gerek bu önemi gerekse dünya ticaretinde yer alabilmek için Dünya Ticaret Örgütü ile yapmış olduğumuz anlaşmalar gerekse Dünya Bankası Ekonomik Reform Kredisinin Türk tarımı için belirlediği düzenlemeler tarım reformunun gerekliliğini ortaya koymuştur (Erdinç ve Erdinç, 2014, s. 49).

Tarım sanayiye ham madde bakımından destek olan sektör olduğu için ülke ekonomisi tarımdan bağımsız değerlendirilemez. Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün yeterince değerlendirilememesi ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkileyecektir. Türkiye coğrafi koşullarının ve iklim özelliklerinin yanında yoğun nüfusu dolayısıyla sahip olduğu işgücü kapasitesi ile birlikte geniş alanlara sahip olmasıyla tarım için çok uygun bir ülkedir. Ancak bunlara zaten sahip olan

Türkiye'nin doğru ekonomi politikalarıyla tarıma teşvik etmesi, tarımsal üretimi organize etmesi ve sahip olduklarını verimli şekilde değerlendirmesi beklenir.

5.2 Sanayi Sektörü

Sanayileşme yolunda olan bir ülke için iki strateji mevcuttur. Bunlardan ilki ihracata yönelik üretim gerçekleştirecek dışa yönelimli bir strateji, ikincisi ise malların yurt içinde üretilmesine yönelik ithal ikameci stratejidir. Genellikle ithal ikameci ve dışa yönelik stratejilerin birbirlerinin zıddı ve alternatifi olduğuna inanılmakla birlikte, birbirlerini tamamlayan stratejiler olduğuna yönelik görüşler de mevcuttur. Dışa yönelik sanayileşme stratejisinin, ticari liberalizasyon ve devletin küçültülmesi ile ilişkili olmasının şart olup olmadığı ise bu konudaki diğer tartışma noktasıdır (Yaparsaçık, 2009, s. 163).

Sanayileşme politikaları seçilirken tercih edilen politikadan çok ülkenin sanayileşmede hangi evrede olduğu, coğrafi konumu, doğal kaynakları, iş gücü gibi belirleyici faktörler bulunmaktadır. Sanayileşmenin ülke ekonomisine katkıları ve ekonomik kalkınma için itici güç olarak görülmesi sebebiyle, uygulanan ekonomi politikalarında belirleyici olan sektörlerin başında gelmektedir. Türkiye için sanayi sektörü, cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze en çok önemsenen sektördür. Türkiye'nin uyguladığı ekonomi politikalarında sanayileşmeyi sağlamak ve sanayileşme sürecini hızlandırmak ana hedeflerdendir.

Sanayileşme hedefini yeni edinmiş ya da sanayileşmede belli yol almış ancak bir noktada tıkanmış, uyguladığı politikadan istediği verimi alamayan iki ülkenin aynı tarihsel dönemde dahi uygulayacağı politikalar farklılık gösterebilir. Sanayileşmede aynı noktada olan iki ülkenin sanayileşme süreçlerindeki hedefleri de aynı olsa, coğrafi konum, iklim özellikleri ya da sermaye gücü gibi sahip oldukları belirleyici özellikler arasındaki farklılıklar, iki ülkeyi başka sanayileşme politikalarına yönlendirebilir. Aynı şekilde aynı politika iki farklı ülke için çok farklı nedenlerden çok olumlu bir süreç yaşatabilir. Bu noktada ülkelerin diğer ülkeleri örnek alırken de dikkat edeceği kısım kendi koşulları içinde seçilen politikanın işlerliğini iyi ölçebilmeleridir. Çünkü bütün benzerlik ve farklar ile birlikte her ülkenin kendi tarihsel gelişimi içinde kendine has özellikleri vardır.

Ülkelerin ekonomik durumunu belirleyen birçok özelliği vardır ve bu anlamda hiçbir ülke birebir aynı olamaz. Ülkeler tarih içinde kendi siyasal kültürünü geliştirir, dönemselsel olarak gelişme ve uyum sağlansa da siyasal kültür evrimleşerek de olsa etkisini hissettirir. Türkiye için halkın özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında her girişimi devletten beklemesi bu kültürün bir sonucudur. Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal dönemde uygulanan politikalarla sanayileşme de beklenen hedefe ulaşamayınca devletçiliğe geçilmiştir. Ancak tek nedeni budur denilemez, zaten liberal politikaların uygulandığı süreçte devletin yoğun müdahalesi devam etmekte, tedbirler devlet tarafından alınmaktaydı. Ancak savaşın etkilerinden kurtulamamış, kurumlarını yeni oluşturma sürecindeki bir devlette sanayileşmenin özel sektör eliyle yapılması mümkün görünmüyordu.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye'ye etkilerinin yavaş yavaş hissedilmesiyle devletçilik fikri ağırlık kazanmıştır. Türkiye'nin bir an önce öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde üretim yapması ve ardından dış rekabete katılacak seviyede sanayileşme düzeyine ulaşması hedefleniyordu. Devletçilik fikri ortak bir fikir olarak doğmuş, devamında gerekleri yapılmaya başlanmıştır. Halkın devletten beklentilerinin olması, zaten liberal dönemde de devletin müdahalelerinin hatta kontrolünün olması devletçiliğin uygulanmasında devamlılığı getirmiştir.

Türkiye sanayide farklı teknolojik çağlara ait sanayileri bulunan bir ülkedir. Sanayide her alanda aynı gelişmişliğe sahip değildir. 1950'li ve 1960'lı yılların İkinci Sanayi Devrimi'ne ait sanayi üretim tesislerini tam anlamıyla kurmayı başaramamıştır. Bununla beraber bir yandan Üçüncü Sanayi Devrimi'nin kazandırdığı teknolojik gelişmelerin sonucu olan üretim şekillerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Kuşat, 2009, s. 40).

1930-1939 yılları, Türkiye'nin sanayileşme doğrultusunda ilk ciddi adımlarını attığı yıllar olarak nitelendirilmelidir. Sanayinin sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızlarının ortalaması % 10,3'tür (Boratav, 2006, s. 70)

Türkiye 1960 yılına kadar devletçi politikalarla sanayileşmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu süreçte öncelikle temel ihtiyaçların karşılanmasını sağlamak üzere fabrikalaşma yoluna gidilmiştir. 1934 yılında uygulanmaya başlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile sanayileşmenin planlama düzeni içinde sağlanması

hedeflenmiştir. Ancak günün koşulları itibariyle tam olarak istenen sonuçlar elde edilememiş, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1938'de uygulanmak üzere hazırlanmış ancak kısmen uygulanabilmiştir.

1940'lı yıllarda Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmasa da ülke ekonomisinde olumsuz etkileri hissedilmiştir. Bu dönemde sanayi gelişmemiş, savaş nedeniyle temel ihtiyaçların karşılanması üzere tarım sektörünün ihracat oranları artmıştır.

1950'lerin ortalarından itibaren sanayileşme tekrar ekonominin motor gücü durumuna gelmiştir. 1954 ve sonrasındaki döviz bunalımı yıllarında, özel sektör denetiminde ithal ikamesi, sermaye çevreleri için birikimin sürdürülebileceği tek alternatifi oluşturmuştur (Pamuk, 2012, s. 250).

1950'li yıllarda tekrar ekonomide serbestleşme düşüncesi olsa da günün koşulları itibariyle gerçekleştirilememiştir. 1963 yılında ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca 1963 yılında beş yıllık kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır, bu planlar günümüze kadar uygulanmaya devam edilmektedir.

1990 sonrasında bazı içsel ve dışsal nedenlere bağlı olarak büyüme oranlarındaki kararsızlık daha da artarak %6,2 ile %10,7 arasında bir dalgalanma yaşanmıştır. Buna ilaveten sanayinin büyüme hızında nispi bir yavaşlamada görülmüştür. 1980'li yılların başlarında başlatılan ve 1990'lı yılların başlarında tamamlanan ekonomik serbestleştirme, 1990'lı yıllar boyunca uygulanan ekonomi politikalarının temelini oluşturmuştur (Arısoy, 2013, s. 48)

Türkiye'de imalat sanayi, genel sanayi sektörü içinde üretilen katma değer ve istihdam hacmi bakımından en büyük alt sektördür. Türkiye'de 1993-2001 döneminde (genel) sanayi sektöründe üretilen katma değer ve sağlanan istihdamın %80'den fazlası imalat sanayinde gerçekleştirilmiştir (Şahin, 2014, s. 353).

Sanayileşme, doğurduğu içsel ve dışsal ekonomiler, hızlı teknolojik ilerleme ve eğitici etkileriyle kalkınmada temel itici güçtür. Yirminci asrın başlarında Japonya'nın sanayileşme alanında gösterdiği mucize, diğer az gelişmiş ülkelere örnek olmuş ve onları bu yolda daha azimli yapmıştır. O nedenle, 1950'lerden beri kalkınmayı sanayileşme ile özdeşleştirmek yönünde genel bir eğilim vardır (Seyidoğlu, 2005, s. 551).

Sanayileşme ekonomik büyümenin tek belirleyicisi değil ama önemli bir faktördür. Sanayi geliştikçe diğer sektörlerin genişlemesine ve gelişmesine katkı sağlar. Sanayileşme işgücünün verimli bir şekilde kullanılmasında, istihdam sağlama da önemli bir sektördür. Türkiye gibi genç nüfusu yoğun, işgücü fazla olan bir ülkenin sanayileşmenin bu yönüyle olumlu etkisi altında olması mümkündür. Sanayileşme bölgeler arası farkların giderilmesi yönünden sağlayacağı iş olanakları ile fabrikalaştığı bölgeye canlılık getirir, göçü engeller, bölgenin gelişmesinde büyük rol oynar.

24 Ocak 1980 Kararlarının sonucu olarak dışa açılma politikaları ve uygulanan serbestleşme ile sınai ürünlerinin ihracat oranları artmıştır. İç talep kısıtlanmış ve sınai üretim ihracata yönlendirilmiştir. 1980 sonrasında küreselleşmenin artması ve ülkeler arası etkileşimin ilerlemesi ile Türkiye'nin ihracatı olumlu yönde etkilenmiş, ihracat oranları artmıştır (Şahin, 2014, s. 190).

Türkiye 1963 yılında uygulamaya başladığı ithal ikameci sanayileşme politikası yoluyla sanayileşmeyi hızlandırmaya çalışmıştır. 1980'e kadar uyguladığı ithal ikameci politika ithale kısıtlama ya da yasaklama getiren, ithal edilecek ürünleri ülke içinde üretilip sanayiye geliştirmeyi hedefleyen bir politikadır. Türkiye bu süreçte tüketim malları üretmiştir ancak ithal ikameci politikanın ikinci aşaması sayılan ara ve yatırım mallarını üretmekte başarılı olamayıp ithal etmiştir. Bu nedenle dışa bağımlılıktan kurtulamamıştır. Bunun sonucunda da ülke ekonomisine döviz girdikçe üretim devam etmiştir. Türkiye'nin sanayileşmesini tamamlaması radikal çözümlere bağlıdır.

Sanayinin geliştirilmesinin ekonomiye ülke çapında faydalarının yanında sanayinin gelişmiş olduğu yerlerde gelirin yükseldiği ve gelir dağılımının dengelendiği görülür. Sanayinin olduğu yerde istihdam olur, istihdam olan yerde ise yatırımlar her alanda artar. Bu şekilde sanayi diğer sektörleri de olumlu etkileyerek, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında olumlu etki yapar.

Ekonomik kalkınmanın ekonomik büyümeden farkını belirtirken insanların hayat standartlarındaki artıştan, eğitim durumlarından ve sağlık koşullarından ve bunların devamlılığını sağlamak için yapılacak yatırımlardan bahsedilir. Sanayinin olduğu yerde gelirle birlikte insanların hayat standartlarının değişmesi doğal sonuçtur.

Sanayileşerek ihracata yönelik üretim yapmak ise ülke ekonomisine doğrudan katkı sağlar. Daha fazla üretim, Türkiye'nin sahip olduğu işgücü yoğunluğunun verimli şekilde değerlendirilmesine olanak sağlar. Ekonomik olarak kalkınan bir halk oluşturabilmek için sanayi sektörünün günün şartlarına göre geliştirilmesi, dünyadaki gelişmelerin takip edilmesi gerekir. Sanayide öncelikle yeniliklere açık olunmalı ülkelerin kendi üretebildikleri ürünleri ithalatın önüne geçecek şekilde sağlamaları başlıca hedeftir. Ardından ihracata yönelik sanayileşme için gerekli teknolojik seviyeye ulaşılmalı, Ar-ge çalışmalarına yoğunluk verilmelidir.

Gelişmiş ülkeler sanayileşmelerini tamamlamış, bu alanda teknolojiyi en etkin şekilde kullanan, ürünlerini ihraç edebilen ülkelerdir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle az gelişmiş ülkelerde tarım ülke ekonomisinde daha büyük yer alır. Bir ülkenin ekonomik kalkınmayı sağlaması için sanayileşmesini tamamlamış olması çok büyük etkidir. Tarımda ise teknolojiyle birlikte verimli üretim yapabilmesi ve öncelikle temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek seviyede olması ardından ürünlerini ihraç edebilmesi gereklidir. Ancak bir hammadde kaynağı gibi görülen kendi temel ihtiyaçlarını dahi üretemeyip ithal eden bir ülke için ekonomik kalkınma oldukça güçtür.

Sanayileşmeyi başarmış ülkelerin geliştiği ve gelişmiş ülkelerin ekonomilerine bakıldığında sanayileşmeyi başardıkları görülür. Ayrıcı sanayinin kendinden başka sektörleri besleyen bir yönü vardır. Teknolojiyi üreten sanayi bununla tarıma da hizmet eder, doğal kaynakların kullanımında, madencilikte, ulaşımda, iletişimde gerekli gelişmeyi sağlayan sanayi sektörü hizmet eder. Doğrudan sanayisi gelişmiş bir ülke birçok alanda gelişime açık bir hal alır.

Sanayileşme hedefi ülkelerin ulusal kalkınma programlarında yer almaktadır. Ülkelerin uyguladıkları politikalara göre sanayileşme devlet tarafından ya da özel sektör tarafından finanse edilmektedir ya da karma ekonomilerde devletin de özel sektöründe sanayileşmede katkısı olur. Türkiye ise kalkınma konusunda sanayiyi her zaman başta tutmuştur, tarım ise sanayiyi desteklemiştir. Hizmet sektörü ise 1950'li yıllardan itibaren giderek artan bir şekilde ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Hizmet sektörü, sanayi sektöründen ve tarım sektöründen destek alarak gelişen bir sektördür. Türkiye'de özellikle hizmet sektörü özellikle turizm alanında gelişme göstermektedir. Bu noktada da turizm sektörünün gereklerini sağlamak üzere sanayi sektörünün ve tarım sektörünün ürettiği ürünlere ve bu sektörde çalışan insanların bu

hizmetlerden yararlanması noktasında ihtiyaç vardır. Hizmet sektörü doğrudan doğruya yaşam standartlarının yükseltilmesi amacıyla uygulamaları olan, bu anlamda ilerleme sağlayan sektördür. Ekonomik kalkınmanın sağlandığı yerlerde hizmet sektörünün gelişmesi mümkündür, ekonomik kalkınma ile sanayi sektörünün ilişkisi bakımından da sanayi sektörü hizmet sektörüne etki eder.

5.2 Hizmetler Sektörü

Hizmet sektörü, 1950'li yıllardan başlamak üzere gelişmiş ekonomilerde ön plana çıkmış; üretim, istihdam ve tüketimde sanayi sektöründen daha fazla ağırlığa sahip olmuştur. ABD'leri II. Dünya Savaşından sonra işgücünün yarısından fazlasını hizmet sektöründe istihdam eden ilk ülke olmuştur. ABD'nin istihdam yapısında ortaya çıkan bu değişim, "hizmet toplumu" veya "hizmet ekonomisi" olarak adlandırılan yeni bir gelişme aşamasının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Atik, 2010, s. 33).

Hizmet sektörü teknolojik gelişmelerin hayata etkisiyle çeşitlilik kazanmıştır ve bunun sonucunda iş alanları genişlemiştir. Teknolojik gelişmeler oluşturduğu yeni hizmet alanlarıyla, hizmet sektörünün ülke ekonomilerindeki yerinin artmasına neden olmuştur. Hizmet sektörünün ülke ekonomilerinde payının artması ile birlikte, hizmet sektörünün ekonomik katkısı ülkelerin GSMH artış oranlarına yansımaktadır.

Hizmet sektörü istihdama sağladığı olumlu yönde etkilerle ekonomik kalkınmaya etki etmektedir. Ayrıca ekonomik kalkınma kavramsal olarak bir ülkede insanların yaşam standartlarını ifade eder. İnsanların yaşam standartlarını ifade ederken ekonomik durumlarının yanında eğitimde, sağlıkta, bilimde kısacası yaşam standartlarını belirleyen bütün ölçülerde olanaklarını ifade eder. Bu alanlarda gelişmişlik ekonomik kalkınmanın hedefidir. Hizmet sektörü ise doğrudan insanların yaşam standartlarına olumlu etki etmek üzere hedefleri olan bir sektördür. Dolayısıyla hizmet sektörü ve ekonomik kalkınma arasında bu açıdan karşılıklı etkileri olan bir ilişki vardır. Ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmiş bir ülkede insanların, hizmet sektörünün olanaklarından daha kaliteli koşullarda ve daha çok faydalanmaları beklenir.

Hizmet sektörünün, tarım sektöründen ve sanayi sektöründen farklı olarak kavramsal sınırları belirsizdir. Ayrıca hizmet sektöründe kalitenin ve yapılan işin miktarının

belirlenmesindeki olanaklar sınırlıdır. Hizmet sektörüyle ilgili kalitenin sorgulanabilmesi tüketicilerin memnuniyetiyle ilgilidir ancak bu durum objektif değildir ve belirlenmesi birçok değişkene bağlıdır. Çünkü hizmet o an içinde üreten ve tüketen arasında gerçekleşir ve o anda tükenir. Hizmet sektörünün yapısı itibarıyla ortada somut bir üründen çok yaşanan bir durum vardır. Bu nedenle hizmet sektöründe ortaya çıkan bir ürün olmadığından genel geçer kontroller yapmak mümkün değildir.

Bir ülke ekonomisinde hizmet sektörünün etkin bir şekilde yer alabilmesi için, söz konusu ülkenin sanayileşmesini tamamlaması gerekir. Sanayileşmesini tamamlayan bir ülke bu sanayi sektöründe sahip olduğu teknolojiyi ve sermayeyi hizmet sektörüne yönlendirebilir. Bunun sonucunda işgücü de hizmet sektörüne yönelir.

Özellikle sosyal devletlerin ülkedeki insanların yaşam standartlarını yükseltmek üzere hizmet sektörünün önem kazanması beklenir. Hizmet sektörü, insanların gündelik hayatlarını ve hayat standartlarını belirleyen koşullardaki hizmetleri de kapsar. Sağlıkta, eğitimde, ulaşımdaki faaliyetler hizmet sektörüyle ilgilidir. Gelişen teknolojinin bu alanlara yansması beklenir. Uygulanan ekonomi politikalarıyla birlikte devletin bu alanlarda yapacağı çalışmalarla birlikte özel sektörün de katkısıyla, insanların yaşam standartlarını yükseltmek üzere en iyi şekilde hizmet verilmesi gereken alanlardır. Ayrıca yalnızca yaşam standartları açısından değil, temel ihtiyaçlar olarak kabul edilecek sağlık gibi alanlarda hizmet sektörünün kapsamındadır.

Ülkeler arasındaki teknoloji farkları, kültürel farklar, ülkelerin sahip olduğu kaynak farkları ve bu kaynakların kullanımındaki farklar ve benzer farklılıkların oluşturduğu çeşitlilik ve maliyetlerin ülkeden ülkeye farklılık göstermesi hizmet sektörünün uluslararası ticarete yer almasını sağlamaktadır. Küreselleşen dünyada ülkeler arasındaki etkileşimin artmasıyla hizmet sektörünün sunduğu farklı olanaklar ülkeler arasında hizmet ticaretine neden olmaktadır.

Ülkeler uluslararası ticarete hizmet ticareti yapabilmek için mukayeseli üstünlüklerini kullanırlar. Ülkelerin elde ettiği hizmet gelirleri mukayeseli üstünlüğe sahip sektörlerdendir. Türkiye teknolojik birikimi ve beşeri sermayesinin yanında bu özelliklerini kullanmak üzere donanıma sahiptir. Özellikle turizm alanında bu özellikler etkisini gösterir (Ekinci, 2005, s. 46).

Türkiye sahip olduğu doğal güzelliklerle birlikte coğrafi koşulları ve iklim özellikleriyle birlikte turizm geliri elde eden bir ülkedir. Bunlarla birlikte turizm sektörünün teknik altyapı, nitelikli eleman yetiştirilmesi, konaklama yerlerinin niteliği, tatil özelliklerinin çeşitlendirilmesi ve yurtdışında tanıtılması gibi birçok gerekliliği vardır. Türkiye bu alanda ilerleme kaydeden ancak eksikleri olan bir ülkedir. Türkiye’de turizmin istihdama önemli oranda katkısı vardır. Özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinde ekonomide turizmin payı büyüktür.

6 SONUÇ

1923'ten günümüze sanayileşmenin hızlandırılması ve dış rekabette yer almak için çeşitli politikalar uygulanmıştır. Yaşanan süreçlerde politikaların başarısını politikanın Türkiye'nin şartlarına uygunluğuyla günün koşulları ve dıştan gelen etkiler belirlemiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında 1923-1929 aralığında uygulanan liberalleşme denemeleri o günün koşullarında istenen sonucu verememiştir. 1929 Büyük Ekonomik Buhan'ın olumsuz etkileri ülke ekonomisinde hissedilmiştir. Ayrıca Lozan Antlaşması gereği korumacı politikalar uygulanamamıştır. Lozan Antlaşması'nın hükümetin gümrük vergisi koyma yetkisini sınırlayan hükmü 1929 yılında sonra ermiştir. Türkiye bu süreçte Osmanlı Devleti'nden kalan borçları da ödemektedir. Sanayileşme de hedeflenen adımları atmak mümkün olmamıştır. Ülke kalkınması yeni kurulan bir ülke olmasına rağmen belli boyutta sağlanmıştır. Ancak ülkenin öncelikle temel ihtiyaçlarını karşılayacak ardından dış rekabette de katılımını sağlayacak fabrikalaşma liberal politikalarla gerçekleştirilememiştir. Bunun ana nedenlerinden biri ülkede özel sektörün sanayileşme sürecine katkı sağlayacak sermayenin yurt içi tasarruflarla sağlanamamasıdır. Daha derin olarak incelediğimizde halkın eğitimsiz olduğu, Osmanlı'dan kalan bir sanayileşme gücünün olmadığı ve halkın girişim ruhundan uzak, geçinmek için bütün beklentilerini devlete yönlendirdiği görülmüştür.

Öncelikli olarak cumhuriyetin kurucu kadrosu tam bağımsızlık için ekonomik gücün şart olduğu konusunda birleşmiştir. Ardından bunu sağlamak için halkı eğitmek, fabrikalaşmayı özel sektörle ve devlet eliyle hızla gerçekleştirmek ve Avrupa ülkelerinden çok geri kalan sanayileşme sürecine katılmak konusunda ortak düşünce oluşmuştur. Liberal sürecin sonlandırılması ve devletçilik düşüncesi konusunda ortak bir fikir oluşmuştur. Zaten liberal dönemde de devletin müdahalesi devam etmiştir. Devamında bu süreçle birlikte devletçilik için yaptırımlar uygulanmaya başlamıştır. O yıllarda uygulanan devletçilik anlayışı özel sektörün katılımına karşı ya da kısıtlayıcı değildir. Özel sektörün de sürece katılması için

teşvikler devam etmiştir. Söz konusu süreçte uygulanan devletçi politikalar karma ekonomi şeklinde olmuştur.

Sanayileşmenin sağlanması üzerine devletçi politikaların uygulanmaya başlanmasının ardından devlet sanayileşme de planlama yapma sürecine girmiştir. 1929 yılında bütün dünyayı etkileten Büyük Buhran, Sovyetler Birliği'ni etkilememiştir. Bunda Sovyetler Birliği'nin uyguladığı planların etkili olduğu düşüncesi Türkiye'yi etkilemiştir. Ayrıca devletçi politikaların gereği olan devletin ekonomiyi yönlendirmesi ve müdahalesi gereği adımları atmaya üzere 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı istenen düzeyde uygulanamamış ancak 1938 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Türkiye 1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan etmişse de savaşın olumsuz etkileri ekonomide hissedilmiştir. Askere alınan nüfus için bütçe ayrılmıştır. Ayrıca ulaşımda yaşanan sorunlar nedeniyle ihracat ve ithalatta oluşan zararlardan Türkiye ekonomisi zarar görmüştür. Bu dönemde sanayi hedeflenen oranda gelişmemiştir.

Türkiye'de uygulanan devletçi politikalar katı olmamış, uygulanan bütün politikalarda batı örnek alınmış, ancak kendine has uygulamalarla gerçekleştirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kalkınmayı sağlamak başlıca hedeflerdendir. Ancak ekonomik kalkınmayı sağlamak üzere ülkenin modernleşmesi, yaşam standartlarının artmasını sağlamak üzere eğitim, kültür ve sağlık gibi alanlarda modernleşmeyi sağlamak üzere de adımlar atılmış, kurumlar çağdaş bir şekilde oluşturulmuştur.

Savaşın ardından Türkiye 1946 yılında çok partili hayata geçmiştir. 1950 yılı itibariyle Türkiye devletçi politikadan uzaklaşarak dışa açık sanayileşmeyi hedefleyen bir ülke haline gelmiştir. Ancak 1950'li yılların sonunda yaşanan ekonomik bunalımın ardından uygulanan politikalar istenen hedeflere ulaşılmasını sağlayamamıştır.

1960'lı yıllara geldiğimizde ise ihracata dayalı büyümeyi gerçekleştirecek seviyeye gelinmediği için, dışa kapalı öncelikle ülke içindeki temel ihtiyaçları kapsayan üretimi sağlayacak ithal ikameci sanayileşme politikası seçilmiştir. Bu süreç boyunca sanayileşmenin modernleşmesi ve dış rekabette etkin olabilecek seviyeye gelmesi aşama aşama hedeflenmiştir. Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme süreci yasakçı bir düzenin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye ithal ikameci sanayileşme

politikasını uygularken döviz dar boğazı yaşamıştır. 1963 yılı itibariyle Türkiye beş yıllık planlar halinde hazırlanan planlı kalkınma sürecine girmiştir. Kalkınma planları 1963 yılından günümüze hazırlanıp uygulanmaya devam etmiştir.

1980'lere geldiğimizde dünyadaki gelişmelerle birlikte serbest ticaret politikalarına geçiş sürecine gidilmiştir. İhracata yönelik sanayileşme de serbestleşme cumhuriyet tarihinde ikinci kez denenmeye başlanmıştır ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu sürecin sanayileşmeyi hızlandırdığı ve ihracat oranlarında radikal değişiklikler yaptığı gözlemlenmiştir.

Tarım sektörü cumhuriyetin kuruluşunun ardından ilk yıllarda ülke ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. Ancak sanayileşme sürecinin başlaması, sanayi sektörü ile dış ticarete yer alınması ve gelişen teknoloji ile birlikte tarımın milli gelir içindeki payı günümüze kadar azalarak devam etmiştir. Tarım sektörü günümüz koşullarında da temel ihtiyaçları karşılayan, sanayi sektörüne hammadde sağlayan sektördür. Bu nedenle ülke ekonomisindeki payı önemi devam etmektedir. Türkiye iklim özellikleri ve coğrafi koşulları sebebiyle ürün çeşitliliği olan ve verimli şekilde tarımsal üretimin yapılabileceği bir ülkedir. Ayrıca istihdam sağlaması açısından da tarım sektörüne ihtiyaç vardır.

Sanayi sektörü cumhuriyetin kurulduğu yıllardan günümüze Türkiye'nin ekonomik hedeflerini belirleyen başlıca sektördür. Sanayileşme sürecine geç katılan bir ülke olarak Türkiye sanayileşmesini sağlamak ve dış rekabette yer almak üzere, süreç içinde koşullara göre politikalarını belirlemiştir. 1980 yılına kadar devlet müdahalesinin yoğun olduğu politikalarla sanayileşmesini sağlamaya çalışmıştır. 1980 yılından günümüze serbestleşen ekonomi ile birlikte sanayi sektörünün ilerlemesi için çabalar devam etmektedir. Sanayi sektörü katma değer açısından Türkiye ekonomisindeki payı açısından en önemli sektördür.

Dış ticareti belirleyen politikalar bahsedilen nedenlerle seçilmiş ve verimli olduğu düşünüldüğü sürece uygulanmıştır. Ardından değişen dünya ve ülke koşulları içinde politikaların dönem dönem değiştiği gözlemlenmiştir. Diğer faktörlerle birlikte seçilen ekonomik politikaların ihracata ve ithalata, dış ticareti oluşturan bu durumdan ekonomik büyümeye ve dolayısıyla ülke kalkınmasına etkisi yadsınamaz.

KAYNAKLAR

- Acar F.** 2013, “Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)”, *Çalışma Dünyası Dergisi*, sayı.2, ss. 15-32
- Apaydın F., Açıklan S.**, 2005, “Türkiye’de 1980 Dönüşümü Sonrası İstikrarsız Büyümenin Ekonomi Politikası”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı. 44, ss. 200-210.
- Arısoy İ.** 2013, “Türkiye’de Sanayileşme ve Temel Göstergeler Açısından Sanayinin Gelişimi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı.45, ss. 45-67.
- Arslan Gülen E.** (Derl). (2008). *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyet’in 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.
- Aydemir C., Güneş H. H.**, 2014, “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı. 5 ss. 136-158.
- Atayeter C., Erol A.**, 2014, “Türkiye’de Uygulanmakta Olan İhracat Teşvikleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sayı. 1, ss. 1-26.
- Atik H.** 2010, “Hizmet Ekonomisi Göstergeleri ve Türkiye”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, sayı. 14, ss. 33-49.
- Başak Z. Z.**, 2014, “Ekonomik Kalkınmada Dış Ticaret Darboğazı ve Bazı Çözüm Yolları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, sayı. 27, ss. 815-829.
- Boratav K.** (2003). *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bulut M.** 2003, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye’de Devletçiliğe Geçiş”, *Bilgi / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı. 26, ss. 77-101.
- Dilbaz Alacahan N.** 2013, “1980 Sonrası Türkiye’de Kalkınma Planlarındaki Ekonomik Hedeflerin Gerçekleşme Düzeyleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı. 1, ss. 19-31.
- DPT**, (1963). Kalkınma Planı I
- DPT**, (1968). Kalkınma Planı II
- DPT**, (1973). Kalkınma Planı III
- DPT**, (1978). Kalkınma Planı IV
- DPT**, (1985). Kalkınma Planı V
- DPT**, (1990). Kalkınma Planı VI
- DPT**, (1996). Kalkınma Planı VII
- DPT**, (2001). Kalkınma Planı VIII
- DPT**, (2007). Kalkınma Planı IX,
- DPT**, (2014). Kalkınma Planı X
- Ekinci M. B.** 2005, “Türkiye’nin Uluslararası Hizmet Ticaretindeki Yeri ve Mukayeseli Üstünlükler Çerçevesinde Turizm Sektörü”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sayı. 33, ss. 45-67.
- Erdinç Z., Erdinç M. H.**, 2014, “Türkiye’de Tarım Reformu”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı.2, ss. 49-58.

- Ersungur Ş. M., Doru Ö.**, 2014, ‘Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Ekonometrik Analizi: 1980-2010’, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, sayı. 3 ss. 225-240.
- Ertek T.** (2009). *Temel Ekonomi (Basından Örneklerle)*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ertüzün T.** 2012, “İthal İkamesi ve Sınırları”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, sayı. 36, ss. 153-181.
- Gölhan M.** 2012, “Türkiye’de Sanayileşme ve İstihdam”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sayı. 39, ss. 9-20.
- Gül E., Kamacı A., Konya S.**, 2013, “Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Örneği”, *Akademik Barış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, sayı. 35, ss. 1-12.
- Gürel N.** (1995). *Dış Ticarete Giriş*, İstanbul: DER Yayınları.
- İspir M. S., Açıkgöz E. B., Yılmaz M.** 2009, “Türkiye’nin Büyüme Dinamiğinde İhracat mı İthalat mı Daha Etkin?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sayı.24, ss. 59-72.
- Kaya M. V. Demir F., Tıgılı A.** 2016, “Türkiye’de 1980 Sonrası Ekonomik Büyüme ve Finansal Liberalizasyon Etkileşimi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı. 9, ss.140-162
- Kılıçbay A.** (1988). *İktisat Teorisi, İktisat Politikaları ve İşletme*, İstanbul: Filiz Kitabevi
- Kızılaslan H., Çivi H.**, 2014, “Türkiye’de Dışsatıma Yönelik Önemli Tarım Ürünlerinin Çeşitli Açılardan Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, sayı.2, ss. 105-124.
- Korkmaz S., Yılgör M.**, 2010, “2001 Krizinden Sonra Türkiye’de Büyüme Ve İstihdam Arasındaki İlişki”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, sayı.8, ss. 169-176.
- Kurdoğlu Ç.**, 2014, “Gelişen Ülkelerde Uluslararası Ticaret Sorunları ve Endüstride Teknik Seçimi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, sayı. 26, ss. 273-288.
- Kuşat N.** 2015, “Ekonomik Kalkınmanın Sürdürülebilirliğinde Liberal Dış Ticaret: 1980 Sonrası Türkiye Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı. 14, ss. 39-64.
- Özgüven A.** 2011, “İktisadi Büyüme ve İktisadi Kalkınma”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, sayı. 24, ss. 159-170.
- Oktayer N., Susam N.** 2010, “Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, sayı. 22, ss. 145-164.
- Orhan O. Z., Erdoğan S.** (2015). *Para Politikası*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Pamuk Ş.** (2012). *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Resmi Gazete**, 1929, Sayı: 1230 11272
- Resmi Gazete**, 1962, Sayı: 11272
- Seyidoğlu H.** (2005). *Uluslararası İktisat, Teori ve Politik Uygulama*, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Siverekli Demircan E.** 2015, “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sayı. 21, ss. 97-116.
- Smith A.** (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, , , Newyork: Metalibri
- Şahin H.** (2014). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

- Şener S.** 2014, “Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, sayı.3, ss. 141-148.
- Takım A.** 2011, “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları”, *Maliye Dergisi*, sayı. 160, ss. 154-176.
- Taymaz E. Suiçmez H.** 2005, “Türkiye’de Verimlilik, Büyüme Ve Kriz”, *İktisat İşletme ve Finans*, sayı. 240,ss. 75-80.
- Temel Ü.C.** 2016, “Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi”, *Paradigma*, sayı.1, ss. 1-14
- Tüleykan H., Bayramoğlu S.,** 2016, “Türkiye’de 24 Ocak Kararları ile Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları”, *International Journal of Social Science*, sayı. 44, ss. 401-420.
- Uzay N.** 2000, “Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracat Artışı-İktisadi Büyüme İlişkisi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı. 9, ss: 37-55.
- Vural İ.Y.** 2015, “Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı.20 ss. 77-114.
- Yaparsaçık S.** 2009 “Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme”, *KMU İİBF Dergisi*, sayı.2 ss. 162-171.
- Yenipazarlı A., Erdal F.** 2015, “Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Ekonomik Büyüme”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, sayı. 2, ss. 15-24.
- Yeşilay R. B.** 2010, “Devletçiliğin Türkiye Üzerinde İzdüşümleri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, sayı. 19, ss. 117-132.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Gökçe ÖZTÜRK

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul, 20/02/1990

E- mail: gokceozturk90@gmail.com

Eğitim Bilgileri:

Yüksek Lisans: 2013-İstanbul Aydın Üniversitesi-İşletme Yönetimi (tezli)

Lisans: 2008-2013 İstanbul Aydın Üniversitesi-Uluslararası Ticaret (İngilizce)

Bilgisayar Bilgisi:

Word, Excell, Powerpoint

Yabancı Dil Bilgisi

İngilizce: Okuma: Çok iyi, Yazma: Çok iyi, Konuşma: Çok iyi

Seminer ve Kurslar:

Cem Öğretir ile Etkili Konuşma ve Diksiyon Semineri, 2014, İstanbul

Dijital Tasarım Semineri (Kadir Has Üniversitesi, Kısa Film Kulübü), 2014, İstanbul

Tiyatro ve Tiyatro Müzikleri (Kadir Has Üniversitesi, Kısa Film Kulübü), 2014, İstanbul

Drama ve Tiyatro Yoluyla Liderlik Yetkinlikleri, 2014, İstanbul

Türkiye Petrol Piyasaları: "Dünü, Bugünü", 2010, İstanbul

Gençler E-Ticaret'e Atılıyor! Konferansı, 2010, İstanbul